Sociale uitsluiting: een meetinstrument

Sociale uitsluiting: een meetinstrument

Gerda Jehoel-Gijsbers (SCP), Wendy Smits (CBS),
Jeroen Boelhouwer (SCP), Harry Bierings (CBS)

Sociaal en Cultureel Planbureau

Centraal Bureau voor de Statistiek

Den Haag, augustus 2009

De inhoud van dit rapport stemt niet noodzakelijkerwijs overeen met het beleid van het Centraal Bureau voor de Statistiek of het Sociaal en Cultureel Planbureau

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is ingesteld bij Koninklijk Besluit van 30 maart 1973.

Het Bureau heeft tot taak:
a wetenschappelijke verkenningen te verrichten met het doel te komen tot een samenhangende beschrijving van de situatie van het sociaal en cultureel welzijn hier te lande en van de op dit gebied te verwachten ontwikkelingen;
b bij te dragen tot een verantwoorde keuze van beleidsdoelen, benevens het aangeven van voor- en nadelen van de verschillende wegen om deze doeleinden te bereiken;
c informatie te verwerven met betrekking tot de uitvoering van interdepartementaal beleid op het gebied van sociaal en cultureel welzijn, teneinde de evaluatie van deze uitvoering mogelijk te maken.

Het Bureau verricht zijn taak in het bijzonder waar problemen in het geding zijn die het beleid van meer dan één departement raken. De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is als coördinerend minister voor het sociaal en cultureel welzijn verantwoordelijk voor het door het Bureau te voeren beleid. Omtrent de hoofdzaken van dit beleid treedt de minister in overleg met de minister van Algemene Zaken, van Justitie, van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, van Financiën, van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, van Economische Zaken, van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2009
SCP-special 38
Zet- en binnenwerk: Textcetera, Den Haag
Figuren: Mantext, Moerkapelle
Omslagsjabloon: Bureau Stijlzorg, Utrecht

ISBN 978-90-377-0427-3
NUR 740

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.repro-recht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

Sociaal en Cultureel Planbureau
Parnassusplein 5
2511 VX Den Haag
Telefoon (070) 340 70 00
Fax (070) 340 70 44
Website: www.scp.nl
E-mail: info@scp.nl

De auteur(s) van deze uitgave zijn per e-mail te benaderen via de websites

Inhoud

Samenvatting		7
1	*Inleiding*	9
2	*Literatuuroverzicht van sociale uitsluiting*	13
2.1	Inleiding	13
2.2	Sociale uitsluiting en armoede	14
2.3	Sociale uitsluiting: een multidimensioneel concept	19
2.4	Risicofactoren en kenmerken van sociale uitsluiting	23
2.5	Operationalisering	24
2.6	Conclusie: selectie van kenmerken van sociale uitsluiting	26
3	*Methoden en technieken voor een index sociale uitsluiting*	28
3.1	Inleiding	28
3.2	Waaraan moet een index voor sociale uitsluiting voldoen?	29
3.3	Indices van sociale uitsluiting	30
3.4	Gevoeligheidsanalyses	35
3.5	Conclusie	35
4	*De data*	37
5	*Indices op basis van vaste weegfactoren*	40
5.1	Inleiding	40
5.2	Indices per dimensie	41
5.3	Totale index voor sociale uitsluiting	43
6	*Een index voor sociale uitsluiting op basis van niet canonische correlatie analyse*	47
6.1	Data	47
6.2	Sociale uitsluiting op basis van Overals	48
6.3	Gevoeligheidsanalyse	52
6.4	Samenhang	54
6.5	Verschil in gewichten	55
6.6	Verschil in categoriekwantificaties	58
6.7	Conclusie	61
7	*Vergelijking van indices*	62

8 Conclusies 67

Bijlage A Bijlage bij hoofdstuk 6 69
A.1 Een index voor sociale uitsluiting op basis van Overals (alle indicatoren) 69
A.2 Eén latente dimensie 71
A.3 Sociale uitsluiting bij bevolkingsgroepen 74
A.4 Sociale uitsluiting bij bevolkingsgroepen: score op de totale index en op de drie dimensies 76
A.5 Drie voorbeelden van categoriekwantificaties: voor allen, voor vrouwen en voor inwoners van de G4 78

Literatuur 80

Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau 85

Samenvatting

In deze studie is onderzocht of het mogelijk is een adequaat meetinstrument voor sociale uitsluiting te ontwikkelen. Daarvoor is een uitgebreide theoretische verkenning uitgevoerd, waaruit sociale uitsluiting naar voren komt als een meerdimensioneel en relatief fenomeen. Het kenmerk van meerdimensionaliteit geeft aan dat er tekortkomingen of gebreken voorkomen op meerdere terreinen van het maatschappelijke leven: in sociaal, economisch, institutioneel en cultureel opzicht. De meerdimensionaliteit maakt een algemene index voor sociale uitsluiting zeer wenselijk. Zo'n index biedt de mogelijkheid sociale uitsluiting met één cijfer weer te geven en verschaft tegelijkertijd een kader om de onderliggende indicatoren te interpreteren. Het kenmerk van relativiteit geeft aan dat het onmogelijk is sociale uitsluiting te begrijpen los van haar context, dat wil zeggen de samenleving waar de persoon in kwestie deel van uitmaakt.

Op grond van theoretische overwegingen hebben we een selectie gemaakt van alternatieve empirische methoden om sociale uitsluiting te meten. Grofweg zijn in dit rapport twee varianten voor de constructie van een algemene sociale-uitsluitingsindex vergeleken. Dat is gebeurd op basis van vooraf geformuleerde criteria en met als databron de Nederlandse gegevens van de *European Union – Statistics on Income and Living Conditions* (EU SILC). In beide varianten wordt een algemene index berekend uitgaande van de gewogen som van tekorten die personen op diverse terreinen ervaren. In feite wordt via de berekening van de gewichten bepaald of een specifiek tekort maatschappelijk gezien relevant is en dus voor sociale uitsluiting wel of niet moet worden meegeteld. Ook kan op basis van beide varianten een frequentieverdeling van de scores worden berekend en kan per persoon worden vastgesteld of deze meer of minder dan anderen sociaal is uitgesloten.

In de eerste variant wordt de gewogen som van de tekorten berekend, waarbij het gewicht weerspiegelt hoe vaak een tekort in de populatie voorkomt. In deze studie wordt deze variant omschreven als een methode met vaste weegfactoren. Een tekort weegt voor een individu zwaarder naarmate het minder vaak in de samenleving als geheel voorkomt. In bepaalde subvarianten wordt hiervoor een drempelwaarde gebruikt.

De tweede variant maakt gebruik van multivariate analysetechnieken, waar een Overals-analyse deel van uitmaakt. Anders dan in de eerste variant worden de gewichten nu berekend aan de hand van een model, en wel zodanig dat de correlatie tussen tekorten maximaal is. Bij wijze van voorbeeld: als het ontbreken van een fiets er niet toe doet of ik een bioscoop bezoek of bepaalde rekeningen niet kan betalen, terwijl een bioscoopbezoek niet mogelijk is omdat ik betalingsachterstanden heb, dan krijgt het bezit van een fiets een relatief laag gewicht. De maat voor sociale

uitsluiting wordt dan gedomineerd door betalingsachterstanden en het niet naar de bioscoop gaan. Het niet hebben van een fiets speelt geen rol.

Omdat de weging van tekorten plaatsvindt naar relevantie in de samenleving, zijn beide varianten te prefereren boven simpele frequentieverdelingen van (ongewogen) tekorten.

Uit de vergelijking van de methoden komt de Overals-analysetechniek naar voren als het betere alternatief om een algemene index voor sociale uitsluiting samen te stellen. In vergelijking met de varianten op basis van vaste weegfactoren kent Overals een betere weging van de indicatoren, waarbij de indicatoren die weinig bijdragen aan het latente concept sociale uitsluiting een lager gewicht krijgen. Verder is een belangrijk voordeel dat Overals informatie geeft over de richting van de bijdrage van indicatoren en dat de index op basis van Overals een betere samenhang vertoont met de risicofactoren.

Deze studie laat ook zien dat een aantal indicatoren in de databron EU SILC niet optimaal geoperationaliseerd kan worden. Om EU SILC bruikbaarder te maken voor de constructie van een sociale-uitsluitingsindex, wordt voorgesteld de module sociale participatie regulier op te nemen. Deze module was tot nu toe alleen in 2006 toegevoegd. Bepaalde vragen in deze module kunnen daarbij beter bruikbaar worden door ze anders te formuleren. Een aantal vragen over materiële deprivatie en, in beperkte mate, sociale grondrechten zijn standaard in EU SILC opgenomen. Zij zijn echter niet allemaal even relevant voor sociale uitsluiting. Tegelijkertijd is voor de dimensie sociale grondrechten aanvulling van vragen gewenst.

1 *Inleiding*

In de afgelopen jaren en vooral sinds de EU-top in Lissabon staat het onderwerp sociale uitsluiting op de agenda van veel Europese instanties en speelt zij een belangrijke rol in het Europese politieke debat. Daarbij is een verschuiving merkbaar van de traditionele armoedediscussie over inkomenstekorten naar een bredere invulling van sociaaleconomische achterstanden. Sociale uitsluiting refereert aan tekorten die personen op meerdere terreinen ervaren, waaronder op het materiële, sociale, institutionele en culturele vlak. Ook is er ruime consensus over dat die tekorten relatief moeten worden beoordeeld, namelijk in de context van wat door de gemeenschap als gangbaar wordt beschouwd.

Vanuit de EU is de behoefte aan een geïntegreerde statistische beschrijving van sociale uitsluiting duidelijk verwoord. Maar ook vanuit nationaal beleid bestaat hieraan behoefte. Zo wordt in de sociale pijler van het beleidsprogramma van het kabinet-Balkenende IV onder meer benadrukt hoe belangrijk het is om (beleids)voorwaarden te scheppen om de onderlinge betrokkenheid in de samenleving te versterken.

Vanuit een gezamenlijke drijfveer om te voorzien in de maatschappelijke behoefte aan empirische informatie over sociale uitsluiting hebben het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) een samenwerkingproject geformuleerd. Dit rapport is een product van deze samenwerking en moet worden gezien als een volgende stap naar nieuwe en reguliere informatie over sociale uitsluiting.

In dit verband dient de SCP-publicatie over sociale uitsluiting (Jehoel-Gijsbers, 2004) te worden vermeld. Daarin is het concept sociale uitsluiting nader uitgewerkt en is een index voor sociale uitsluiting ontwikkeld en geanalyseerd op basis van door het SCP verzamelde microdata. Deze index is geconstrueerd met behulp van 28 verschillende indicatoren, verdeeld over drie dimensies van sociale uitsluiting. Met behulp hiervan konden risicogroepen voor sociale uitsluiting worden beschreven en kon een verklaringsmodel voor sociale uitsluiting worden getoetst. Dit meetinstrument is inmiddels op vergelijkbare wijze in andere SCP-studies toegepast. In de *Armoedemonitor 2005* is een bijdrage opgenomen over sociale uitsluiting bij ouderen (Lautenbach et al. 2005) en in twee andere studies is een landenvergelijkend onderzoek naar sociale uitsluiting verricht Jehoel-Gijsbers en Vrooman 2008a, 2008b).

Aan de basis van het CBS-onderzoek staat een publicatie van statistieken over sociale achterstanden, die het CBS in opdracht van Eurostat heeft samengesteld op basis van het European Community Household Panel (ECHP) (Eurostat 2000). In deze publicatie worden simpele representaties voorgesteld van frequentieverdelingen van (samengenomen) tekorten op onder meer materieel, financieel en sociaal terrein. In een later stadium zijn in EU-verband verdere stappen gezet om te komen tot een meer geïntegreerde statistische beschrijving van sociale uitsluiting. Recentelijk getuige

hiervan de initiatieven van de Eurostat Task Force over materiële deprivatie, waarin het CBS ook participeert. Deze Task Force is onder meer in het leven geroepen om de geïntegreerde statistische beschrijving van sociale uitsluiting (bijvoorbeeld door middel van een algemene index) explicieter op de agenda van de nationale statistiekbureaus te krijgen. In de Task Force participeert ook de Indicator Subgroup Social Exclusion, een subgroep die verantwoordelijk is voor de operationele uitwerking van beleid op het terrein van sociale uitsluiting.

Publicatie van cijfers op basis van een index kan de CBS-statistiek over sociale achterstanden verrijken. Deze statistiek beperkt zich op dit moment tot *ad-hoc*frequentieverdelingen van tekorten, waarvan de relevantie in maatschappelijk opzicht geen rol speelt. Een index, en ook de onderliggende frequentieverdelingen van tekorten, doen dat in theorie wel. In tegenstelling tot het CBS publiceert het SCP al regelmatig over sociale uitsluiting op basis van een index (Jehoel-Gijsbers 2004; Lautenbach et al. 2005; Jehoel-Gijsbers en Vrooman 2008a, 200b). In deze publicaties is nog een andere kwaliteit van een index vastgesteld, namelijk dat dit instrument goed bruikbaar is in verklarend onderzoek naar sociale uitsluiting.

In deze studie zijn verschillende methoden vergeleken om vast te stellen welke daarvan het meest geschikt is om het theoretische concept van sociale uitsluiting (uiteengelegd in meerdere dimensies) in meetbare termen te vatten. Er is voor gekozen een algemene index voor sociale uitsluiting samen te stellen, die het wel mogelijk moet maken om simpele representaties te geven van de onderliggende dimensies (CBS-SCP-samenwerkingsovereenkomst 2007).

In dit rapport leggen we een basis voor het verder ontwikkelen van een sociale-uitsluitingsindex die door zowel het SCP als het CBS kan worden gebruikt. Op basis van theoretische overwegingen is een selectie gemaakt van alternatieve empirische methoden om sociale uitsluiting te meten. In deze studie zijn twee varianten nader bestudeerd en vergeleken. In de *eerste variant* wordt de gewogen som van tekorten berekend, waarbij een gewicht het relatieve aandeel van een tekort in de populatie weerspiegelt. Dit wordt in deze studie de *methode met vaste weegfactoren* genoemd. In de *tweede variant* gaat het om multivariate analysetechnieken, waar *Overals* deel van uitmaakt.[1] In deze variant worden de gewichten berekend aan de hand van een model, en wel zodanig dat de correlatie tussen tekorten maximaal is.

Met EU SILC als databron zijn deze alternatieven getoetst op basis van vooraf geformuleerde criteria. De focus van de voorliggende studie ligt op de statistische weergave van een *toestand* van sociale achterstanden. Door herhaaldelijk metingen

1 In deze studie is ook nog een andere multivariate analysetechniek onderzocht (latente klassenanalyse). Deze techniek bleek echter niet geschikt om een index voor sociale uitsluiting te construeren. Vandaar dat deze exercitie niet in dit rapport is beschreven (de beschrijving kan worden opgevraagd bij Gerda Jehoel-Gijsbers (SCP)).

te verrichten bij dezelfde personen (wat op basis van EU SILC mogelijk is), kan het duurkarakter van sociale uitsluiting worden bestudeerd.

In concreto is deze studie bedoeld om na te gaan welke constructie van een sociale-uitsluitingsindex zowel theoretisch als empirisch de voorkeur geniet. Daarbij dient deze index zo veel mogelijk te voldoen aan de volgende criteria:
– beleidsrelevantie
– wetenschappelijkheid
– interpreteerbaarheid.

Het criterium wetenschappelijkheid is uitgesplitst in de volgende vijf deelcriteria:
– kwaliteit van de operationalisering van het theoretisch concept;
– mate waarin de index discrimineert naar risicofactoren zoals laag inkomen, lage opleiding, eenoudergezin en dergelijke;
– gevoeligheid voor drempelwaarden;
– gevoeligheid bij deelgroepen zoals jongeren, ouderen, alleenstaanden en allochtonen;
– robuustheid van de schatter in de tijd.

Het criterium interpreteerbaarheid is niet eenduidig te operationaliseren. Daarbij gaat het om de vraag hoe gemakkelijk de uitkomsten op basis van een algemene index zijn te communiceren aan een breed publiek. Een eenvoudige methode heeft dan natuurlijk een streepje voor. Anderzijds is eenvoud niet zo doorslaggevend wanneer een begrip is ingeburgerd en beleidsmakers of een groot deel van de bevolking een beeld oproept.[2]

De empirische analyses zijn uitgevoerd op basis van EU SILC 2006, een steekproefonderzoek naar de inkomens- en leefsituatie van huishoudens, dat door het CBS sinds 2005 jaarlijks op basis van een EU-verordening wordt uitgevoerd.

De opbouw van dit rapport is verder als volgt. In hoofdstuk 2 werken we op basis van de literatuur zowel het concept als de operationalisering van sociale uitsluiting verder uit. In hoofdstuk 3 bespreken we de verschillende methoden om tot een samengestelde index voor sociale uitsluiting te komen. In hoofdstuk 4 volgt een bespreking van de data. In de twee hoofdstukken daarna worden achtereenvol-

2 Dit geldt bijvoorbeeld voor de CBS-indices over consumenten- en producentenvertrouwen waarover het CBS al geruime tijd cijfers publiceert. Dit zijn algemeen ingeburgerde begrippen, maar de onderliggende methode van deze indices is de meesten van ons, in ieder geval in detail, onbekend. Een ander voorbeeld waarbij duidelijk wordt dat een index gemakkelijk zijn weg vindt naar een breder publiek, is de leefsituatie-index die het SCP heeft ontwikkeld. Periodiek wordt over deze index en de onderliggende dimensies gerapporteerd. De media maken in hun berichtgeving veelvuldig gebruik van deze index.

gens de resultaten gepresenteerd voor de methode op basis van vaste weegfactoren (hoofdstuk 5) en de Overals-methode (hoofdstuk 6). Hoofdstuk 7 bevat een vergelijking van de resultaten volgens de verschillende methodes. Het rapport sluit af met de conclusies in hoofdstuk 8.

2 *Literatuuroverzicht van sociale uitsluiting*

2.1 *Inleiding*

Het begrip 'sociale uitsluiting' wordt vaak gebruikt zonder aan te geven wat er mee wordt bedoeld. Dat wordt bekend verondersteld. De term kan als een 'topos' worden gezien: 'een beeld dat je kunt oproepen zonder nadere uitleg, eenvoudig door het woord in kwestie te gebruiken' (Godschalk 1985: 5). Maatschappelijke tweedeling, marginalisering en (gebrek aan) sociale cohesie zijn andere begrippen die regelmatig als synoniemen voor sociale uitsluiting worden gehanteerd en die eveneens als een 'topos' dienstdoen.

Veel wetenschappelijke bijdragen over sociale uitsluiting beginnen met de opmerking dat het begrip 'sociale uitsluiting' veelvuldig wordt gebruikt in het beleidsdebat, maar dat het concept vrij vaag is (zie ook Atkinson et al. 2002, 2005). Ondanks het feit dat er in de afgelopen decennia een uitgebreid wetenschappelijk debat over is gevoerd, is er tot nu toe geen algemeen aanvaarde conceptualisering van het verschijnsel sociale uitsluiting. Dientengevolge is er ook geen algemeen aanvaarde operationalisering voor het concept. Burchardt et al. (2002: 2) noemen sociale uitsluiting dan ook een *contested term.* Oyen (1997) stelt cynisch vast dat onderzoekers 'pick up the concept and are now running all over the place arranging seminars and conferences to find a researchable content in an umbrella concept for which is little theoretical underpinning' (Oyen 1997: 63). Hoewel sinds deze constatering vele wetenschappers zich hebben beziggehouden met verdere theorievorming, is dé theorie niet beschikbaar. In 2007 schrijven Devicienti en Poggi (2007) nog: 'The identification of the relevant aspects of social exclusion is still being debated' (Devicienti en Poggi 2007: 1).

Ten behoeve van empirisch onderzoek en beleidsevaluatie zal het begrip nader moeten worden gedefinieerd en uitgewerkt tot een meetbaar concept. Daartoe zijn we te rade gegaan bij reeds verschenen (empirische) literatuur over sociale uitsluiting; ons doel daarbij was een zo verantwoord mogelijke definitie en operationalisering te geven. Voor de theoretische uitwerking van sociale uitsluiting baseren we ons in dit hoofdstuk voor een belangrijk deel op de eerder bij het SCP verschenen studies naar sociale uitsluiting (Jehoel-Gijsbers 2004; Jehoel-Gijsbers en Vrooman 2007). Daarnaast wordt dit literatuuroverzicht aangevuld met recentere publicaties. Uit de literatuurstudie blijkt duidelijk dat het niet eenvoudig is om het concept sociale uitsluiting zeer nauwkeurig te definiëren en te operationaliseren.

Sociale uitsluiting wordt in de literatuur regelmatig gedefinieerd binnen een discussie over de verschillen tussen uitsluiting en armoede. Deze bespreken we in § 2.2. Een belangrijk kenmerk van sociale uitsluiting blijkt de multidimensionaliteit te zijn, die – naast enkele andere belangrijke kenmerken – in § 2.3 aan de orde komt. Het

onderscheid tussen risicofactoren en kenmerken van sociale uitsluiting komt in § 2.4 aan bod. Het valt op dat de operationalisering, om sociale uitsluiting empirisch vast te kunnen stellen, vaak op *indirecte* wijze gebeurt, namelijk door middel van risicofactoren, factoren die de *kans* op sociale uitsluiting vergroten (§ 2.5). De rondgang door de literatuur leidt tenslotte tot een selectie van enkele specifieke kenmerken van sociale uitsluiting, die het uitgangspunt vormen voor de verdere uitwerking van dit SCP/CBS samenwerkingsproject (§ 2.6).

2.2 *Sociale uitsluiting en armoede*

Tegen het einde van de vorige eeuw verschoof in de landen van de Europese Unie het beleidsdoel van armoedebestrijding naar het tegengaan van sociale uitsluiting. In de literatuur kan men de opvatting tegenkomen dat de term sociale uitsluiting in de EU-landen in zwang is geraakt als een eufemisme voor armoede (Berghman 1995). In het beleidsdebat zou de term armoede gevoeliger liggen dan het begrip sociale uitsluiting. In werkelijkheid zou wel hetzelfde verschijnsel worden benoemd. Ook in het Nederlandse beleidsdebat en -evaluatie werd sociale uitsluiting aan het eind van de vorige eeuw nogal eens beperkt tot financiële armoede. Dit gold ook nog in het eerste *Nationaal actieplan ter bestrijding van armoede en sociale uitsluiting 2001* (SZW 2001) (zie ook Muffels 2004: 139).

Terwijl sommige auteurs menen dat er nauwelijks verschil is tussen armoede en sociale uitsluiting (o.a. Somerville 1998; Bhalla en Lapeyre 1997; Nolan en Whelan 1996), beweren andere dat de twee concepten op een aantal punten fundamenteel van elkaar verschillen (o.a. Room 1995; Berghman 1995; Vrooman en Snel 1999; Saraceno 2001; Papadopoulos en Tsakloglou 2001; Todman 2004; Poggi 2007a en 2007b). Hieronder wordt op deze verschillen ingegaan, waardoor we meer inzicht willen creëren in het complexe concept sociale uitsluiting.

Verschillen tussen armoede en sociale uitsluiting

Het begrip sociale uitsluiting is in de literatuur voor een belangrijk deel gedefinieerd door het te contrasteren met het begrip armoede. Wij geven hier een beknopt overzicht van verschillen tussen sociale uitsluiting en armoede, zoals die in de literatuur worden beschreven (zie o.a. Room 1995; Saraceno 2001; Todman 2004; Jehoel-Gijsbers 2004). Doel is om mede op basis hiervan tot een definitie van sociale uitsluiting te komen. De genoemde tegenstellingen zijn:

– *Statisch versus dynamisch*

Armoede verwijst naar een bepaald inkomen of consumptieniveau op een bepaald moment (statisch). Sociale uitsluiting heeft te maken met een proces (dynamisch) waardoor mensen uitgesloten raken.

– *Absoluut versus relatief*

Bij armoede gaat het om een absoluut tekort aan inkomen om aan de basisbehoeften te voldoen. Voor sociale uitsluiting is er geen absolute grens. Zij kan alleen in relatieve zin worden vastgesteld door een individu te vergelijken met andere mensen

in dezelfde sociaalhistorische context.

– *Verdelings- versus relationele dimensie*

Bij armoede gaat het om de verdeling van inkomen en goederen (materiële deprivatie). Bij sociale uitsluiting gaat het om relationele en sociaal-culturele aspecten zoals sociale participatie, maatschappelijke betrokkenheid, discriminatie, integratie en normen van sociaal burgerschap.

– *Unidimensioneel versus multidimensioneel*

Armoede heeft betrekking op één enkele dimensie: een tekort aan financiële of materiële middelen (inkomensdeprivatie). Bij sociale uitsluiting gaat het om tekorten op verschillende dimensies. Hiertoe behoort niet alleen achterstand op materieel gebied, maar ook het gebrek aan capaciteit om andere rechten van burgerschap te effectueren: recht op werk, huisvesting, onderwijs, gezondheidszorg enzovoort.

– *Endogene versus exogene oorzaak*

Armoede ontstaat door gemis aan persoonlijke hulpbronnen. Het zijn individuele kenmerken zoals leeftijd, opleiding en het hebben van werk die bepalen of iemand wel of niet arm is. Sociale uitsluiting ontstaat ook door een tekort aan hulpbronnen vanuit de omgeving, zoals de buurt waarin men woont, sociale zekerheidsvoorzieningen en de sociale infrastructuur. Uitgeslotenen hebben vaak geen of weinig invloed op zulke exogene factoren.

Alle hierboven genoemde tegenstellingen worden in de literatuur ook weer ter discussie gesteld (zie Jehoel-Gijsbers en Vrooman 2007: 14). Zo stelt Silver (1994: 545) dat sociale uitsluiting niet alleen een dynamisch proces is, maar ook de uitkomst vormt van dit proces. Men heeft dan een toestand van uitgesloten zijn bereikt ('a state of social excludedness'), dit wil zeggen een statische situatie. Het gebruik van de term sociale uitsluiting voor zowel het proces als voor de toestand kan verwarring geven en is taalkundig ook niet juist. Omdat het gebruik van 'sociaal uitgesloten zijn' in een tekst ongemakkelijk is, volgen we hier de inmiddels ontstane gewoonte om 'sociale uitsluiting' zowel voor het proces als voor de toestand te gebruiken[1]. Overigens baseren we ons voor de ontwikkeling van een meetinstrument in dit rapport op sociale uitsluiting als *toestand*. Door de toestand op meerdere momenten te meten en te vergelijken, kan uiteraard wel de *dynamiek* in sociale uitsluiting worden vastgelegd. Dit is overigens iets anders dan het *proces* van uitsluiting in kaart brengen. Daarvoor is het nodig informatie over beïnvloedende factoren van een eerder meetmoment te koppelen aan sociale uitsluiting op een later meetmoment (met behulp van panel- of levensloopdata) (Muffels 2008).

Een andere kanttekening die bij de verschillen tussen uitsluiting en armoede kan worden gemaakt, is dat armoede niet een statisch begrip hoeft te zijn; armoede kan ook op een dynamische wijze worden beschreven: als een proces van verarming en in

1 Volgens Muffels (2008) is de term sociale uitsluiting voor een 'toestand' niet juist. Hij noemt deze toestand (in navolging van Berghman (1997) relatieve deprivatie.

termen van overgangen in en uit armoede (zie Goodin et al. 1999; Jäntti en Dantziger 2000: 353-362). Ook de tegenstelling absoluut (voor armoede) versus relatief (voor sociale uitsluiting) houdt geen stand. Armoede wordt in de literatuur ook vaak als een relatief begrip beschouwd. Niet alleen bestaan er relatieve armoedegrenzen, ook de 'absolute' minimumstandaard varieert over plaats en tijd en is gerelateerd aan de ontwikkeling in levensstandaard en dus relatief. Sen beschrijft armoede als relatief én absoluut begrip. Volgens hem is armoede relatief in relatie tot plaats, tijd en sociale groepen, maar vormt het *binnen* een referentiegroep een absoluut criterium (Sen 1985: 669-671; 1992: 115-116). Verder komt men de opvatting tegen dat armoede niet per definitie ééndimensioneel is, maar ook meerdere dimensies kan omvatten (multidimensionele armoede). Zo omschrijft de Raad van de Europese Gemeenschap armen in 1985 als 'those with resources (material, cultural and social) that are so limited as to exclude them from the minimum acceptable way of life in the Member States in which they live' (Eurostat 2000: 11). Alcock (1991) definieert armoede als tekortkoming op materieel, sociaal en emotioneel gebied. Engbersen en Snel (1996) omschrijven armoede als het ontbreken van materiële en/of immateriële bestaanscondities die volwaardig burgerschap mogelijk maken.

Men kan deze brede armoededefinities als synoniem zien voor sociale uitsluiting. In de literatuur wordt echter toch nog op een verschil gewezen. Bij armoede wordt de achterstand op de verschillende dimensies hoofdzakelijk veroorzaakt door een tekort aan financiële middelen (de verdelingsdimensie) (zie Nolan en Whelan 1996; Burchardt et al. 2002: 5-6). Bij sociale uitsluiting kan de achterstand ook zijn ontstaan door niet-financiële oorzaken, zoals chronische ziekte, slechte leefomgeving of discriminatie. Iemand kan dus sociaal uitgesloten zijn zonder financieel arm te zijn.

De tegenstelling endogene/exogene oorzaak verwijst ook naar vrijwillig/onvrijwillig sociaal uitgesloten zijn. Burchardt et al. (2002) nemen in hun definitie expliciet op dat er alleen sprake is van sociale uitsluiting als deze onvrijwillig is en niet is ontstaan door toedoen van de persoon zelf. Er is ons inziens echter geen reden waarom een individu niet zelf (mede)oorzaak zou kunnen zijn van zijn eigen sociale uitsluiting. Zo kunnen drugsverslaving, voortijdig schoolverlaten of criminaliteit belangrijke oorzaken van uitsluiting zijn, terwijl ze – minstens gedeeltelijk – op eigen keuzes berusten. Als men zich niet conform de heersende waarden en normen gedraagt, plaatst men zichzelf buiten de samenleving. Er is dan sprake van onvoldoende normatieve integratie.

Wat betreft de verdelings- versus de relationele dimensie kan nog worden opgemerkt dat dit onderscheid is terug te voeren op de verschillen tussen de Anglo-Amerikaanse en Franse school in onderzoek naar armoede en sociale uitsluiting (Gough 1997: 82; Room 1997: 256-257; Saraceno 2001: 6; Todman 2004: 1). In de Angelsaksische landen kent men een lange traditie van armoedeonderzoek. Onderzoek naar sociale

uitsluiting heeft daarop voortgebouwd. In deze traditie baseert men zich op theorieën over relatieve deprivatie (van inkomen, materiële goederen, huisvesting e.d.). Het gaat hier dus vooral om het verdelingsaspect. Runciman (1966) en Townsend (1979) gelden als prominente exponenten van deze invalshoek. Levitas (2006) geeft aan dat enkele elementen (7 van de 35 items) in Townsends conceptualisering van armoede ook als kenmerken van sociale uitsluiting kunnen worden aangemerkt. Zij noemt in dat verband als voorbeeld o.a. 'familie of vrienden voor het eten uitnodigen', 'op vakantie gaan' en 'speciale gelegenheden vieren'. Het gaat dan echter steeds over de vraag of men voldoende middelen heeft om deze zaken te doen. Lange tijd kreeg de relationele dimensie op zichzelf weinig aandacht in Angelsaksisch onderzoek. In meer recente studies is een kentering te zien. In the Poverty and Social Exclusion Survey in Britain 1999 wordt ook gevraagd naar sociale relaties en sociale ondersteuning (Pantazis et al. 2006: 7; Levitas 2006: 135).

De Franse school bouwt verder op de theorieën van Durkheim (1897) over sociale cohesie en solidariteit, het belang van collectieve waarden en normen en het risico dat men van de samenleving vervreemdt (anomie). Sociale cohesie, in de zin van dominante waarden, normen en sociale banden, wordt essentieel geacht om het maatschappelijk contract waarop de samenleving is gebaseerd, te handhaven. In de jaren zeventig van de vorige eeuw werd de term sociale uitsluiting in Frankrijk gebruikt om de gevolgen van de grote massawerkloosheid te duiden. Langdurig werklozen werden als sociaal uitgesloten (*les exclus*) beschouwd. De sociale cohesie kwam onder druk te staan. In de Franse traditie gaat het niet zozeer om sociale contacten als wel om sociale integratie, maatschappelijke betrokkenheid.

Een geheel andere benadering van de verschillen tussen armoede en sociale uitsluiting vinden we bij de econoom Sen (1992; 1993; 2000). Het door hem uitgewerkte begrippenkader is echter niet eenvoudig en om verwarring te voorkomen gebruiken we de door hem gebruikte (Engelse) termen. In zijn visie gaat het erom of mensen over de *capabilities* (keuzemogelijkheden) beschikken om de door het individu gewaardeerde *functionings* te realiseren. Met *functionings* bedoelt Sen gerealiseerde levenskwaliteiten zoals geen honger hebben, huisvesting, gezondheidszorg en onderwijs. Welke *functionings* belangrijk zijn, is afhankelijk van individuele keuzes en van de levensstandaard in de samenleving. Armoede definieert Sen als een gebrek aan *capabilities* om een bepaalde minimale levensstandaard te bereiken, en niet als een gebrek aan inkomen (hoewel hij inkomen wel als zeer belangrijk middel beschouwt). Sociale uitsluiting, het niet kunnen deelnemen aan de samenleving of het ontbreken van een sociaal netwerk, maakt in zijn optiek deel uit van het tekort aan *capabilities* (en daarmee van het verschijnsel armoede); sociale uitsluiting kan echter ook de oorzaak zijn van dit tekort (Sen 2000). In de benadering van Sen wordt sociale uitsluiting gedefinieerd als een proces dat leidt tot een situatie van niet bereikte *functionings*. De benadering van Sen is erg theoretisch en het blijkt niet eenvoudig om deze te vertalen naar empirisch onderzoek. Tsakloglou en Papodopoulos

(2001), Papodopoulos en Tsakloglou (2005) en Poggi (2004, 2007a en 2007b) doen wel een poging om de *capability*benadering van Sen te operationaliseren, maar geven aan dat dat niet eenvoudig is (zie ook § 2.5).

Duur en dynamiek van sociale uitsluiting

Bij één van de genoemde tegenstellingen, namelijk toestand versus proces, ofwel statisch versus dynamisch, is een toelichting op zijn plaats. We willen nader ingaan op de duur en de dynamiek van sociale uitsluiting, aspecten die in de literatuur vaak aan de orde komen. Sommige auteurs noemen een lange duur als kenmerk van sociale uitsluiting. Bossert et al. (2007) definiëren sociale uitsluiting als chronische deprivatie. Tsaklaglou en Papodopoulos (2001) spreken van een hoog risico op sociale uitsluiting als er meerdere periodes achter elkaar, dit wil zeggen in twee van drie opeenvolgende jaren, sprake is van meerdimensionele deprivatie (door hen *cumulative disadvantage* genoemd). Merk op dat dit geen definitie is van sociale uitsluiting, maar alleen van een hoog risico erop. Ook Poggi (2007a) gaat in op de duur, en maakt daarbij onderscheid tussen 'gewone' en langdurige sociale uitsluiting.[2] Daarmee is een lange duur volgens haar geen vereist kenmerk. Ze onderscheidt twee processen die tot langdurige sociale uitsluiting kunnen leiden. Ten eerste hebben sommige individuen bepaalde kenmerken die de kans op langdurige sociale uitsluiting kunnen vergroten (bijvoorbeeld weinig opleiding). Ten tweede vergroot sociale uitsluiting op een bepaald moment voor alle individuen de kans op sociale uitsluiting in de toekomst. Eurostat (1998) formuleert dit proces als volgt: 'Social exclusion is considered a dynamic process (...): some disadvantages lead to some exclusion, which in turn leads to more disadvantages and more social exclusion and ends up with persistent multiple (deprivation) disadvantages.'

De opvatting van Poggi (2007a) dat onderscheid kan worden gemaakt tussen gewone en langdurige sociale uitsluiting, heeft ons inziens vooral betrekking op het meetmoment. Gewone uitsluiting wordt op één bepaald moment vastgesteld, voor langdurige uitsluiting zijn meerdere meetmomenten nodig. Dat wil overigens nog niet zeggen dat sociale uitsluiting die op een bepaald moment wordt gemeten, per definitie geen langdurige uitsluiting is. Het lijkt immers niet zinvol om van sociale uitsluiting te spreken als een bepaald tekort pas vrij kort bestaat (bijvoorbeeld sinds een maand). Denk aan tekorten zoals het hebben van betalingsachterstanden of een gebrek aan sociale contacten. Om vast te kunnen stellen of op een bepaald meetmoment sprake is van sociale uitsluiting, dient men uit te gaan van kenmerken die een

2 Dit is vergelijkbaar met het onderscheid tussen armoede (gedefinieerd als inkomen onder een bepaalde grens) en langdurige armoede (gedefinieerd als minimaal een aantal jaren (bv. drie of vier) onder de armoedegrens).

langere tijd gelden (zoals betalingsachterstanden in de afgelopen twaalf maanden).[3] Jehoel-Gijsbers geeft aan dat er pas sprake is van sociale uitsluiting als de achterstand langdurig is en er tegelijkertijd weinig kans is op verbetering in de toekomst (Jehoel-Gijsbers 2004: 33). Kenmerkend voor sociale uitsluiting is de geringe kans om uit deze situatie te geraken klein.

Uit de literatuur komen geen eenduidige verschillen tussen armoede en sociale uitsluiting naar voren als armoede in brede zin wordt opgevat. Armoede in enge zin (financiële armoede) verschilt theoretisch wel van sociale uitsluiting. Dit wil overigens niet zeggen dat financiële armoede en sociale uitsluiting losstaan van elkaar. Devicienti en Poggi (2007) tonen aan dat er sprake is van een dynamische interactie tussen (financiële) armoede en sociale uitsluiting.

2.3 Sociale uitsluiting: een multidimensioneel concept

We hebben geen eenduidige definitie van sociale uitsluiting kunnen geven door dit begrip met armoede te contrasteren. Wel heeft deze vergelijking geleid tot enig inzicht in belangrijke kenmerken van sociale uitsluiting. Het is duidelijk geworden dat armoede en sociale uitsluiting aan elkaar gerelateerd zijn en dat het niet zo veel zin heeft de tegenstellingen te benadrukken. In haar studie *Sociale uitsluiting in Nederland* heeft Jehoel-Gijsbers (2004) er dan ook voor gekozen om beide concepten zo veel mogelijk te integreren (zie ook: Jehoel-Gijsbers en Vrooman 2007). Het enige wezenlijke onderscheid is, dat sociale uitsluiting altijd plaatsvindt op verschillende gebieden, terwijl armoede (in enge zin) alleen duidt op een financieel of materieel tekort. In de literatuur vinden we de meerdimensionaliteit vaak terug als kenmerk van sociale uitsluiting:

– 'Social exclusion is the inability of an individual to participate in the basic political, economic and social functionings of the society in which she/he lives' (Tsakloglou en Papadopoulos 2001: 2).
– 'Social exclusion is a lack of participation in key aspects of society' (Burchardt et al. 2002: 4) (hoewel niet nader gedefinieerd, is duidelijk dat de *key aspects* betrekking hebben op verschillende levensdomeinen/dimensies).
– 'Sociale uitsluiting betreft uitsluiting van alle mogelijke institutionele, sociale, culturele en politieke banden in de samenleving' (Muffels 2004: 140).

3 De eis van langdurigheid hoeft niet te betekenen dat in iedere enquêtevraag een verwijzing naar de duur moet zitten. Het gaat erom nader in te gaan op een aantal zaken die op zichzelf verwijzen naar een meer duurzame situatie. Door naar het lidmaatschap van een sportvereniging te vragen, meet men niet alleen de actuele participatie op dat moment, maar krijgt men meestal ook redelijk betrouwbare informatie over participatie gedurende een wat langere periode. Een vraag naar de gemiddelde frequentie van sociale contacten verwijst eveneens naar een langere periode.

– ‘Social exclusion can be seen as a process that, fully or partially, excludes individuals or groups from social, economic and cultural networks’ (Poggi 2004: 2).
– ‘Social exclusion is a multi-dimensional concept that covers economic, social and political aspects: it deals with the failure to attain adequate levels of various functionings (Sen 1985) that are deemed valuable’ (Bossert et al. 2004: 1)).

Sociale uitsluiting kent dus meerdere dimensies. In sommige van de hierboven genoemde definities worden de dimensies op een algemeen niveau benoemd (sociaal, cultureel, economisch, politiek), in andere – meer op Sen gebaseerde – definities wordt alleen aangegeven dat het om meerdere terreinen (*functionings*) gaat, maar wordt opengelaten welke dit zijn.

De concrete invulling van de dimensies kan sterk verschillen en blijkt vaak afhankelijk van de beschikbare data. Maar vrijwel altijd wordt er onderscheid gemaakt tussen materiële en immateriële dimensies.

Opvallend is dat de culturele (normatieve) dimensie regelmatig wordt vermeld in de literatuur als een aspect van sociale uitsluiting, maar – voor zover ons bekend – niet echt wordt uitgewerkt; ook komt deze dimensie niet aan bod in empirisch onderzoek. In het WRR-rapport *Tweedeling in perspectief* wordt wel uitdrukkelijk aandacht geschonken aan de culturele dimensie. Geschetst wordt dat de wisselwerking tussen de culturele en materiële dimensie voor een belangrijk deel verklaart waarom er in een samenleving een tweedeling (ofwel sociale uitsluiting) ontstaat. Een samenleving ontwikkelt zich volgens het WRR-rapport langs twee lijnen. ‘De eerste is geënt op culturele opvattingen (waarden, normen, ideeën), de tweede is geënt op materiële levenskansen (...)’ (WRR 1996: 24). Voor een evenwichtige samenleving is het nodig dat de sociaal relevante onderscheidingen zich op beide lijnen bevinden, zodat er kruisverbanden tussen bevolkingsgroepen ontstaan. Wanneer de sociaal relevante onderscheidingen zich exclusiever op één van beide lijnen gaan bevinden, raakt de samenleving georganiseerd op basis van dat ene criterium. In extreme vorm leidt dat tot een sterke sociale segmentatie, die ofwel tot uiting komt in een verzuilde samenleving (als culturele differentiatie de overhand heeft), ofwel in een klassensamenleving (als materiële differentiatie prevaleert). Sterke sociale segmentatie leidt meestal wel tot insluiting binnen de eigen groep, maar tegelijkertijd is er sprake van een wederzijdse uitsluiting tussen groepen.

In het onderzoek van Jehoel-Gijsbers (2004) is een poging gedaan de culturele dimensie in te vullen: men is sociaal uitgesloten als men de dominante waarden en normen van een samenleving niet naleeft. Het is echter niet eenvoudig aan te geven welke waarden dit zijn (zie ook de discussie die het eerste kabinet-Balkenende over dit onderwerp heeft aangezwengeld). In het onderzoek *Sociale uitsluiting in Nederland* (Jehoel-Gijsbers 2004) is ervoor gekozen aan te sluiten bij de plichten van sociaal burgerschap. Helaas bleek de gekozen operationalisering geen goede empirische invulling van de culturele dimensie. Hoewel conceptualisering en operationalisering van de culturele dimensie problematisch zijn gebleken, maakt het bovenstaande

duidelijk dat het theoretische concept sociale uitsluiting niet kan worden ingevuld zonder aandacht te schenken aan de culturele/normatieve dimensie.

Een andere dimensie die soms in de literatuur wordt genoemd, maar in onderzoek weinig aandacht krijgt, is de institutionele dimensie. In concreto is dit uitsluiting van voorzieningen die de overheid zou moeten garanderen (*social rights*). Dit is opmerkelijk aangezien de European Observatory on Policies to Combat Social Exclusion veel nadruk legde op deze invulling (zie Room 1992). De Europese Commissie herhaalt dit later nog eens: 'The extent of social exclusion calls on the responsibility of society to ensure equal opportunities for all. This includes equal access to the labour market, to education, to health care, to the judicial system, to rights and to decision making participation' (cf. Saraceno 2001:3). Vervolgens is in de politieke en beleidsdiscussie de *socialrights*dimensie sterk geconcentreerd op de toegang tot de arbeidsmarkt. Betaalde arbeid wordt gezien als verreweg de belangrijkste route naar sociale insluiting. Ook in het rapport van de commissie-Kok wordt deze opvatting benadrukt (European Communities 2004). Bij deze eenzijdige aandacht voor arbeidsparticipatie worden kanttekeningen geplaatst, onder andere door Saraceno (2001) en Jehoel-Gijsbers (2004). Als de overheid arbeidsparticipatie centraal stelt, geeft zij aan dat sociale uitsluiting van een substantieel deel van de bevolking onvermijdelijk is, namelijk van degenen die vanwege leeftijd, gezondheid of gezinssituatie niet aan de arbeidsmarkt kunnen deelnemen. Ook Sen (1997) maakt een kanttekening bij de rol die arbeidsdeelname speelt bij sociale uitsluiting (in een andere publicatie kent hij arbeidsdeelname een laatste plaats toe als het gaat om het tot stand komen van sociale uitsluiting (Sen 2000)). Hij geeft voor de operationalisering van de toegang tot 'social rights' de volgende invulling: 'Social exclusion calls for discrete treatment in areas such as lack of access to health care, lack of educational opportunities, absence of social safety nets, credit market exclusion, lack of facilities for disabled persons, marketing limitations, political and social exclusion, employment exclusion.'

In haar studie *Sociale uitsluiting in Nederland* heeft Jehoel-Gijsbers (2004) het aspect van meerdimensionaliteit nader uitgewerkt door een indeling in twee hoofddimensies aan te brengen: een economisch-structurele component (de materiële dimensie) en een sociaal-culturele component (de immateriële dimensie). Beide zijn uiteengelegd in twee subdimensies. In kader 2.1 staan deze (sub)dimensies beschreven en wordt een (niet uitputtende) opsomming gegeven van mogelijke indicatoren.

Kader 2.1 Kenmerken van sociale uitsluiting als toestand

A. Economisch-structurele uitsluiting

- materiële deprivatie:
  tekort aan middelen voor elementaire levensbehoeften en materiële goederen, leefstijldeprivatie, problematische schulden; betalingsachterstanden (m.n. woonlasten); geen mogelijkheden om geld te lenen.

- onvoldoende toegang tot sociale grondrechten ((semi-)overheidsvoorzieningen):
  wachtlijsten en/of (financiële) drempels voor gezondheidszorg, onderwijs (vooral voor de kinderen), huisvesting, rechtsbijstand, maatschappelijke dienstverlening, schuldhulpverlening, arbeidsbemiddeling, sociale zekerheid, zakelijke dienstverlening door organisaties als banken en verzekeringsinstellingen, onvoldoende veiligheid en leefbaarheid van de woonomgeving.

B. Sociaal-culturele uitsluiting

- onvoldoende sociale participatie:
  onvoldoende deelname aan formele en informele sociale netwerken, inclusief vrijetijdsbesteding; onvoldoende sociale ondersteuning, sociaal isolement, onvoldoende sociale betrokkenheid; voor allochtonen: ontbreken van contact met autochtonen.

- onvoldoende culturele/normatieve integratie:
  onvoldoende naleving van centrale waarden en normen: gering arbeidsethos, geringe opleidingsbereidheid, niet stemmen, misbruik van sociale zekerheid, delinquent gedrag, afwijkende opvattingen over rechten en plichten van vrouwen/mannen.

In kader 2.1 is een theoretische invulling van sociale uitsluiting weergegeven. In het onderzoek tot nu toe is gebleken dat een empirische invulling soms problematisch is, vooral bij de culturele/normatieve dimensie. Ook de socialegrondrechtendimensie is tot nu toe weinig uitgewerkt.

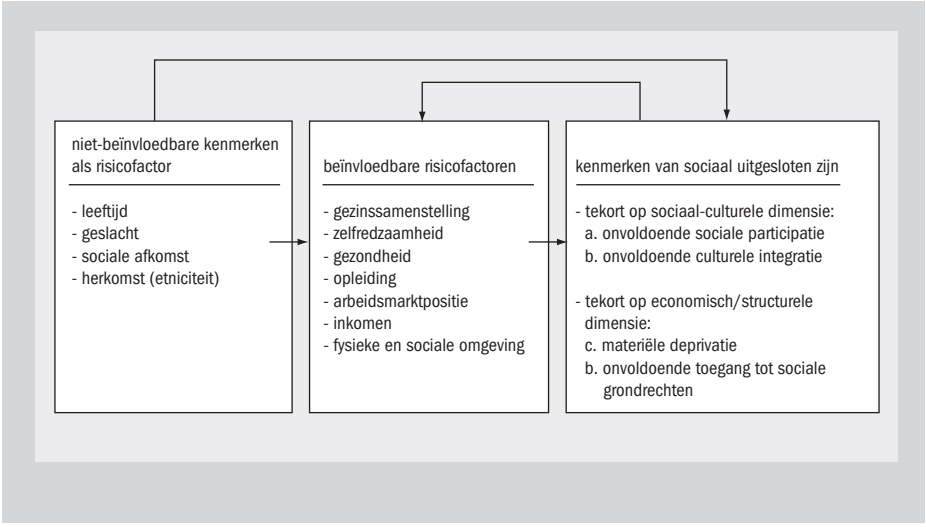
Wie de bovenstaande omschrijving leest, kan de indruk krijgen dat er sprake is van een absolute grens. In het kader worden immers formuleringen gehanteerd zoals 'onvoldoende' en 'tekort aan'. Waar de grens ligt tussen voldoende en onvoldoende of tussen wel en geen tekort, is echter niet exact aan te geven. In de empirische praktijk wordt sociale uitsluiting vastgesteld door een vergelijking te maken met de positie van anderen; de positie van het individu is dan een *relatieve* positie. Hoe groter het aantal dimensies[4] waarop men relatieve achterstand ondervindt en hoe sterker die achterstand is, , des te meer uitgesloten men is.

4 In dit verband wordt ook wel gesproken over cumulatieve deprivatie (Goodin et al. 1999; DeWilde en Raeymaeckers 2008).

2.4 *Risicofactoren en kenmerken van sociale uitsluiting*

Opvallend is dat in literatuur en onderzoek vaak geen duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen uitingsvormen van sociale uitsluiting (bijvoorbeeld materiële deprivatie) en risicofactoren voor sociale uitsluiting (bijvoorbeeld laag inkomen). In de studie *Sociale uitsluiting in Nederland* (Jehoel-Gijsbers 2004) wordt daar wel uitdrukkelijk aandacht aan geschonken. Er wordt onderscheid gemaakt tussen factoren die het *risico op* sociale uitsluiting verhogen (zoals een laag inkomen, slechte gezondheid, werkloosheid, alleenstaand ouderschap, niet-westerse herkomst) en *kenmerken* van sociale uitsluiting zelf. Dit laatste uit zich in tekorten op sociaal, cultureel, economisch en institutioneel gebied. Het onderscheid tussen risicofactoren en kenmerken van het sociaal uitgesloten zijn sluit aan bij het onderscheid dat Sen maakt tussen *capabilities* en *functionings.* Een risicofactor komt overeen met het ontbreken van *capabilities* en het sociaal uitgesloten zijn komt overeen met niet bereikte *functionings*. In figuur 2.1 wordt de relatie tussen risicofactoren en kenmerken van sociale uitsluiting schematisch weergegeven.

Figuur 2.1
Risicofactoren en kenmerken van sociale uitsluiting

In de twee linker blokken staan de risicofactoren vermeld die van invloed kunnen zijn op de mate van sociale uitsluiting (het rechter blok). Bij de risicofactoren is onderscheid gemaakt tussen factoren die niet door het beleid zijn te beïnvloeden en factoren die dat wel zijn. De niet-beïnvloedbare factoren kunnen zowel rechtstreeks als indirect (via de beïnvloedbare factoren) effect hebben op de mate van sociale uitsluiting. Omgekeerd kan een situatie van sociale uitsluiting de beïnvloedbare risico's

vergroten (minder opleiding, slechtere gezondheid). Er is sprake van wederzijdse causaliteit en van een dynamisch proces.

2.5 *Operationalisering*

Net als de conceptualisering van sociale uitsluiting is – mede als gevolg daarvan – de operationalisering nog niet uitgekristalliseerd. Operationalisering kan op verschillende niveaus plaatsvinden. Sociale uitsluiting kan worden gemeten op het microniveau van personen en huishoudens, op het mesoniveau van organisaties en bedrijven en op het macroniveau van de samenleving en de overheid. In deze studie richten we ons alleen op het microniveau van personen en huishoudens (zie figuur 2.1). Doel is immers na te gaan of op basis van de dataset EU SILC 2006, een survey onder personen/huishoudens, een goed meetinstrument kan worden gemaakt.

Risicofactoren: indirecte operationalisering
Omdat het moeilijk blijkt sociale uitsluiting goed te definiëren en te operationaliseren, wordt in sommige studies gebruikgemaakt van een *indirecte* definitie. Er wordt dan onderzoek gedaan naar factoren die de kans op sociale uitsluiting waarschijnlijk beïnvloeden (zie Burchardt et al. 2002: 4-6). Risicofactoren zijn relatief eenvoudig te meten, mede dankzij de bijdragen van de *Social indicators movement*. Met risicofactoren wordt echter niet het verschijnsel sociale uitsluiting zelf onderzocht, maar eerder de potentiële oorzaken ervan. Sociale uitsluiting verwordt in deze benadering tot 'a short-hand term for what *can* happen when people or areas suffer from a combination of linked problems such as unemployment, poor skills, low income, poor housing, high crime environment, bad health and family breakdown' (Social Exclusion Unit 2001).

De EU-lidstaten zijn overeengekomen hun voortgang in het bestrijden van sociale uitsluiting (c.q. het bevorderen van sociale insluiting) te evalueren aan de hand van dergelijke risicofactoren. Genoemd worden: laag inkomen, ongeschoolde arbeid, slechte gezondheid, immigratie, laag opleidingsniveau, voortijdig schoolverlaten, sekseongelijkheid, discriminatie en racisme, echtscheiding, ouderdom, drugsgebruik, alcoholisme en wonen in een probleemaccumulatiegebied (Europese Commissie 2002: 10). Voor een aantal van deze factoren zijn op de EU-top in Laken in 2001 concrete afspraken gemaakt. Deze zogenoemde *Laken*-indicatoren vormen een *proxy* voor de mate van sociale uitsluiting en zijn bedoeld om landen op dit aspect te kunnen vergelijken. Tot nu toe is er met name overeenstemming bereikt over indicatoren die te maken hebben met inkomen en werk(loosheid). De EU-indicatoren voor sociale uitsluiting zijn daardoor sterk afgestemd op de beroepsbevolking.
Er is inmiddels wel meer aandacht gekomen voor sociale uitsluiting van ouderen en kinderen.

Ook in Nederland wordt sociale uitsluiting (of sociale insluiting) voornamelijk gemonitord via risicofactoren, waarover wordt gerapporteerd in het tweejaarlijkse Nationaal Actieplan ter bestrijding van armoede en bevordering van sociale insluiting.

Bij de benadering via risicofactoren gaat men er impliciet vanuit dat deze factoren ook daadwerkelijk het risico op uitsluiting verhogen. Deze veronderstelling is echter niet altijd gebaseerd op empirisch onderzoek. In de literatuur komt men de bewering tegen dat een dergelijk causaal verband niet blijkt als bijvoorbeeld wordt gekeken naar de relatie tussen sociale uitsluiting en risicofactoren zoals een laag inkomen of werkloosheid (Saraceno 2001: 5,9; Sen 2000; De Koning en Mosley 2001: 7; Bailey 2006: 180; Levitas 2006: 155). Atkinson et al. (2002: 176) beschrijven een internationaal vergelijkend onderzoek van Paugam and Russell (2000) waaruit blijkt dat het persoonlijke sociale netwerk niet kleiner wordt als men werkloos raakt en dat men door werkloosheid ook niet minder gaat deelnemen in verenigingen en dergelijke. In veel landen bleken de werklozen juist meer sociale contacten te hebben dan degenen met een baan. Uit het *Poverty and Social Exclusion Survey in Britain* uit 1999 wordt duidelijk dat er onderscheid moet worden gemaakt in deeltijd- en voltijdwerk. Voltijdwerkers hebben minder sociale contacten dan mensen zonder werk, deeltijdwerkers hebben meer sociale contacten (Bailey 2006).

Maar ook als er wel een sterk causaal verband tussen risicofactoren en sociale uitsluiting is, lijkt het zinvol om beide gescheiden te houden. Alleen dan kan worden vastgesteld hoe sterk de impact van afzonderlijke risicofactoren op uitsluiting is.

Directe operationalisering
Een directe operationalisering verdient de voorkeur. Er is de afgelopen decennia een groot aantal wetenschappelijke onderzoeken verricht die trachten het verschijnsel sociale uitsluiting direct te meten. In de meeste daarvan is gebruikgemaakt van reeds bestaande datasets en is de operationalisering dus afgestemd op wat in de databestanden beschikbaar is. Ons zijn slechts twee dataverzamelingen bekend die specifiek op de meting van sociale uitsluiting zijn gericht. Het gaat om *Sociale uitsluiting in Nederland* (Jehoel-Gijsbers 2004) en het *Poverty and Social exclusion Survey in Britain* (PSE) (Pantazis et al. 2006).

In het eerstgenoemde onderzoek is een groot deel van de indicatoren die in kader 2.1 bij elk van de vier dimensies zijn vermeld, door middel van enquêtevragen geoperationaliseerd. In het Britse onderzoek zijn de volgende aspecten van sociale uitsluiting onderscheiden en geoperationaliseerd:
– armoede (uitsluiting van adequate middelen of inkomen);
– uitsluiting van de arbeidsmarkt;
– uitsluiting van publieke en private dienstverlening (zoals energiebedrijven resp. banken);

– uitsluiting van sociale participatie, onderverdeeld in: reguliere sociale activiteiten, sociale isolatie en sociale netwerken, sociale ondersteuning, politieke participatie en actief burgerschap.

Indien gebruik wordt gemaakt van reeds bestaande datasets, gaat het vaak om het European Community Household Panel (ECHP, de 'voorloper' van EU SILC) of de nationale huishoudpanels. Deze datasets worden benut in de studies van Tsakloglou en Papodopoulos (2001, 2005), Poggi (2004, 2007a, 2007b), Poggi en Ramos (2007), Devicienti en Poggi (2007), Bossert et al. (2007), Burchardt et al (2002), Moisio (2001) en Walker et al. (2007).

Whelan en Maître (2006) bekijken welke invloed het vervangen van ECHP door EU SILC heeft voor het meten van materiële deprivatie, armoede en financiële kwetsbaarheid in Ierland. Volgens hun studie blijkt het mogelijk de drie onderscheiden concepten te operationaliseren met de indicatoren die in EU SILC beschikbaar zijn. Uit de analysebeschrijving blijkt echter ook dat aanpassing aan de keuze van variabelen of aan de indeling van variabelen nodig is om tot goede oplossingen voor de schaalconstructies te komen.

Voor het samenwerkingsproject van CBS en SCP zijn de positieve ervaringen van Whelan en Maître interessant, omdat deze bureaus EU SILC willen benutten om sociale uitsluiting in Nederland te monitoren.

2.6 *Conclusie: selectie van kenmerken van sociale uitsluiting*

In dit hoofdstuk is duidelijk geworden dat het concept sociale uitsluiting niet eenduidig in de literatuur wordt gedefinieerd. De omschrijving van sociale uitsluiting waaiert vele kanten uit en het is ondoenlijk om een definitie te formuleren die aan alle genoemde criteria voldoet. Dat is wellicht ook een reden waarom er zoveel verschillende omschrijvingen van sociale uitsluiting zijn.

Hoewel uit het voorgaande sociale uitsluiting niet als een helder, eenduidig concept naar voren komt, kunnen wel enkele kenmerken worden genoemd waarover enige consensus bestaat. Op basis van de literatuur is een aantal aspecten gekozen, die als kenmerkend voor sociale uitsluiting kunnen worden gezien, maar die niet per se afwijken van de kenmerken van armoede:

– *multidimensionaliteit*: het gaat om deprivatie op meerdere dimensies, waarin zowel verdelings- als relationele aspecten aan bod komen (of materiële en niet-materiële aspecten);
– *relativiteit*: sociale uitsluiting kent geen absolute grens; het kan alleen als relatief verschijnsel binnen een gegeven samenleving worden vastgesteld (de positie van een individu wordt dan afgezet tegen die van andere personen);
– Er dient onderscheid te worden gemaakt tussen de *risicofactoren* die de kans op sociale uitsluiting vergroten (zoals een laag inkomen of een slechte gezondheid)

en de kenmerken die de *feitelijk gerealiseerde uitsluiting* weergeven (toestandskenmerken). Eigenlijk zouden we voor dit laatste de term 'sociaal uitgesloten zijn' moeten gebruiken. Echter, omdat de term sociale uitsluiting inmiddels gangbaar is om de toestand van uitgesloten zijn aan te geven, wordt in deze studie de term uitsluiting voor zowel proces als toestand gebruikt. Overigens willen we in deze studie een meetinstrument ontwikkelen waarmee de *toestand* van het sociaal uitgesloten zijn kan worden vastgesteld.

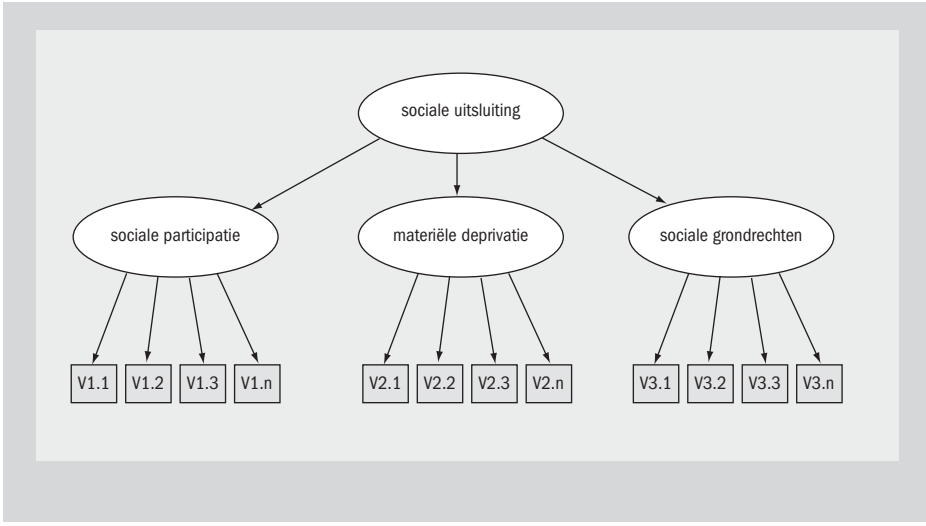
De conclusie dat sociale uitsluiting meerdere dimensies kent, is inmiddels algemeen aanvaard. Hoeveel en welke dimensies dit precies zijn, varieert zowel in de theoretische literatuur als in empirisch onderzoek. De verschillen bij empirisch onderzoek vloeien mede voort uit een variërende beschikbaarheid van data. Maar ook als onderzoekers gebruikmaken van dezelfde dataset (i.c. European Community Household Panel, vullen zij de dimensies toch vaak op een andere manier in en komen zij vaak tot een andere operationalisering van die dimensies. In deze studie hebben we in beginsel gekozen voor de indeling en invulling van dimensies zoals die in kader 2.1 zijn weergegeven (zie § 2.3).

3 Methoden en technieken voor een index sociale uitsluiting

3.1 Inleiding

Zoals aangegeven in hoofdstuk 2 omvat sociale uitsluiting vier dimensies: sociale participatie, materiële deprivatie, sociale grondrechten en normatieve integratie. Elk van die dimensies kan worden gemeten aan de hand van een aantal indicatoren (zie figuur 3.1[1]). Deze indicatoren zullen in hoofdstuk 4 worden besproken. Om tot een totale index voor sociale uitsluiting te komen moeten de indicatoren voor de afzonderlijke dimensies worden geaggregeerd. In dit hoofdstuk geven we een overzicht van de verschillende methoden en technieken om deze aggregatie te bewerkstelligen. Om de geschikheid van deze methoden en technieken te beoordelen, is het van belang om eerst de voorwaarden op een rijtje te zetten waar een index voor sociale uitsluiting aan moet voldoen. Dat doen we in paragraaf 3.2. In paragraaf 3.3 komen de verschillende methoden en technieken aan bod.

Figuur 3.1
Meetmodel voor sociale uitsluiting (exclusief de dimensie normatieve integratie)

1 De dimensie 'normatieve integratie' is niet in het meetmodel opgenomen, omdat hiervoor geen geschikte indicatoren in EU SILC zijn opgenomen.

3.2 *Waaraan moet een index voor sociale uitsluiting voldoen?*

Een bruikbare index voor sociale uitsluiting moet aan een aantal voorwaarden voldoen. In hoofdstuk 2 is het theoretische model uitgewerkt. Hieruit komt naar voren dat sociale uitsluiting, in de zin van 'sociaal uitgesloten zijn', een individueel kenmerk is. Sociale uitsluiting moet daarom ook op individueel niveau worden gemeten. De individuele scores op de index kunnen vervolgens worden geaggregeerd tot een index voor specifieke groepen in de maatschappij zoals ouderen, vrouwen, laagopgeleiden of allochtonen; aggregatie is bijvoorbeeld mogelijk door het (gewogen) gemiddelde over de individuele scores te nemen. Een dergelijke index wordt in de armoedeliteratuur 'decomposable' genoemd (zie Foster et al. 1984). Dat wil zeggen dat de maat voor de gehele populatie of een deelpopulatie een gewogen gemiddelde is van de armoedescores van de individuen die deel uitmaken van de (deel)populatie.

In de armoedeliteratuur wordt een aantal basiseigenschappen (axioma's) genoemd waaraan een geaggregeerde armoedemaatstaf voor een (deel)populatie zou moeten voldoen (Foster et al. 1984). De vraag is of deze eigenschappen ook zouden moeten gelden voor een index sociale uitsluiting.

In de armoedeliteratuur is de eerste eis dat armoede in de populatie moet toenemen als het inkomen van iemand met een inkomen onder de armoedegrens nog verder daalt (*monotonicity*-axioma). De tweede eis is dat armoede in de populatie moet afnemen als iemand met een inkomen boven de armoedegrens een deel van zijn inkomen afdraagt aan iemand met een inkomen daaronder (*transfer*axioma). Het voordeel van beide axioma's is dat er in een populatie geen compensatie plaatsvindt tussen rijk en arm : het individu met het hoge inkomen in de geaggregeerde index compenseert niet voor het individu met het lage inkomen.

Moeten deze twee eigenschappen ofwel axioma's gelden voor een index sociale uitsluiting? Bij een vergelijking tussen deelpopulaties bieden beide eigenschappen hetzelfde voordeel: een deelpopulatie waarin iedereen gemiddeld scoort, zou een hogere score krijgen dan een deelpopulatie met zowel sterk uitgesloten individuen als individuen die geen sociale uitsluiting kennen. Het is echter de vraag of voor sociale uitsluiting een grens kan worden vastgesteld die aangeeft waar sociale uitsluiting begint of eindigt. Als dit niet goed mogelijk is dan verdwijnt dit voordeel. Daar komt bij dat de individuele indicatoren die de input voor de sociale-uitsluitingsindex vormen, weinig spreiding kennen aan de bovenkant van de verdeling (daar waar de mate van uitsluiting het geringst is). Er wordt bijvoorbeeld gemeten of iemand een kleuren-tv bezit, maar er worden geen gradaties in dat bezit aangebracht (breedbeeld-tv, specifieke functies e.d.). Dit is anders bij indicatoren die als input voor een armoede-index dienen. Zo kent inkomen wel een grote variatie aan de bovenkant van de verdeling. Een index voor sociale uitsluiting, die gebaseerd is op indicatoren die vooral tekorten of gebreken meten, hoeft daarom niet per se aan het monotonicity-

axioma en het transferaxioma te voldoen. Een index voor sociale uitsluiting die aan beide axioma's voldoet, kan een meerwaarde hebben als er makkelijk een grens voor sociale uitsluiting kan worden vastgesteld, maar het is geen noodzakelijke voorwaarde.

Zoals gezegd is sociale uitsluiting een meerdimensionaal begrip. In hoofdstuk 2 is aangegeven dat sociale uitsluiting groter is naarmate er op meer dimensies een achterstand bestaat en naarmate die achterstand groter is. Dit betekent dat een achterstand op een bepaalde dimensie gedeeltelijk kan worden gecompenseerd door een gunstige situatie in een andere dimensie. De index voor sociale uitsluiting moet dus in ieder geval voorzien in compensatie tussen dimensies. Deze eis wordt nader uitgewerkt in paragraaf 3.3.

Verder moet de index een betrouwbare vergelijking tussen jaren mogelijk maken. Er zal immers niet alleen worden gekeken hoe bepaalde groepen in een bepaald jaar onderling verschillen qua sociale uitsluiting; er zal ook aandacht zijn voor de manier waarop sociale uitsluiting van bepaalde groepen zich ontwikkelt in de tijd. Daarnaast moet de index voor sociale uitsluiting eenvoudig te interpreteren zijn, zodat de resultaten toegankelijk zijn voor een breed publiek. Maakt de index inzichtelijk welke groepen in de maatschappij zijn uitgesloten en hoe ernstig deze achterstanden zijn? Het concept sociale uitsluiting is, per definitie, niet direct meetbaar op een metrische schaal. Een binaire index met twee categorieën (wel of niet sociaal uitgesloten) is waarschijnlijk het eenvoudigst te interpreteren. Op basis van een dergelijke index kan voor verschillende groepen in de maatschappij het percentage sociaal uitgeslotenen worden bepaald en door de tijd worden vergeleken. Een binaire index geeft echter geen informatie over de ernst van de sociale uitsluiting. Ook geeft een binaire index geen informatie over de groep die zich op de rand van sociale uitsluiting bevindt, terwijl deze groep mogelijk wel beleidsrelevant is. Tot slot is het niet mogelijk een drempelwaarde voor sociaal uitgesloten zijn vast te stellen. Een makkelijk te interpreteren binaire index zal dus altijd naast een meer uitgebreide ordinale schaalscore moeten worden gepresenteerd.

3.3 Indices van sociale uitsluiting

In de literatuur zijn verschillende empirische uitwerkingen te vinden van het begrip sociale uitsluiting. Een index voor sociale uitsluiting is meestal gebaseerd op een aantal afzonderlijke indicatoren per dimensie, die op een of andere manier worden gecombineerd. Meestal gebeurt dit door eerst de indices per dimensie te bepalen en deze vervolgens samen te voegen tot één totale index voor sociale uitsluiting. De afzonderlijke indicatoren geven meestal aan of er voor bepaalde zaken sprake is van een 'tekort'. Er is dan bijvoorbeeld vastgesteld dat er sprake is van een tekort als iemand geen kleuren-tv heeft, maar er wel één zou willen hebben. De literatuur onderscheidt grofweg twee manieren om afzonderlijke indicatoren te wegen en te

aggregeren tot één index voor sociale uitsluiting. In de economische en een deel van de sociologische literatuur is de index vaak gebaseerd op het aantal tekorten per dimensie, waarbij meestal wordt gecorrigeerd voor het aantal indicatoren per dimensie. Niet alle tekorten tellen even zwaar mee. De gewichten worden dan bijvoorbeeld bepaald door de mate waarin een bepaald tekort in de populatie voorkomt. Daarnaast wordt in een deel van de sociologische literatuur bij de aggregatie van de afzonderlijke indicatoren expliciet rekening gehouden met de manier waarop tekorten over de populatie zijn verdeeld. (Analoog hieraan wordt bij het vaststellen van armoedemaatstaven rekening gehouden met de armoedeverdeling in de populatie.) Dit kan bijvoorbeeld door een bepaalde dimensie alleen mee te tellen als een individu op die dimensie slechter scoort dan een bepaald percentage van de mediaanscore op die dimensie.

In een ander deel van de sociologische literatuur worden de afzonderlijke indicatoren geaggregeerd tot een index door multivariate analysetechnieken toe te passen, zoals een factoranalyse of gerelateerde technieken voor categorische variabelen. De factorscores bepalen dan de index. Ook worden de dimensies van sociale uitsluiting in dit deel van de literatuur soms niet vooraf vastgesteld, maar gebaseerd op de uitkomsten van bijvoorbeeld een factoranalyse (zie Calandrino (2003)). In dit rapport zullen we beide methodes toepassen en vergelijken.

3.3.1 Vaste weegfactoren

Stel x_{ijm} is indicator j in dimensie m voor individu i , waarbij geldt x_{ijm}=1 als het individu een tekort ervaart en x_{ijm}=0 het geen tekort ervaart. Een index I_{im} voor deprivatie in dimensie m voor individu i wordt gegeven door de vergelijking:

$$(3.1)\quad I_{im} = \sum_{j=1}^{J_m} \frac{x_{ijm}}{J_m} \quad \text{(zie ook Poggi, 2004)}$$

J_m is het aantal afzonderlijke indicatoren voor dimensie m. De index per dimensie neemt een waarde aan tussen 0 en 1. Voor I_{im}=0 ervaart het individu geen enkel tekort en voor I_{im}=1 is er sprake van volledige deprivatie op die dimensie. Niet alle tekorten zullen echter even belangrijk zijn voor een individu. Halleröd et al. (2006) en Tsakloglou en Papadopoulos (2001) meten deprivatie daarom als een gewogen gemiddelde van de verschillende tekorten, waarbij w_{jm} het gewicht is voor indicator j in dimensie m.

$$(3.2)\quad I_{im} = \frac{\sum_{j=1}^{J_m} w_{jm} x_{jm}}{\sum_{j=1}^{J_m} w_{jm}}$$

Tsakloglou en Papadopoulos (2001) bepalen de gewichten per indicator als het aandeel van de bevolking dat geen tekort heeft voor het betreffende item. Ook Halleröd et al. (2006) gaan uit van 'possession weighting', maar zij stellen dat de behoefte aan een bepaald item niet voor iedereen even groot is, omdat die behoefte mede afhankelijk is van leeftijd en huishoudenssamenstelling. Zij berekenen daarom verschillende gewichten voor verschillende leeftijdsgroepen en voor huishoudens met en zonder kinderen.

De indices per dimensie worden vervolgens samengevoegd tot een totale index. Tsakloglou en Papadopoulos (2001) en Burchard et al. (2002) kijken bijvoorbeeld naar het aantal dimensies waarop mensen deprivatie ervaren. Per dimensie wordt dan eerst vastgesteld wanneer er sprake is van deprivatie. Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn als de deprivatie-index voor een individu lager is dan een bepaalde drempelwaarde I_m^*. Vaak is I_m^* een bepaald percentage van de mediaan (Tsakloglou en Papadopoulos 2001).

Poggi (2004) meet sociale uitsluiting als een gewogen gemiddelde van de deprivatie per dimensie, voor zover iemand op een dimensie hoger scoort dan de drempelwaarde voor deprivatie op die dimensie:

$$(3.3) \quad I_i = \sum_{m=1}^{M} w_m \, max\left\{\frac{(1-I_m^*)-(1-I_{im})}{(1-I_m^*)}, 0\right\}$$

met gewichten $w_m = \frac{1-\gamma_m}{\sum_{m=1}^{M}(1-\gamma_m)}$

waarbij γ_m staat voor het aandeel in de populatie dat gedepriveerd is op de betreffende dimensie, dus waarvoor geldt:

$I_{im} > I_m^*$

Merk op dat als een individu niet gedepriveerd is op een bepaalde dimensie en de score op die dimensie toeneemt, de individuele score van sociale uitsluiting niet omlaag gaat.

Voor $I_m^*=0$ reduceert de index van Poggi (2004) tot:

$$(3.3') \quad I_i = \sum_{m=1}^{M} w_m I_{im}$$

De vraag die de index van Poggi (2004) oproept, is waarom er tussen dimensies wordt gewogen. Zeggen sommige dimensies meer over sociale uitsluiting dan andere? Er zijn geen theoretische argumenten om bepaalde dimensies a priori meer of minder gewicht toe te kennen dan andere. Poggi (2004) laat zich bij de weging dan ook leiden door de mate waarin deprivatie op een bepaalde dimensie voorkomt. Dimensies met veel deprivatie krijgen een lager gewicht dan dimensies met relatief weinig deprivatie. Dit suggereert dat deprivatie in een dimensie minder erg is naarmate er in verhouding meer mensen in die dimensie gedepriveerd zijn. Of dit wenselijk is, is een keuze van de onderzoeker. Als niet tussen dimensies wordt gewogen (dat wil zeggen w_m=1), dan is de laatste formule te interpreteren als het gemiddelde aantal tekorten over alle dimensies.

Een geaggregeerde index voor de gehele populatie of voor een subpopulatie wordt verkregen door het gemiddelde te nemen van de individuele scores voor sociale uitsluiting in de betreffende populatie. Analoog aan bijvoorbeeld de armoede-index van Foster, Greer en Thorbecke voldoet deze *geaggregeerde* index van Poggi (2004) aan het decomposable-, respectievelijk het monothonicity- en het transferaxioma. We zullen in dit rapport nader ingaan op verschillende varianten van de index van Poggi, die onderling verschillen qua drempelwaarde en weegfactoren.

3.3.2 Multivariate analysetechnieken

Er zijn in de literatuur verschillende indices te vinden, die gebaseerd zijn op factoranalyse of aanverwante technieken. Factoranalyse dient dan vaak om zowel de dimensies van sociale uitsluiting (of materiële deprivatie) vast te stellen, als de verschillende variabelen per dimensie te wegen tot één index per dimensie. Het idee achter factoranalyse en PCA (principale componenten analyse) is dat de correlatie tussen de waargenomen variabelen (hier de indicatoren) wordt veroorzaakt door de correlatie tussen elke afzonderlijke variabele en de niet-waargenomen of latente variabelen (hier de dimensies van sociale uitsluiting). De correlatie tussen de waargenomen variabelen geeft dus informatie over één of meerdere latente variabelen. Merk op dat factoranalyse niet bruikbaar is om meerdere dimensies te aggregeren tot één totale index voor sociale uitsluiting.

Een nadeel van factoranalyse is dat deze methode uitgaat van continue variabelen die normaal verdeeld zijn. De meeste variabelen waarmee sociale uitsluiting wordt gemeten, zijn echter categorisch, vaak binair van aard. Jehoel-Gijsbers (2004) maakt daarom gebruik van categorische principale componentenanalyse (CatPCA) om de verschillende variabelen per dimensie te aggregeren tot één index per dimensie. categorische PCA is een principale componentenanalyse voor categorische variabelen. Bij deze methode worden kwalitatieve schalen herschaald naar kwantitatieve schalen. De index wordt bepaald als een gewogen som van herschaalde variabelen. Er wordt gezocht naar een functie van de waargenomen variabelen die de correlatie met de niet-waargenomen variabelen maximeert. Bij PCA is dit een lineaire functie van de

waargenomen variabelen. Bij CatPCA gaat het om niet-lineaire functies. Dit maakt CatPCA geschikter dan PCA, maar biedt nog geen mogelijkheid om een meerdimensionele index voor sociale uitsluiting te construeren.

Een index voor sociale uitsluiting, gebaseerd op meerdere dimensies, wordt verkregen met behulp van niet-lineaire gegeneraliseerde canonische correlatie analyse (Overals). Canonische correlatie analyse (CCA) is een techniek om de relatie tussen twee sets van variabelen te bestuderen (Hair et al. 1998; Vogelesang et al. 2000; Van den Burg en de Leeuw 1987). Er wordt gekeken naar de correlatie tussen de gewogen som van de variabelen in iedere set. De gewichten worden zo bepaald dat deze correlatie maximaal is. Het idee daarbij is dat de variantie binnen een set wordt verklaard door één of meer latente variabelen (canonische variaten). De canonische variaten van de verschillende sets zijn onderling gerelateerd. Als het aantal sets groter is dan twee, spreken we van gegeneraliseerde CCA. In dat geval worden de canonische variaten zo gekozen dat ze maximaal gerelateerd zijn aan een onbekende p-dimensionale[2] matrix met *objectscores* (Van der Burg en de Leeuw 1987).[3] Niet-lineaire CCA gaat uit van niet-lineaire transformaties. Nominale en ordinale variabelen worden dan herschaald en de index ontstaat door de gewogen som van de herschaalde variabelen te nemen. In Jehoel-Gijsbers (2004) wordt de eerste dimensie van de matrix met objectscores gekozen als index voor sociale uitsluiting. Op basis van de gewichten van de Overals-analyse kunnen overigens ook indices per dimensie worden berekend. De uitkomsten van zowel CatPCA als niet-lineaire canonische correlatieanalyse (Overals) kunnen soms instabiel zijn. Met andere woorden: ze kunnen gevoelig zijn voor de gekozen specificatie en steekproef. Dat kan bijvoorbeeld het geval zijn als er sprake is van een erg kleine steekproef of als indicatoren voor elke afzonderlijke Overals-dimensie een andere waarde mogen krijgen (multiple nominal).[4] Het is daarom van belang om de gevoeligheid van de index terdege te testen (Manisera et al. 2006). Een geaggregeerde index voor de gehele populatie of voor een subpopulatie wordt verkregen door in de betreffende populatie het gemiddelde te nemen van de individuele Overals-scores voor sociale uitsluiting.

Het latente klassenmodel is een ander alternatief en gaat niet alleen uit van categorische waargenomen variabelen maar ook van categorische latente variabelen (Bartolomew en Knott 1999; Moisio 2001; DeWilde 2004a, 2004b; Whelan en Maître 2006). Het latente klassenmodel vormt het categorische equivalent van de factoranalyse. Onderliggende veronderstelling is dat de bevolking kan worden onderverdeeld in een

2 Het maximale aantal dimensies wordt bepaald door het aantal variabelen in de kleinste set.

3 Zowel de object scores als de canonische variaten per dimensie zijn de output van de optimalisatieprocedure, maar Overals geeft alleen de mogelijkheid de objectscores te bewaren.

4 Overigens blijkt uit eerder onderzoek van het SCP dat Overals al een stabiele index geeft bij een steekproef van ongeveer 2000 personen (Bijl et al. 2007).

aantal elkaar uitsluitende klassen, bijvoorbeeld de klasse van wel respectievelijk de klasse van niet sociaal uitgesloten personen. Zoals gezegd ligt deze veronderstelling voor sociale uitsluiting minder voor de hand, omdat er verschillende gradaties van uitsluiting zullen zijn. Een binaire index geeft geen informatie over de ernst van de uitsluiting.

De indices op basis van multivariate technieken voldoen in de regel niet aan het monotonicity-axioma en het transferaxioma, die beide verwijzen naar de manier waarop tekorten over de populatie zijn verdeeld; voor deze indices wordt immers niet expliciet bepaald wanneer er sprake is van een tekort. Ze voldoen wel zonder uitzondering aan het decomposableaxioma.

3.4 Gevoeligheidsanalyses

De literatuur biedt weinig houvast om een keuze te maken uit de verschillende technieken om een index te construeren. Idealiter zou de index niet erg afhankelijk moeten zijn van de onderliggende methode. Om na te gaan in hoeverre dit daadwerkelijk het geval is, kunnen gevoeligheidsanalyses worden uitgevoerd waarin verschillende veronderstellingen ten aanzien van de weging en aggregatie van de verschillende indicatoren tot een samengestelde index zijn gemaakt. Daarbij is het zowel mogelijk elke index afzonderlijk te analyseren als om de verschillende indices onderling te vergelijken. Bij dit laatste wordt nagegaan hoe hoog de correlatie is tussen de groepen die volgens de verschillende methoden en technieken als sociaal uitgesloten worden geclassificeerd. Vervolgens kan worden gekeken welke relatie er is tussen verschillende risicofactoren, zoals een laag inkomen of een lage opleiding, en de kans om sociaal uitgesloten te zijn volgens de verschillende methodes.

Zoals gezegd kunnen de verschillende methodes leiden tot uiteenlopende selecties van de afzonderlijke indicatoren die de input voor de index vormen. Bij de methodes op basis van vaste weegtechnieken worden de afzonderlijke indicatoren vooraf geselecteerd op basis van theoretische overwegingen. Bij de methodes op basis van multivariate technieken maakt de selectie van de afzonderlijke indicatoren onderdeel uit van de methode. Indicatoren die nauwelijks correleren met de onderliggende latente variabele, worden dan bijvoorbeeld buiten beschouwing gelaten. Een laatste onderdeel van de gevoeligheidsanalyses heeft daarom betrekking op het vergelijken van de samenstelling van de indicatoren-sets tussen beide methoden.

3.5 Conclusie

Bij de methoden op basis van vaste weegfactoren worden de tekorten expliciet gedefinieerd. Daardoor is het mogelijk om bij de aggregatie van de individuele scores op de index rekening te houden met de manier waarop de tekorten in de populatie zijn verdeeld (monothonocity- en transferaxioma). Een nadeel is echter dat de weegfacto-

ren niet optimaal zijn: bij het bepalen ervan wordt immers geen rekening gehouden met de correlatie tussen individuele indicatoren. De multivariate analysetechnieken houden wel rekening met de correlatie tussen individuele indicatoren, maar zorgen niet voor een expliciete definitie van de tekorten. De indices die met behulp van multivariate analyse tot stand komen, voldoen dan ook niet aan het monothonicity- en het transferaxioma. In dit onderzoek zullen daarom zowel enkele indices op basis van vaste weegfactoren (hoofdstuk 5) als een index op basis van multivariate analyse technieken (hoofdstuk 6) worden getoetst en vergeleken.

4 *De data*

Voor dit onderzoek is gebruikgemaakt van de EU SILC-gegevens. EU SILC is een onderzoek naar de inkomens en leefsituatie van huishoudens, dat jaarlijks op basis van een Europese verordening wordt uitgevoerd in alle lidstaten van de Europese Unie. De steekproef voor het Nederlandse onderzoek omvat 9500 huishoudens. De vragen over materiële deprivatie en sociale grondrechten zijn standaard toegevoegd in EU SILC. De vragen over sociale participatie maken deel uit van een module die alleen voor het enquêtejaar 2006 aan EU SILC is toegevoegd. Voor de dimensie culturele/normatieve integratie zijn geen vragen in EU SILC beschikbaar. De vragen over materiële deprivatie en woonomstandigheden (onderdeel van de dimensie sociale grondrechten) zijn gesteld aan het gehele huishouden. De vragen over sociale participatie en toegang tot gezondheidszorg (dimensie sociale grondrechten) zijn gesteld aan één geselecteerde respondent per huishouden.

Sociale uitsluiting zal op individueel niveau worden gemeten. Voor variabelen die alleen op huishoudensniveau zijn gemeten, wordt de waarde voor het huishouden toegekend aan alle personen die deel uitmaken van het huishouden. Zoals gezegd zijn de vragen over sociale participatie alleen gesteld aan de geselecteerde respondent. In deze notitie worden daarom voor alle dimensies alleen gegevens van de geselecteerde respondent gebruikt. De resultaten worden gewogen op basis van de weegfactor voor die respondent. Omdat de vragen in EU SILC niet specifiek zijn gericht op kinderen, selecteren we alleen respondenten die ouder zijn dan 18 jaar. Studenten worden buiten beschouwing gelaten omdat ze vaak slecht scoren op de dimensie materiële deprivatie, terwijl dit voor deze groep in de regel een tijdelijke situatie is en niet duidt op sociale uitsluiting op de langere termijn.

Tabel 4.1 geeft een overzicht van variabelen die in EU SILC beschikbaar zijn voor de verschillende dimensies. Voor de dimensie sociale participatie kunnen vijf deelonderwerpen worden onderscheiden: bezoek aan culturele evenementen, sociale contacten met familie en vrienden, mogelijkheden om hulp te krijgen, participatie in informele vrijwillige activiteiten en participatie in formele vrijwillige activiteiten. Kerkbezoek is inclusief het bijwonen van de kerkdienst. Omdat het bijwonen van een enkele kerkdienst per jaar weinig zegt over sociale participatie, wordt deze variabele verder buiten beschouwing gelaten. Voor de dimensie materiële deprivatie kunnen grofweg twee deelonderwerpen worden onderscheiden, financiële stress en het bezit van duurzame goederen. De variabele telefoonbezit wordt verder buiten beschouwing gelaten, omdat alle respondenten een telefoon bezitten.[1]

1 Dit hangt samen met het steekproefdesign. Personen zonder telefoon kunnen niet in de steekproef voorkomen.

Tabel 4.1

Beschikbare variabelen voor de dimensies

Dimensie 1: Sociale participatie	
EU SILC-variabele	culturele activiteiten
PS010	aantal keren naar de bioscoop geweest
PS020	aantal keren naar livevoorstellingen geweest
PS030	aantal keren een culturele plek bezocht
PS040	aantal keren een livesportevenement bijgewoond
	sociale contacten
PS050	frequentie van samenkomst met familieleden
PS060	frequentie van samenkomst met vrienden
PS070	frequentie van contact met familieleden
PS080	frequentie van contact met vrienden
	hulp vragen
PS090	mogelijkheid om familie, vrienden of buren om hulp te vragen
	informele vrijwillige activiteiten
PS100	deelname aan informele vrijwillige activiteiten
	formele activiteiten
PS110	deelname aan activiteiten van politieke partijen of vakbonden
PS120	deelname aan activiteiten van professionele organisaties
PS130	deelname aan activiteiten van kerken of andere religieuze organisaties
PS140	deelname aan activiteiten van recreatieve groepen of organisaties
PS150	deelname aan activiteiten van liefdadigheidsorganisaties
PS160	deelname aan activiteiten van andere groepen of organisaties
Dimensie 2: Materiële deprivatie	
EU SILC-variabel	*financiële stress*
HH050	vermogen om het huis voldoende te verwarmen
HS010	betaalachterstanden op hypotheek of rentebetalingen
HS020	betaalachterstanden op water/gas of elektriciteitsrekeningen
HS030	betaalachterstanden op afbetalingen of andere leningen
HS040	vermogen om jaarlijks een week vakantie buitenshuis te betalen
HS050	vermogen om om de dag een maaltijd met vlees, kip of vis (of een vegetarisch equivalent) te betalen
HS060	vermogen om onverwachte financiële uitgaven aan te kunnen
HS120	vermogen om rond te komen
HS140	financiële last van de woonkosten
HS150	financiële last van afbetalingen van schulden

Tabel 4.1 (vervolg)

vervolg Dimensie 2: Materiële deprivatie	
	duurzame goederen
HS070	bezit van een telefoon
HS080	bezit van een kleuren-tv
HS090	bezit van een computer
HS100	bezit van een wasmachine
HS110	bezit van een auto
Dimensie 3a: Sociale grondrechten: toegang tot instanties	
EU SILC-variabele	
PH040	onvervulde behoefte aan medisch onderzoek of behandeling
PH060	onvervulde behoefte aan tandheelkundig onderzoek of behandeling
Dimensie 3b: Sociale grondrechten: toegang een adequate woning en woonomgeving	
HH040	lekkend dak, vochtige wanden/vloeren/fundering of rotte kozijnen en vloeren (ja/nee)
HS160	woning te donker (ja/nee)
HS170	lawaai van de buren of de straat (ja/nee)
HS180	vervuiling of andere milieuproblemen (ja/nee)
HS190	criminaliteit, geweld of vandalisme in de buurt (ja/nee)

De dimensie sociale grondrechten bestaat uit twee subdimensies, namelijk toegang tot instanties en toegang tot adequate woning- en woonomgeving. Het aantal beschikbare variabelen voor beide dimensies in EU SILC is beperkt. Voor de dimensie culturele/normatieve integratie zijn in EU SILC geen variabelen beschikbaar.

5 *Indices op basis van vaste weegfactoren*

5.1 *Inleiding*

In dit hoofdstuk presenteren we een aantal varianten van Poggi's index voor sociale uitsluiting (Poggi 2004). Input van deze index vormen de losse indicatoren per dimensie, die aangeven of er op een bepaald gebied sprake is van een tekort.[1] Deze indicatoren worden samengevoegd tot indices per dimensie, die op hun beurt weer worden samengevoegd tot één totale index voor sociale uitsluiting. De varianten verschillen met betrekking tot de weging van de indicatoren binnen de dimensie, de weging tussen dimensies en de drempelwaarde voor uitsluiting op een dimensie. Tabel 5.1 geeft een overzicht van de verschillende varianten.

Tabel 5.1
Varianten

	uitsluiting 1	**uitsluiting 2**	**uitsluiting 3**	**uitsluiting 4**
weging tussen dimensies	gewogen	gewogen	ongewogen	ongewogen
weging binnen dimensies	ongewogen	gewogen	ongewogen	gewogen
drempelwaarde voor uitsluiting per dimensie	60% mediaan + 0,4	60% mediaan + 0,4	0	0

De weegfactoren voor de losse indicatoren zijn berekend als het percentage in de populatie dat geen tekort heeft. De weegfactoren om de afzonderlijke dimensies tot één totale sociale-uitsluitingsindex te wegen, zijn bepaald als het percentage dat niet is uitgesloten op de betreffende dimensie. De drempelwaarde voor uitsluiting op een dimensie wordt ofwel bepaald als een score groter dan 60% van de mediaanscore + 0,4,[2] ofwel als een score groter dan 0 (dat is equivalent aan minimaal één tekort op de betreffende dimensie).

1 De indicator heeft de waarde 0 als er geen gebrek is op dit gebied en een waarde groter dan 0 als er één of meerdere gebreken op dit gebied zijn.

2 Tsakloglou en Papadopoulos (2001) hanteren een drempelwaarde van 60% van de mediaan. Bij hen loopt de mate van deprivatie af met de waarde van de index op een schaal van 0 tot 1, terwijl voor de indices die wij hier presenteren, de mate van deprivatie oploopt met de waarde van de index. De drempelwaarde van Tsakloglou en Papadopoulos (2001) komt in ons geval overeen met 0,6*mediaan + 0,4.

5.2 *Indices per dimensie*

Tabel 5.2 geeft voor de verschillende varianten het percentage gedepriveerden per dimensie. De tabel laat zien dat er weinig verschil is tussen de variant waarin de tekorten worden gewogen en de ongewogen variant. Alleen voor sociale participatie is het percentage gedepriveerden wat lager bij de gewogen variant. Voor alle varianten geldt dat ze zich slecht lenen om een indicatie te geven van het percentage gedepriveerden per dimensie. Dit percentage is sterk afhankelijk van de drempelwaarde, omdat het aantal mogelijke scores op een dimensie beperkt is.

Tabel 5.2
Uitgeslotenen per dimensie (in procenten)

	ongewogen		gewogen	
drempelwaarde voor deprivatie:	**60% mediaan + 0,4**	**0**	**60% mediaan + 0,4**	**0**
sociale participatie	12,7	99,9	9,3	99,9
materiële deprivatie	2,6	27,6	2,6	29,8
toegang tot instanties	8,6	8,6	8,6	8,6
woonomstandigheden	7,3	50,2	7,3	48,4

Tabel 5.3 laat zien dat de verschillende dimensies van sociale uitsluiting in beperkte mate zijn gecorreleerd. De hoogste correlatie vinden we tussen de dimensies sociale participatie en materiële deprivatie. De dimensie sociale participatie correleert niet met de dimensie sociale grondrechten. Voor materiële deprivatie is er wel sprake van correlatie met woonomstandigheden en toegang tot instanties. De verschillen tussen de gewogen en ongewogen varianten zijn wat dit betreft nihil.

Als we alleen de scores hoger dan 60% van de mediaan + 0,4 meetellen en de overige scores op 0 (geen deprivatie) zetten, verandert het beeld enigszins. Tabel 5.4 laat zien dat in dat geval de correlatie tussen sociale participatie en materiële deprivatie een stuk lager is. De correlatie tussen sociale participatie en sociale grondrechten neemt dan echter wat toe en wordt zelfs significant. Dit suggereert dat degenen met de meeste tekorten op een dimensie, op alle dimensies slecht scoren. Individuen die slechts enkele tekorten op een dimensie hebben, ervaren daarentegen niet noodzakelijkerwijze ook tekorten op de andere dimensies.

Tabel 5.3

Correlatie tussen gewogen en ongewogen indices per dimensie met een drempelwaarde van 0

	sociale participatie	materiële deprivatie	toegang tot instanties	adequate woning en woonomgeving
ongewogen sociale participatie	1	0,264**	0,016	0,015
materiële deprivatie		1	0,136**	0,177**
toegang tot instanties			1	0,092**
adequate woning en woonomgeving				1
gewogen				
sociale participatie	1	0,259**	0,020	0,036**
materiële deprivatie		1	0,139**	0,190**
toegang tot instanties			1	0,091**
adequate woning en woonomgeving				1

** = significant op 5%-niveau.

Tabel 5.4

Correlatie tussen gewogen en ongewogen indices per dimensie met een drempelwaarde van 0,4 + 60% van de mediaan

	sociale participatie	materiële deprivatie	toegang tot instanties	adequate woning en woonomgeving
ongewogen sociale participatie	1	0,100**	0,030**	0,041**
materiële deprivatie		1	0,066**	0,074**
toegang tot instanties			1	0,052**
adequate woning en woonomgeving				1
gewogen				
sociale participatie	1	0,080**	0,033**	0,052**
materiële deprivatie		1	0,058**	0,066**
toegang tot instanties			1	0,049**
adequate woning en woonomgeving				1

** = significant op 5%-niveau.

Gevoeligheidsanalyse

De weegfactoren voor de gewogen varianten zijn gebaseerd op het percentage van de onderzoekspopulatie dat geen gebrek ondervindt op een bepaald gebied. Het belang van de verschillende items kan echter verschillen tussen verschillende deelpopulaties. Als er specifieke groepen in de populatie zijn die sterk afwijken van het gemiddelde, kan dit de resultaten voor die groepen vertekenen. Om na te gaan in welke mate de resultaten gevoelig zijn voor de gekozen weegfactoren, hebben we de variant op basis van het gewogen aantal gebreken opnieuw berekend met weeg-

factoren voor specifieke groepen. Vervolgens is nagegaan in welke mate de indices op basis van verschillende weegfactoren met elkaar correleren en of de deprivatiepatronen per dimensie afhankelijk zijn van de gekozen weegfactoren. We hebben de volgende groepen onderscheiden: vrouwen, jongeren (< 35 jaar), 55-plussers, allochtonen, personen woonachtig in een G4-gemeente, werklozen, mensen met een laag inkomen, laagopgeleiden (basis onderwijs), hoogopgeleiden (hoger onderwijs), eenpersoonshuishoudens. De correlatie tussen de indices op basis van verschillende weegfactoren ligt voor alle dimensies hoger dan 0,99. Deze hoge correlatie is niet verwonderlijk gegeven de hoge correlatie die we al eerder vonden tussen gewogen en ongewogen indices. De keuze van de weegfactoren is dan ook nauwelijks van invloed op de resultaten, als de weegfactoren van de verschillende specifieke groepen worden gebruikt.

5.3 *Totale index voor sociale uitsluiting*

De indices per dimensie kunnen worden samengevoegd tot één totale index voor sociale uitsluiting. Dit gebeurt door een gewogen of ongewogen gemiddelde van de indices per dimensie te nemen. Zoals aangegeven in hoofdstuk 3 is het de vraag of er wel op die manier tussen dimensies moet worden gewogen. Is een dimensie minder belangrijk naarmate er minder mensen op die dimensie gedepriveerd zijn? Bovendien werd in paragraaf 5.2 al duidelijk dat het percentage gedepriveerden op een dimensie moeilijk is vast te stellen en sterk afhankelijk is van de gekozen drempelwaarde. Een alternatief is om de drempelwaarde op 0 te zetten (zie vergelijking 3.3 in hoofdstuk 3). Een voordeel van deze variant is dat alle scores van de index meetellen en niet alleen de slechtste scores. Deze variant levert overigens wel een probleem op voor de dimensie sociale participatie, omdat daar vrijwel niemand (0,1%) een score van 0 heeft (zie tabel 5.2). Dat betekent dat er op die dimensie vrijwel niemand is die geen enkel 'tekort' ervaart, en de weegfactor voor deze dimensie bijna gelijk is aan 0. Deze variant kan dus alleen worden toegepast als er geen weging tussen dimensies plaatsvindt.

Tabel 5.5 geeft de correlatie tussen de verschillende varianten, figuur 5.1 de verdeling en tabel 5.6 de impact van achtergrondkenmerken en risicofactoren voor de verschillende varianten. Zoals verwacht is de correlatie tussen varianten met een drempelwaarde (uitsluiting 1 en uitsluiting 2) en varianten zonder drempelwaarde (uitsluiting 3 en uitsluiting 4) niet zo hoog; zij varieert van 0,645 tot 0,699. De ongewogen varianten laten zich duidelijk beter verklaren door achtergrondkenmerken en risicofactoren dan de gewogen varianten (tussen dimensies). De varianten met een drempelwaarde laten zich ook moeilijker verklaren door de risicofactoren (lagere R^2). Dit is niet verwonderlijk daar bij deze varianten een deel van de informatie (namelijk scores beter dan de drempelwaarde) buiten beschouwing is gelaten. Overigens is ook voor de varianten zonder drempelwaarde de correlatie met de risicofactoren laag. Dit is waarschijnlijk vooral te wijten aan de dimensie sociale

grondrechten (toegang tot instanties en toegang tot een adequate woning en woonomgeving). Deze dimensie laat zich moeilijk verklaren door risicofactoren.

Tabel 5.5
Correlatie tussen verschillende indices voor sociale uitsluiting op basis van alle dimensies

	uitsluiting 1	**uitsluiting 2**	**uitsluiting 3**	**uitsluiting 4**
uitsluiting 1	1	0,966**	0,671**	0,699**
uitsluiting 2		1	0,645**	0,679**
uitsluiting 3			1	0,988**
uitsluiting 4				1

** = significant op 5%-niveau.

Als we uitgaan van een drempelwaarde van 60% van de mediaan + 0,4, dan varieert het percentage sociaal uitgeslotenen tussen deze indices van 0,1 tot 0,7. Bij een drempelwaarde van 70% varieert het percentage sociaal uitgeslotenen van 0,2 tot 2,3 en bij een drempelwaarde van 80% van de mediaan tussen 1 en 7,6. Opnieuw blijkt het moeilijk om met deze index een drempelwaarde voor sociale uitsluiting vast te stellen, die tot een plausibel resultaat voor het percentage uitgeslotenen leidt.

Tabel 5.6

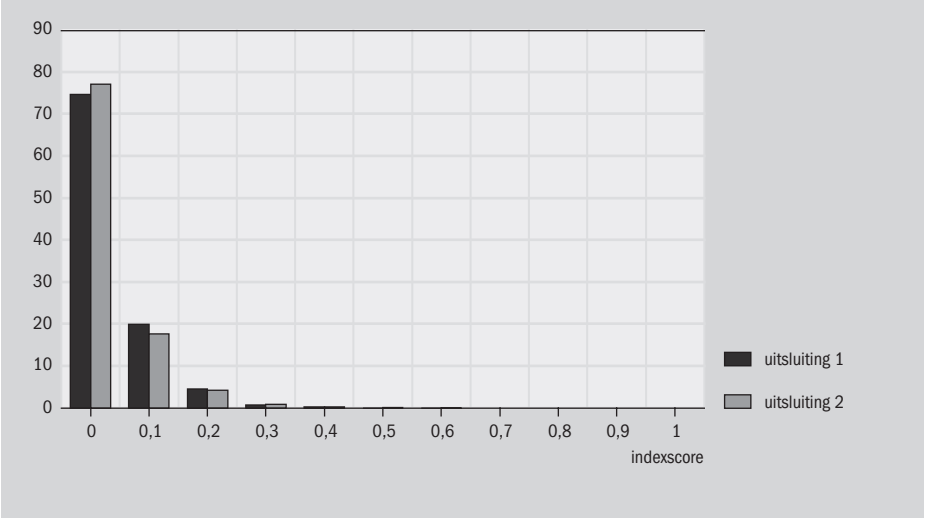
De impact van achtergrondkenmerken en risicofactoren op de mate van sociale uitsluiting (bètacoëfficiënten)

	uitsluiting 1		**uitsluiting 2**		**uitsluiting 3**		**uitsluiting 4**	
	bèta	sign.	bèta	sign.	bèta	sign.	bèta	sign.
vrouw	-0,049	***	-0,053	***	-0,053	***	-0,074	***
35-54 jaar	-0,018		-0,014	***	-0,072	***	-0,044	***
≥ 55 jaar	-0,036	*	-0,039	***	-0,126	***	-0,084	***
geboren in ander westers land	0,037	***	0,039	***	0,040	***	0,041	***
geboren in niet-westers land	0,046	***	0,040	***	0,067	***	0,069	***
G4-gemeentes	0,062	***	0,062	***	0,077	***	0,073	***
alleenstaand	-0,048		-0,052		-0,030		-0,055	
paar zonder kinderen	-0,078	*	-0,071	**	-0,110	**	-0,128	***
paar met kinderen	-0,094	*	-0,085	***	-0,131	***	-0,141	***
alleenstaande ouder	0,027		0,030	***	0,058	***	0,051	**
hoogst behaalde onderwijsniveau: basisonderwijs	0,142	***	0,100	***	0,152	***	0,145	***
hoogst behaalde onderwijsniveau: voortgezet onderwijs 1e fase	0,052	***	0,033	***	0,131	***	0,116	***
hoogst behaalde onderwijsniveau: voortgezet onderwijs 2e fase (incl. mbo)	0,031	**	0,026	***	0,072	***	0,060	***
werkloos	0,022	**	0,017	***	0,040	***	0,038	***
gepensioneerd	0,009		0,008		-0,013		-0,018	
arbeidsongeschikt	0,029	**	0,021	***	0,049	***	0,045	***
huisvrouw/man	0,033	***	0,028	*	0,023	*	0,019	
overig inactief	0,000		0,007		-0,009		-0,009	
laag inkomen	0,068	***	0,058	***	0,127	***	0,124	***
slechte gezondheid	0,126	***	0,112	***	0,122	***	0,122	***
chronisch ziek	0,042	***	0,036	***	0,082	***	0,083	***
beperkt in activiteiten door gezondheids-problemen	0,084	***	0,087	***	0,099	***	0,099	***
aangepaste R^2	0,100		0,073		0,176		0,165	

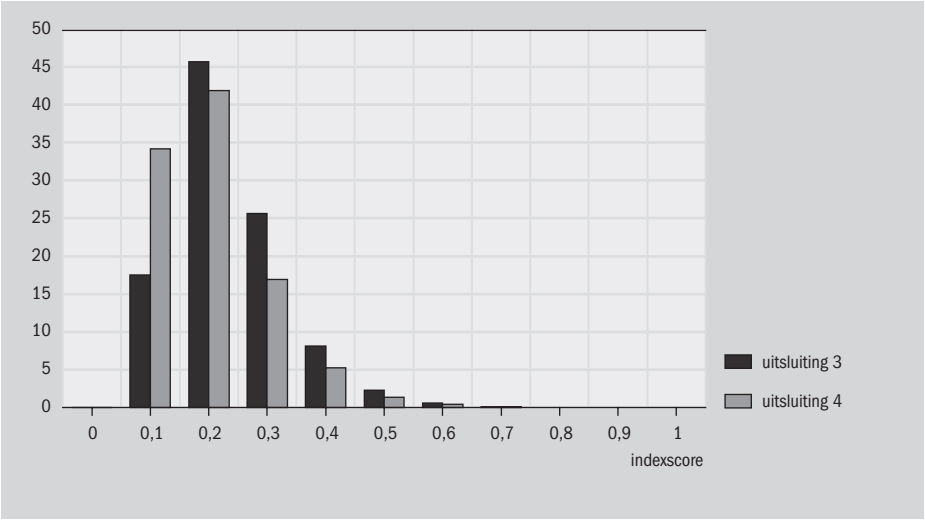
* = significant op 10%-niveau.
** = significant op 5%-niveau.
*** = significant op 1%-niveau.

Figuur 5.1a

Verdeling van de index voor sociale uitsluiting (in procenten)

Figuur 5.1b

6 *Een index voor sociale uitsluiting op basis van niet canonische correlatie analyse*

6.1 *Data*

In hoofdstuk 2 is aangegeven dat er op theoretische gronden vier dimensies van sociale uitsluiting zijn te onderscheiden: sociale participatie, materiële deprivatie, sociale grondrechten en normatieve integratie. Voor elk van deze dimensies zijn indicatoren beschikbaar, met uitzondering van de dimensie normatieve integratie. Er is een groslijst opgesteld van mogelijke indicatoren (zie hoofdstuk 4 voor een overzicht). In eerste instantie zijn alle indicatoren van de groslijst in een Overals-analyse opgenomen en getest op hun bruikbaarheid (zie bijlage A.1 voor de resultaten). Een aantal indicatoren is afgevallen, omdat bleek dat hun bijdrage aan de 'Overals-oplossing' gering was of omdat hun bijdrage niet volgens verwachting liep (zie bijlage A.1). Dit kan worden onderzocht aan de hand van de zogeheten categoriekwantificaties (dat zijn de door Overals berekende optimale kwantificaties van de categorieën). Met deze kwantificaties kan worden bekeken of participatie positief bijdraagt aan sociale uitsluiting en het niet participeren negatief. Hiermee vormen de categoriekwantificaties een belangrijke check voor de aannames ten aanzien van de indicatoren.

Niet voor alle indicatoren blijken de kwantificaties volgens verwachting te lopen. Wanneer we bijvoorbeeld bioscoopbezoek opnemen, dan neemt sociale uitsluiting toe bij de antwoordmogelijkheden 1 en 3 (vaak resp. soms naar de bioscoop gaan) en neem zij af bij de antwoordmogelijkheden 2 en 4 (regelmatig resp. nooit naar de bioscoop gaan). Dit is niet volgens de verwachting en daarom is het opnemen van deze indicator niet gewenst. Bovendien is het gewicht van de indicator bijzonder laag (0,04). Om deze reden nemen we bioscoopbezoek, en enkele andere indicatoren waarbij hetzelfde speelt, dan ook niet mee in de index voor sociale uitsluiting. Overigens is het niet gemakkelijk aan te geven waarom deze indicatoren afwijken van onze verwachting. Dit vereist verdergaand onderzoek, wat buiten het kader van dit project valt.

De categoriekwantificaties zijn nog om een andere reden van belang. In de meeste gevallen zijn de indicatoren gemeten op ordinaal niveau, wat wil zeggen dat er een natuurlijke ordening in de categorieën zit: heel vaak een bezoek brengen aan een wedstrijd is meer dan nooit. In de analyse worden de indicatoren echter opgenomen als nominale variabelen, waarmee deze 'natuurlijke' ordening niet langer vanzelfsprekend is. We kunnen daardoor checken of deze aannames juist zijn: is meer participeren altijd beter en is meer contact altijd beter? In de meeste gevallen is dat zo. Bij bezoek aan liveoptredens en culturele plekken blijkt echter dat meer niet per

se beter is: heel vaak gaan (meer dan zeven keer per jaar) is weliswaar beter dan helemaal niet gaan, maar minder goed dan iets minder vaak (vier tot zes keer per jaar). Deze activiteiten kosten namelijk tijd. Aangezien de hoeveelheid tijd die mensen ter beschikking staat begrensd is, kunnen niet oneindig veel verschillende activiteiten worden ondernomen: de tijd die iemand besteedt aan sociale contacten of bezoek aan optredens, kan niet meer aan iets anders worden besteed. Deze bevinding doet geen afbreuk aan de richting van het effect: participeren is beter dan niet participeren en leidt derhalve niet tot aanpassing van de indicatoren.

Behalve dat we indicatoren weg hebben gelaten waarvan de categoriekwantificaties niet volgens verwachting liepen, geldt voor een aantal andere indicatoren dat zij geen onderscheidend vermogen hebben, waardoor hun bijdrage aan de index nihil is. Het gaat dan om een aantal bezittingen, zoals een kleurentelevisie of een wasmachine. Nagenoeg iedereen in Nederland beschikt hierover. Ook deze indicatoren vallen af (zie het overzicht van opgenomen en afgevallen indicatoren in bijlage A.1).

Verder is een aantal indicatoren die sterk aan elkaar gerelateerd zijn, samengevoegd tot samengestelde indicatoren. Verschillende vormen van contact met familie en vrienden zijn samengenomen, evenals verschillende vormen van betalingsachterstanden (zie eveneens bijlage A.1).

6.2 *Sociale uitsluiting op basis van Overals*

Uiteindelijk blijven er negentien indicatoren over die we kunnen gebruiken in een index voor sociale uitsluiting (zie tabel 6.1). Met deze negentien indicatoren voeren we een Overals-analyse uit, waarna we de eerste latente dimensie gebruiken als index voor sociale uitsluiting. Dat kan alleen als we die dimensie ook als zodanig kunnen interpreteren, wat het geval blijkt te zijn: een positieve score duidt op een geringe mate van sociale uitsluiting, en bij een negatieve score is de sociale uitsluiting groot.

In theorie kan er echter meer dan één latente dimensie worden onderscheiden, waaraan eveneens een zinvolle inhoudelijke betekenis kan worden gegeven. We hebben daarom ook een analyse uitgevoerd waarin vier latente dimensies zijn onderscheiden. Het blijkt dat met de negentien indicatoren die we in deze analyse gebruiken, alleen de eerste latente dimensie zinvol is te interpreteren (zie bijlage A.2). Zo levert het bezoeken van sportevenementen (ps040c) een positieve bijdrage aan de eerste en de vierde dimensie en een negatieve aan de tweede en derde dimensie. Aangezien de gewichten vergelijkbaar zijn met de bèta's uit een regressieanalyse, betekent dit dat voor de eerste en vierde dimensie het bezoeken van sportwedstrijden leidt tot een hogere score, en in de tweede en derde dimensie tot een lagere score. Voor sociale uitsluiting verwachten we een positieve bijdrage: bezoek van sportwedstrijden leidt tot minder sociale uitsluiting. Alleen op de eerste dimensie doen alle indicatoren in

dezelfde richting mee. Deze eerste dimensie uit de Overals-analyse gebruiken we in het vervolg van deze paragraaf als index voor sociale uitsluiting.

De index heeft een eigenwaarde van 0,48. Dit getal geeft aan hoeveel van de relatie tussen de drie dimensies ('sets' in de Overals-terminologie) wordt weergegeven door de index. Van de drie dimensies blijkt materiële deprivatie het meest bij te dragen aan de index en sociale grondrechten het minst (zie de 'loss' in tabel 6.1). Dat blijkt ook als we kijken naar de 'componentladingen'. Deze zijn vergelijkbaar met de Pearsons-correlatiecoëfficiënten en geven de correlatie weer tussen een indicator in een set en de index voor sociale uitsluiting (zie de laatste kolom in tabel 6.1). We kunnen ook kijken naar de relaties tussen de dimensies onderling. De correlatie tussen de dimensie materiële deprivatie en die van sociale participatie is 0,35, de correlaties tussen de overige dimensies zijn aanzienlijk lager.

De afzonderlijke indicatoren voor sociale grondrechten correleren matig met de index, de gehele dimensie hangt ook maar weinig samen met de twee andere dimensies. Dat zou een reden kunnen zijn om deze dimensie verder buiten beschouwing te laten. Hier is niet voor gekozen, omdat we sociale uitsluiting met één index willen meten en dit domein theoretisch thuishoort in het concept van sociale uitsluiting (hoofdstuk 2). De resultaten zijn goed te interpreteren in termen van sociale uitsluiting (zo lopen de categoriekwantificaties volgens verwachting). Bovendien zijn de gewichten niet lager dan de gewichten in de andere dimensies.[1]

De gewichten geven aan hoe groot de bijdrage is die elke indicator levert aan de index. De gewichten zijn vergelijkbaar met regressiecoëfficiënten (zie de tweede kolom in tabel 6.1).

Wanneer we de uiteindelijke index, met een selectie van indicatoren en met twee samengestelde indicatoren, vergelijken met de index waarin alle indicatoren zijn opgenomen, blijkt dat de uitkomsten nagenoeg gelijk zijn. De correlatie tussen een index met alle indicatoren en een index met alleen de negentien overgebleven indicatoren is 0,96. Ook als we de beide indexen uitsplitsen, zijn het dezelfde sociale groepen die sociaal uitgesloten zijn. Wel is er verschil in de exacte mate van sociale uitsluiting. De grote samenhang tussen een index met alle indicatoren en een index met een selectie van indicatoren ontstaat doordat de gewichten en componentladingen van de niet meegenomen indicatoren laag zijn: hun bijdrage aan de index is gering, al laten we ze meedoen. Het gaat immers om indicatoren die niet, of in ieder geval anders, samenhangen met de andere indicatoren en met de latente variabele (zoals ook blijkt uit de categoriekwantificaties).

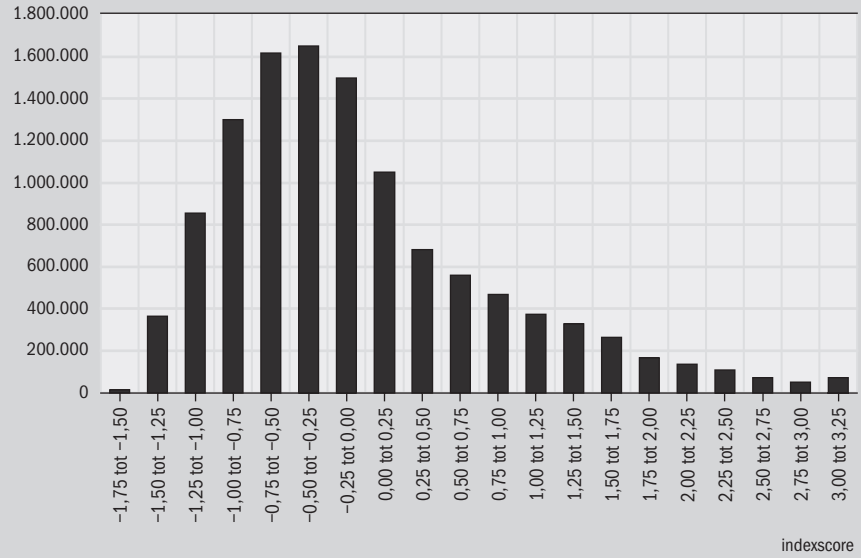
1 Overigens is de correlatie tussen een index zonder sociale grondrechten en een index met sociale grondrechten 0,89.

Tabel 6.1
Indicatoren van een index voor sociale uitsluiting

		gewicht	compo-nentlading
sociale participatie (loss: 0,48)			
PS020c	aantal keren naar liveoptredens geweest	-0,29	-0,48
PS030c	aantal keren een culturele plek bezocht	-0,34	-0,49
PS040c	aantal keren een livesportevenement bijgewoond	-0,12	-0,24
week2	wekelijks contact met familie/vrienden	0,06	0,16
PS090	mogelijkheid om familie, vrienden of buren om hulp te vragen	-0,32	-0,39
PS140	deelname aan activiteiten van recreatieve groepen of organisaties	-0,18	-0,32
materiële deprivatie (loss: 0,34)			
DHS040	vermogen om jaarlijks een week vakantie buitenshuis te betalen	-0,33	-0,67
DHS050	vermogen om om de dag een maaltijd met vlees, kip of vis (of een vegetarisch equivalent) te betalen	-0,12	-0,35
DHS060	vermogen om onverwachte financiële uitgaven aan te kunnen	-0,17	-0,59
arrears2	heeft min 1 achterstand	-0,08	-0,34
HS120b	vermogen om rond te komen	-0,25	-0,62
HS140b	financiële last van woonkosten	-0,15	-0,50
DHH050	vermogen om het huis voldoende te verwarmen	-0,11	-0,35
sociale grondrechten (loss: 0,74)			
DHH040	lekkend dak, vocht in de woning of rotte kozijnen en vloeren	-0,24	-0,29
DHS160	woning te donker	-0,19	-0,23
DHS180	vervuiling of andere milieuproblemen	-0,13	-0,17
DHS190	criminaliteit, geweld of vandalisme in de buurt	-0,10	-0,17
DPH040	onvervulde behoefte aan medisch onderzoek of behandeling	-0,26	-0,28
DPH060	onvervulde behoefte aan tandheelkundig onderzoek of behandeling	-0,16	-0,20

De index voor sociale uitsluiting heeft een gemiddelde van 0, met een standaarddeviatie van 1. De scores op de index kunnen worden weergegeven als een schaal waarbij de uiteinden gedefinieerd zijn als 'helemaal niet uitgesloten' respectievelijk 'zeer sterk uitgesloten'; dit is grafisch weergegeven in figuur 6.1. Uit de figuur blijkt dat een zeer grote groep mensen min of meer clustert rond de score 0 (de gemiddelde waarde), en dat een relatief kleine groep zeer hoge scores bereikt. Er is sprake van een 'staartje' naar rechts, terwijl een 'staartje' naar links ontbreekt. Het rechterstaartje zou kunnen worden aangeduid als sociaal uitgesloten. Wanneer de grens voor sociale uitsluiting bij een score van meer dan 1 (één standaarddeviatie van het gemiddelde) wordt gelegd, dan zou 14% uitgesloten zijn.

Figuur 6.1
Verdeling van de index voor sociale uitsluiting, bevolking van 18 jaar en ouder[a, b]

a Het gemiddelde is 0; hoe hoger de score des te meer sociaal uitgesloten men is. NB: in de rest van dit hoofdstuk is dit precies andersom en staat een negatieve score voor sociale uitsluiting.
b Exclusief scholieren en studenten.

Als we op basis van deze index bekijken welke groepen sociaal uitgesloten zijn, komen we terecht bij de ook elders in dit rapport gevonden en beschreven risicogroepen (zie tabel 6.2 voor de risicogroepen en bijlage A.3 voor een volledig overzicht van de indexscores):
– laagopgeleiden;
– mensen met een laag inkomen;
– eenpersoonshuishoudens;
– eenoudergezinnen;
– allochtonen;
– inwoners van de grote steden.
Wanneer we kijken naar verschillen in sociale uitsluiting tussen leeftijdsgroepen, valt op dat die er nauwelijks zijn als we uitgaan van een driedeling tussen 0-35-jarigen, 36-55-jarigen en 55-plussers. Bij zowel de jongste als de oudste leeftijdsgroep is sprake van iets meer sociale uitsluiting. Wanneer we de indeling verfijnen, blijkt dat dit komt doordat 18-24-jarigen en mensen die ouder zijn dan 75 jaar meer sociaal uitgesloten zijn (zie tabel 6.2 en bijlage A.3).

In de index voor sociale uitsluiting onderscheiden we drie dimensies. Deze dimensies worden binnen een Overals-analyse opgenomen als ‘sets’ van indicatoren. Het is

mogelijk om per 'set' een score te berekenen, die vervolgens per groep kan worden vergeleken met de score van een andere groep op dezelfde set. Aan de hand van deze resultaten krijgen we een beeld van de dimensies waarop een bepaalde groep wel of juist geen achterstand heeft. Zo blijkt de sociale uitsluiting die we bij ouderen (75 jaar of ouder) constateren, gerelateerd aan hun geringe mate van sociale participatie: op de twee andere dimensies scoren ze beter dan andere leeftijdsgroepen (zie tabel 6.2 voor een aantal voorbeelden en bijlage A.4 voor alle onderzochte groepen). Mensen die in de G4 wonen, scoren beter op de dimensie sociale participatie, maar minder goed op de andere twee dimensies. Zowel bij de ouderen als bij de inwoners van de G4 is de positieve score op één dimensie echter onvoldoende groot om de negatieve score op de andere dimensies te kunnen compenseren. Bij de meeste risicogroepen zien we echter dat zij slechter dan gemiddeld scoren op alle drie de dimensies. Sociale uitsluiting is dus in de meeste gevallen niet terug te voeren op één dimensie, maar is een gevolg van achterstand op meerdere dimensies.

Tabel 6.2
Scores op de totale index voor sociale uitsluiting en op de drie afzonderlijke dimensies, voor de risicogroepen[a]

	sociale uitsluiting	dimensie sociale participatie	dimensie materiële deprivatie	dimensie sociale grondrechten
allen	0	0	0	0
1 18-24 jaar	-0,11	-0,11	-0,02	-0,03
2 ≥ 75 jaar	-0,19	-0,43	0,06	0,10
3 vrouw	-0,07	-0,02	-0,06	-0,01
4 inkomen onder de lage-inkomensgrens	-1,21	-0,39	-1,17	-0,18
5 niet-westerse allochtoon	-0,96	-0,41	-0,85	-0,12
6 lage opleiding	-1,13	-0,85	-0,88	0,11
7 hoge opleiding	0,97	0,75	0,50	0,14
8 eenpersoonshuishouden	-0,25	-0,06	-0,25	-0,04
9 woont in de G4	-0,15	0,05	-0,13	-0,13

a Het gemiddelde is telkens 0; hoe positiever de score hoe minder sociaal uitgesloten men is.

6.3 Gevoeligheidsanalyse

In dit rapport zetten we niet alleen verschillende mogelijkheden om sociale uitsluiting te meten op een rij: we voeren – waar mogelijk – ook verschillende gevoeligheidsanalyses uit. Bij een index voor sociale uitsluiting die is geconstrueerd met behulp van een Overals-analyse, kunnen we verschillende van dergelijke analyses uitvoeren. In de eerste plaats kunnen we bekijken wat er gebeurt als de index niet voor iedereen wordt berekend, maar alleen voor specifieke sociale groepen, zoals

jongeren, ouderen, laagopgeleiden of mensen die in een grote stad wonen. De vraag is of er dan iets verandert aan de gewichten van de indicatoren. Ten tweede kunnen we bekijken of het uitmaakt welke gewichtenset wordt gebruikt om sociale uitsluiting te bepalen: verandert er iets als we de gewichten gebruiken die afkomstig zijn uit de analyses voor specifieke groepen?

Met deze analyses willen we onderzoeken of sociale uitsluiting voor alle groepen op dezelfde wijze 'werkt' en op dezelfde wijze kan worden gemeten. Stel dat sociale uitsluiting voor jongeren op een andere manier moet worden gemeten dan voor ouderen, dan is de vraag gerechtvaardigd of één van beide berekeningswijzen ook op de andere groep van toepassing moet worden verklaard. Wanneer bijvoorbeeld blijkt dat uitgaan voor jongeren veel belangrijker is dan voor ouderen, moeten we aan uitgaan dan veel of juist weinig belang hechten?

Zou het in dat geval niet veel beter zijn om twee verschillende indexen te construeren? Dat moet natuurlijk worden afgewogen tegen het voordeel van één index. We willen de index namelijk gebruiken om verschillen in sociale uitsluiting tussen bevolkingsgroepen aan het licht te brengen. Dat kan alleen op een goede manier als we voor iedereen hetzelfde meetinstrument gebruiken. Mochten we toch willen kiezen voor specifieke groepsindexen, dan is het lastig om te bepalen voor wélke sociale groepen een aparte index zou moeten worden gemaakt. We zouden bijvoorbeeld kunnen kiezen voor ouderen, maar dan rijst de vraag of er niet eigenlijk ook een onderscheid moet worden gemaakt tussen ouderen met gebreken en ouderen zonder gebreken. Of tussen ouderen met een hoog inkomen versus ouderen met een laag inkomen. In het extreme doorgevoerd leidt deze onderverdeling tot een eigen index voor elk individu: een onwerkbare situatie.

Maar is het eigenlijk wel zo dat de indicatoren voor verschillende groepen een verschillende betekenis hebben? Let wel: het gaat hier om betekenis in statistische zin, en niet om de vraag of mensen waarde hechten aan een indicator.

Om uitspraken te doen over de vraag of de indicatoren een verschillende betekenis hebben, is de index voor sociale uitsluiting apart berekend voor de volgende sociale groepen:
- 18-34-jarigen en mensen van 55 jaar of ouder;
- vrouwen;
- mensen met een inkomen onder de lage-inkomensgrens;
- niet-westerse allochtonen;
- laagopgeleiden en hoogopgeleiden;
- eenpersoonshuishoudens;
- inwoners van de vier grote steden.

Zo ontstaan, naast de algemene index, dus negen groepsindexen. Om te bekijken of de indicatoren een verschillende betekenis hebben voor verschillende groepen, is voor elk van deze groepen een aparte index gemaakt met dezelfde drie sets en met dezelfde indicatoren als de algemene index voor sociale uitsluiting (voor elke groep is dus een aparte Overals-analyse uitgevoerd, met de data uit EU SILC 2006). Op basis hiervan kijken we naar drie aspecten die aangeven of er wel of geen verschillen zijn tussen groepen. In eerste instantie bekijken we de samenhang tussen de groepsindexen en de algemene index bestaat. Vervolgens gaan we een niveau dieper en kijken we naar de gewichten die afzonderlijke indicatoren krijgen. Daarna behandelen we het kleinste detailniveau en kijken we of dezelfde antwoordcategorieën een positieve bijdrage leveren aan sociale uitsluiting en dezelfde een negatieve.

6.4 *Samenhang*

In eerste instantie is de samenhang tussen de algemene index en de groepsindexen bekeken. Er is een sterk verband tussen de groepsindexen en de algemene index (zie tabel 6.3). Bij acht van de negen onderzochte groepen is de correlatiecoëfficiënt groter dan 0,90.

Tabel 6.3
Samenhang tussen de index voor allen en indexen voor verschillende sociale groepen

	correlatie met algemene index	eigenwaarde
allen	1,00	0,48
1 18-34 jaar	0,94	0,50
2 ≥ 55 jaar	0,97	0,47
3 vrouw	0,99	0,49
4 inkomen onder de lage-inkomensgrens	0,92	0,59
5 niet-westerse allochtoon	0,91	0,57
6 lage opleiding	0,88	0,50
7 hoge opleiding	0,96	0,45
8 eenpersoonshuishouden	0,97	0,51
9 woont in de G4	0,90	0,48

Alleen als een index wordt berekend voor de groep mensen met een lage opleiding, is de correlatiecoëfficiënt 0,88. Tegelijkertijd zien we dat de eigenwaarde voor deze groep niet lager is dan die voor een index die voor alle respondenten is berekend (de eigenwaarde geeft aan in hoeverre de variantie in de antwoorden kan worden verklaard door de indicatoren).

6.5 *Verschil in gewichten*

Hiervoor is de samenhang tussen de groepsindexen en de algemene index beschouwd. We kunnen echter ook kijken naar de afzonderlijke indicatoren, door ons te richten op de gewichten die aan de variabelen worden toegekend (de gewichten zijn in Overals vergelijkbaar met de bèta's uit een regressieanalyse, zie tabel 6.4).

Omdat we één index voor sociale uitsluiting willen gebruiken, is het van belang dat de variabelen voor alle groepen op dezelfde manier met elkaar samenhangen.

Het blijkt dat de gewichten per indicator verschillend zijn voor de onderzochte groepen. De afwijkingen ten opzichte van de algemene index zijn echter meestal gering. De grootste verschillen doen zich voor bij de index die uitsluitend gebaseerd is op mensen met een lage opleiding; dit is tevens de index waarvan we eerder zagen dat die het minst sterk samenhangt met de algemene index.

Als we kijken naar de verschillen tussen de algemene index en een index die uitsluitend gebaseerd is op alleen mensen met een lage opleiding (dat wil zeggen als we de gewichten vergelijken), dan blijkt dat voor laagopgeleiden (ten opzichte van allen):
- het bezoeken van liveoptredens minder invloed heeft op de index;
- het kunnen omgaan met onverwachte uitgaven minder invloed heeft;
- het hebben van betalingsachterstanden meer invloed heeft;
- toegang tot de tandarts meer invloed heeft.

Dat bepaalde indicatoren voor sommige groepsindexen een groter gewicht krijgen dan voor andere, is op zichzelf niet problematisch. Als we bijvoorbeeld kijken naar de gewichten die ontstaan uit een analyse op basis van inwoners van de grote steden, dan zien we dat toegang tot medische behandelingen in de grote steden minder invloed heeft op de index. Dat is niet zo vreemd: er zijn immers meer mogelijkheden om gebruik te maken van medische voorzieningen; bovendien zijn die voorzieningen meestal dichtbij.

Tabel 6.4

Gewichten voor indicatoren van sociale uitsluiting op basis van analyses per sociale groep[a]

		allen	18-34 jaar	≥ 55 jaar	vrouw
N		8404	1444	3150	4582
PS020c	aantal keren naar liveoptredens geweest	-0,29	-0,23	-0,33	-0,30
PS030c	aantal keren een culturele plek bezocht	-0,34	**-0,18**	-0,39	-0,30
PS040c	aantal keren een livesportevenement bijgewoond	-0,12	-0,09	-0,09	-0,12
week2	wekelijks contact met familie/vrienden	0,06	0,08	0,05	0,09
PS090	mogelijkheid om familie, vrienden of buren om hulp te vragen	-0,32	-0,39	-0,30	-0,33
PS140	deelname aan activiteiten van recreatieve groepen of organisaties	-0,18	-0,22	-0,12	-0,17
DHS040	vermogen om jaarlijks een week vakantie te betalen	-0,33	-0,25	-0,25	-0,27
DHS050	vermogen om om de dag een maaltijd met vlees of equivalent daarvan te betalen	-0,12	-0,13	-0,08	-0,17
DHS060	vermogen om onverwachte financiële uitgaven aan te kunnen	-0,17	-0,14	-0,22	-0,16
arrears2	heeft min 1 achterstand	-0,08	**-0,26**	0,01	-0,03
HS120b	vermogen om rond te komen	-0,25	-0,31	-0,33	-0,25
HS140b	financiële last van woonkosten	-0,15	-0,07	-0,14	-0,17
DHH050	vermogen om het huis voldoende te verwarmen	-0,11	-0,14	-0,09	-0,14
DHH040	lekkend dak, vocht in dewoning of rotte kozijnen en vloeren	-0,24	-0,34	-0,12	-0,28
DHS160	woning te donker	-0,19	-0,12	-0,23	-0,17
DHS180	vervuiling of andere milieuproblemen	-0,13	-0,18	-0,12	-0,18
DHS190	criminaliteit, geweld of vandalisme in de buurt	-0,10	-0,21	0,06	-0,09
DPH040	onvervulde behoefte aan medisch onderzoek of behandeling	-0,26	-0,33	-0,26	-0,27
DPH060	onvervulde behoefte aan Tandheelkundig onderzoek of behandeling	-0,16	-0,22	-0,10	-0,16

a Vetgedrukt zijn afwijkingen van minstens 0,15.

niet-westerse allochtoon	eenpers. hh	laag in-komen	basis onderwijs	hoger onderwijs	woont in G4
263	1955	429	778	2545	711
-0,34	-0,21	**-0,10**	**0,07**	-0,16	-0,17
-0,33	-0,30	-0,21	-0,24	-0,26	**-0,62**
-0,09	-0,14	-0,18	-0,19	-0,15	-0,15
0,08	0,03	-0,14	0,07	0,07	0,11
-0,45	-0,48	**-0,63**	-0,46	-0,39	-0,11
-0,14	-0,12	-0,26	-0,23	-0,24	-0,01
-0,42	-0,21	-0,25	-0,19	**-0,15**	-0,42
-0,29	-0,18	**-0,34**	-0,10	-0,10	-0,07
-0,11	-0,12	-0,14	**0,00**	-0,13	-0,29
-0,08	-0,12	-0,18	**-0,37**	**-0,23**	-0,07
0,30	-0,19	0,28	-0,21	-0,38	-0,28
-0,19	-0,26	**-0,31**	-0,26	-0,12	-0,23
-0,30	-0,24	-0,20	-0,17	-0,15	-0,14
-0,43	-0,13	-0,36	-0,33	-0,19	-0,22
0,14	-0,20	-0,16	-0,09	-0,16	-0,15
-0,01	-0,08	-0,07	-0,09	-0,18	-0,01
0,16	-0,10	-0,12	-0,09	-0,12	0,06
-0,02	**-0,46**	**-0,50**	-0,23	-0,28	**-0,02**
-0,07	-0,14	-0,08	**-0,41**	-0,27	-0,13

6.6 *Verschil in categoriekwantificaties*

Behalve naar de gewichten die aan indicatoren worden toegekend en naar de samenhang tussen groepsindexen en de algemene index, kunnen we ook kijken of de structuur van de index in alle gevallen gelijk is. Geldt voor alle indicatoren dat dezelfde categorieën een positieve en dezelfde een negatieve bijdrage leveren aan de index? Zoals gezegd kan die vraag worden beantwoord aan de hand van de categoriekwantificaties.

Wanneer we niet naar de algemene index kijken, maar naar de groepsindexen, lopen de categoriekwantificaties in de meeste gevallen volgens verwachting (zie tabel 6.5). Het aantal 'foute' kwantificaties is dermate klein dat dit niet problematisch is (het gaat fout bij vier indicatoren, en wel bij de index voor inwoners van de G4). Dat de kwantificaties niet volgens verwachting lopen kan bijvoorbeeld liggen aan specifieke omstandigheden en samenhangen voor de betreffende groep. Zo kan het 'verkeerd lopen' van de indicator 'bezoek aan sportwedstrijden' voor de 18-34-jarigen te maken hebben met het feit dat zij veel vaker andere uitgaansactiviteiten ontplooien, zoals het bezoeken van liveoptredens en culturele plekken. Om een precieze oorzaak voor elk van de 'verkeerd lopende' indicatoren te vinden is uitgebreider onderzoek nodig; daar is in dit onderzoek van afgezien.

Voorbeelden van categoriekwantificaties zijn te vinden in bijlage A.5, waar alle gegevens zijn opgenomen voor een groep die relatief veel afwijkt (inwoners G4) en een groep die niet afwijkt (vrouwen).

Als we aparte indexen maken voor groepen, krijgen we te maken met verschillen in het belang van de indicatoren (afgemeten aan de gewichten) en met verschillen in de indexstructuur (afgemeten aan de kwantificaties). De meetresultaten voor specifieke groepen wijken echter niet dusdanig af dat er reden is om te twijfelen aan de geldigheid van de algemene index voor sociale uitsluiting, zoals die hier wordt gepresenteerd.

De vraag die er uiteindelijk het meest toe doet, is echter of de gevonden verschillen ook leiden tot verschillen in sociale uitsluiting. Zijn andere groepen sociaal uitgesloten als we niet de algemene index gebruiken, maar de index voor bijvoorbeeld inwoners van de grote steden? En, als de groepen niet verschillen, zijn er dan wellicht grote verschillen in de mate waarin groepen uitgesloten zijn?

Tabel 6.5

Indicatoren waarbij de categoriekwantificaties niet volgens verwachting lopen

		18-34 jaar	≥ 55 jaar	vrouw	niet-westers allochtoon	een-persoons-huishouden	laag inko-men	lage oplei-ding	hoge oplei-ding	woont in G4
N		1444	3150	4582	263	1955	429	778	2545	711
correlatie met allen		0,94	0,97	0,99	0,91	0,97	0,92	0,88	0,96	0,90
PS020c	aantal keren naar liveoptredens geweest							-+-+		
PS040c	aantal keren een livesportevenement bijgewoond	-++-								
week2	wekelijks contact met familie/vrienden						-+			
PS140	deelname aan activi-teiten van recreatieve groepen of organisaties									-+
arrears2	heeft min 1 achterstand		-+							
HS120b	vermogen om rond tekomen				-++---		+++-+-			+---++
HS140b	financiële last van woonkosten									+-+
DHS160	woning te donker				-+					
DHS190	criminaliteit, geweld of vandalisme in de buurt				-+					-+

Zoals gezegd zijn sommige maatschappelijke groepen meer sociaal uitgesloten dan andere: dit zijn jongeren (18-24 jaar), ouderen (≥ 75 jaar), laagopgeleiden, eenpersoonshuishoudens en eenoudergezinnen, niet-westerse allochtonen, mensen met een laag inkomen en inwoners van de grote steden. In tabel 6.6 is een overzicht opgenomen van deze groepen, inclusief enkele referentiegroepen (in bijlage A.3 zijn de resultaten voor alle groepen te vinden).

Wanneer we gebruikmaken van de gewichten en categoriekwantificaties die voortvloeien uit de analyse van specifieke groepen (dus inclusief de hiervoor beschreven verschillen), blijken de resultaten voor een dan verkregen index voor sociale uitsluiting nauwelijks af te wijken van de algemene index (tabel 6.6). Dezelfde groepen zijn sociaal uitgesloten en ook de mate van uitsluiting is nagenoeg gelijk.

Tabel 6.6

Sociale uitsluiting bij bevolkingsgroepen op basis van verschillende gewichtensets[a]

	gewichten op basis van een index voor:			
	allen	mensen van ≥ 55 jaar	vrouwen	inwoners van de G4
leeftijd in 7 klassen				
1 18-24 jaar	-0,11	-0,14	-0,10	-0,17
2 25-34 jaar	0,06	0,07	0,06	0,03
6 65-74 jaar	0,09	0,09	0,09	0,06
7 ≥ 75 jaar	-0,19	-0,21	-0,15	-0,26
opleiding				
0 geen	-1,13	-1,12	-1,07	-1,05
1 basisonderwijs	-0,63	-0,64	-0,58	-0,64
5 voortgezet onderwijs	0,43	0,47	0,39	0,48
6 hbo/universitair	0,97	1,00	0,89	0,89
geslacht				
man	0,08	0,08	0,06	0,08
vrouw	-0,07	-0,07	-0,06	-0,07
geboorteland				
1 geboren in Nederland	0,05	0,05	0,05	0,04
3 geboren in niet-westers land	-0,96	-0,86	-0,93	-0,75
Samenstelling huishouden				
1 eenpersoonshuishouden	-0,25	-0,21	-0,23	-0,19
2 paar	0,29	0,28	0,27	0,24
3 paar met uitsluitend minderjarige kinderen	0,17	0,12	0,15	0,14
5 paar met uitsluitend meerderjarige kinderen	0,06	0,04	0,06	-0,03
6 eenoudergezin met uitsluitend minderjarige kinderen	-1,27	-1,17	-1,19	-1,06
7 eenoudergezin met minderjarige en meerderjarige kinderen	-0,92	-0,94	-0,83	-0,92
laag inkomen				
niet	0,12	0,11	0,12	0,10
wel	-1,21	-1,11	-1,15	-0,96
G4-gemeentes				
niet	0,02	0,01	0,02	0,00
wel	-0,15	-0,07	-0,15	-0,02

a Het gemiddelde is steeds 0. Waarden kleiner dan 0 duiden op sociale uitsluiting.

6.7 *Conclusie*

De hier gepresenteerde resultaten bieden een goed fundament om een index voor sociale uitsluiting te construeren met behulp van niet lineaire canonische correlatieanalyse. De gevonden groepen van sociaal uitgesloten mensen zijn dezelfde als in eerder en ander onderzoek. De opgenomen indicatoren zijn conform verwachting: zo dragen categorieën die duiden op participatie, bij in positieve zin en doen categorieën die duiden op non-participatie het omgekeerde.

De uitgevoerde gevoeligheidsanalyses bevestigen eveneens dat de index bruikbaar is. Er zijn echter nog twee kanttekeningen. Ten eerste zijn de correlaties tussen de verschillende dimensies nu nog vrij laag. Dit geldt voor de samenhang tussen alle dimensies, maar vooral voor de samenhang tussen de dimensie sociale rechten en de twee andere dimensies (sociale participatie en materiële deprivatie). Ten tweede bleek dat sommige (op theoretische gronden gekozen) indicatoren niet of lastig in de index te gebruiken waren. Door de meetmethode voor de verschillende indicatoren te verbeteren, zou de kwaliteit van de index kunnen toenemen.

7 *Vergelijking van indices*

In deze notitie zijn verschillende methodes toegepast om een index voor sociale uitsluiting samen te stellen. De methode van vaste weegfactoren en de Overals-techniek leiden beide tot bruikbare indices voor sociale uitsluiting. Een belangrijke vraag is in hoeverre de verschillende methodes tot dezelfde resultaten leiden. Zijn de verschillen in de mate van sociale uitsluiting tussen groepen robuust voor de verschillende methodes? Worden dezelfde groepen als sociaal uitgesloten geclassificeerd? In dit hoofdstuk vergelijken we daarom de index op basis van Overals met de index op basis van vaste weegfactoren, waarbij is gewogen binnen de dimensies maar niet tussen de dimensies en waarbij geen drempelwaarde voor sociale uitsluiting binnen dimensies wordt gehanteerd (uitsluiting 4 in tabel 5.1).

Zoals in hoofdstuk 3 is aangegeven leiden beide methodes ook tot een andere selectie van indicatoren die de input van de index vormen. Bij de methode op basis van vaste weegfactoren vindt de selectie van afzonderlijke indicatoren per dimensie plaats op basis van theoretische overwegingen. Bij Overals is de eerste selectie ook gebaseerd op theorie, maar vormt de definitieve selectie van afzonderlijke indicatoren onderdeel van de techniek. Indicatoren die een lage correlatie hebben met de latente variabele, worden niet geselecteerd. Dit betekent dat verschillen tussen indices zowel kunnen worden veroorzaakt door een andere selectie van indicatoren als door verschillende weegfactoren. Om na te gaan hoe gevoelig de uitkomsten zijn voor de selectie van afzonderlijke indicatoren, is de index op basis van vaste weegfactoren nog eens samengesteld op basis van de indicatoren die voor de Overals-index zijn geselecteerd.[1] Daarnaast is de Overals-index nog eens berekend op basis van de indicatoren die voor de methode met vaste weegfactoren zijn geselecteerd.

Tabel 7.1 laat zien dat de correlatie tussen de verschillende indices voor sociale uitsluiting hoog is. De correlatie tussen de index op basis van Overals en de index op basis van vaste weegfactoren is 0,79. Als we de Poggi-indicatoren als input nemen voor de index op basis van Overals, dan is de correlatie tussen de Overals-index en de index op basis van vaste weegfactoren zoals verwacht nog veel hoger, namelijk 0,87. De correlatie tussen de Overals-index en de Overals-index op basis van de indicatoren die zijn geselecteerd voor de methode met vaste weegfactoren, is maar liefst 0,96. Deze hoge correlatie is niet verwonderlijk omdat de indicatoren die niet voor Overals zijn geselecteerd, een laag gewicht krijgen in de Overals-procedure.

1 Sommige indicatoren voor de Overals-index, zoals de indicatoren die betrekking hebben op sociale contacten, hebben een schaalscore. In dat geval is de indicator gehercodeerd op een schaal van 0 tot 1, waarbij 0 staat voor geen gebrek en 1 voor het maximale aantal gebreken.

Tabel 7.1
Correlaties tussen indices[a]

	Poggi met Overals-indicatoren	Overals	Overals met Poggi- indicatoren	Poggi
Poggi met Overals-indicatoren	1	0,780	0,766	0,739
Overals		1	0,961	0,791
Overals met Poggi-indicatoren			1	0,870
Poggi				1

a Alle correlaties zijn significant op 1%-niveau..

Tabel 7.2 geeft de resultaten van een aantal regressieanalyses waarin de verschillende indices worden verklaard door achtergrondkenmerken en risicofactoren. De tabel laat zien dat de index op basis van Overals zich het best laat verklaren door achtergrondkenmerken en risicofactoren (aangepaste R^2: 0,282). De index op basis van vaste weegfactoren laat zich hierdoor het slechtst verklaren (R^2: 0,165). In hoofdstuk 5 bleek al dat de slechte score van de index op basis van vaste weegfactoren vooral is te wijten aan de dimensie sociale grondrechten. Deze dimensie laat zich moeilijk verklaren. Voor de Overals-index krijgen de indicatoren in deze dimensie een laag gewicht.[2] Voor de index op basis van vaste weegfactoren heeft deze dimensie juist een relatief hoog gewicht. De impact van de verschillende risicofactoren verschilt weinig tussen de indices. Gezondheid heeft bij alle indices een even groot effect. Wel blijkt dat de index op basis van vaste weegfactoren steeds het meest afwijkt van de overige varianten en voor de meeste variabelen zwakkere effecten laat zien.

In hoofdstuk 5 bleek dat de index op basis van vaste weegfactoren niet robuust is voor de keuze van een drempelwaarde voor sociale uitsluiting. Bij de Overals-methode is de mate van sociale uitsluiting altijd relatief. De gemiddelde score is 0, individuen die meer dan 1 standaardafwijking van het gemiddelde afwijken worden in deze studie als sociaal uitgesloten beschouwd.[173] Deze methode kan ook worden toegepast bij de index op basis van vaste weegfactoren. Tabel 7.3 geeft het percentage

2 Een index op basis van Overals met alleen de dimensies sociale participatie en materiële deprivatie laat zich nauwelijks beter verklaren dan een index waarin ook de dimensie sociale grondrechten is meegenomen (aangepaste R^2 wordt dan 0,304).

3 Deze grens is tamelijk willekeurig, maar geeft een goed inzicht in sociale uitsluiting: gemiddeld hebben mensen die met deze grens als sociaal uitgesloten worden aangemerkt, een gebrek op zeven van de negentien indicatoren; niet-uitgeslotenen hebben een gebrek opt (gemiddeld) minder dan één indicator. Als we de grens zouden optrekken naar anderhalf maal de standaardafwijking (en daarmee een kleiner percentage mensen als sociaal uitgesloten zouden definiëren), dan neemt het gemiddelde aantal indicatoren waarop sociaal uitgeslotenen een gebrek hebben, iets toe tot 7,8.

sociaal uitgeslotenen dat op basis van deze methode is berekend voor de verschillende indices. Het percentage sociaal uitgeslotenen voor de Overals-index en de index op basis van vaste weegfactoren is ongeveer even groot, zo'n 14,5%. Alleen voor de variant waarbij de Overals-indicatoren de input vormen voor de index op basis van vaste weegfactoren, is het percentage hoger: 15,2.

Tabel 7.2
De impact van achtergrondkenmerken en risicofactoren op de mate van sociale uitsluiting voor verschillende indices

	Poggi met Overals		**Overals**		**Overals met Poggi**		**Poggi**	
	bèta	sign.	bèta	sign.	bèta	sign.	bèta	sign.
vrouw	-0,040	***	-0,052	***	-0,050	***	-0,074	***
35-54 jaar	-0,064	***	-0,080	***	-0,069	***	-0,044	***
≥ 55 jaar	-0,117	***	-0,141	***	-0,133	***	-0,084	***
geboren in ander westers land	0,040	***	0,037	***	0,046	***	0,041	***
geboren in niet-westers land	0,095	***	0,105	***	0,103	***	0,069	***
G4-gemeentes	0,059	***	0,028	***	0,047	***	0,073	***
alleenstaand	-0,009		0,035		0,019		-0,055	
paar zonder kinderen	-0,103	**	-0,093	**	-0,107	**	-0,128	***
paar met kinderen	-0,051		-0,023		-0,073	*	-0,141	***
alleenstaande ouder	0,096	***	0,116	***	0,108	***	0,051	**
hoogst behaalde onderwijsniveau: basisonderwijs	0,187	***	0,242	***	0,190	***	0,145	***
hoogst behaalde onderwijsniveau: voortgezet onderwijs 1e fase	0,182	***	0,218	***	0,163	***	0,116	***
hoogst behaalde onderwijsniveau: voortgezet onderwijs 2e fase (incl. mbo)	0,112	***	0,143	***	0,093	***	0,060	***
werkloos	0,066	***	0,069	***	0,070	***	0,038	***
gepensioneerd	-0,011		0,006		-0,005		-0,018	
arbeidsongeschikt	0,069	***	0,074	***	0,071	***	0,045	***
huisvrouw/-man	0,042	***	0,057	***	0,040	***	0,019	
overig inactief	0,009		0,011		0,011		-0,009	
laag inkomen	0,156	***	0,179	***	0,184	***	0,124	***
slechte gezondheid	0,104	***	0,127	***	0,135	***	0,122	***
chronisch ziek	0,064	***	0,062	***	0,068	***	0,083	***
beperkt in activiteiten door gezondheidsproblemen	0,101	***	0,110	***	0,104	***	0,099	***
aangepaste R^2	0,212		0,282		0,259		0,165	

* = significant op 10%-niveau.
** = significant op 5%-niveau.
***= significant op 1%-niveau.

Tabel 7.3
Sociale uitsluiting volgens de verschillende indices, bevolking van 18 jaar en ouder (in procenten)

Poggi met Overals	15,2
Overals	14,5
Overals met Poggi	14.4
Poggi	14.4

De verschillende methodes leiden tot ongeveer dezelfde percentages uitgeslotenen. De vraag is of het dan ook om dezelfde mensen gaat. Tabel 7.4 geeft het percentage respondenten dat volgens de verschillende methodes in een andere klasse (wel of niet sociaal uitgesloten) wordt ingedeeld. Overals op basis van de indicatoren voor de vaste weegfactoren deelt 2,6 % van de respondenten anders in dan de index op basis van Overals. Tussen de andere indices zijn de verschillen veel groter. De index op basis van vaste weegfactoren deelt ruim 9% van de respondenten anders in dan de index op basis van Overals. Uit de achterliggende cijfers blijkt bovendien dat het niet gaat om individuen die voor beide indices een score rondom de drempelwaarde hebben (de drempelwaarde is één standaardafwijking van het gemiddelde), maar dat de score voor deze groep vaak sterk afwijkt tussen beide indices.

Tabel 7.4
Percentage dat volgens de verschillende indices in een andere klasse (wel/niet sociaal uitgesloten) wordt ingedeeld (ongewogen)

	Poggi met Overals	**Overals**	**Overals met Poggi**	**Poggi**
Poggi met Overals	0,0	8,6	8,4	9,5
Overals		0,0	2,6	9,2
Overals met Poggi			0,0	7,8
Poggi				0,0

Conclusie

De groep die als sociaal uitgesloten wordt geclassificeerd, is dus niet zo robuust voor de methode. Veel robuuster zijn de indices met betrekking tot de selectie van afzonderlijke indicatoren en weegfactoren. De correlatie tussen de verschillende varianten is hoog en de impact van risicofactoren verschilt niet erg tussen de varianten. De Overals-index is robuuster met betrekking tot de afzonderlijke indicatoren die in de index worden opgenomen, omdat indicatoren die er weinig toe doen een

laag gewicht krijgen. De methode op basis van vaste weegfactoren heeft dit correctiemechanisme niet. Dit verschil komt ook terug als we kijken naar de relatie tussen de indices en de achtergrondkenmerken en risicofactoren. De Overals-index laat zich beter verklaren door achtergrondkenmerken en risicofactoren, omdat juist de afzonderlijke indicatoren die zich slecht laten verklaren (zoals de indicatoren voor de dimensie sociale grondrechten) een laag gewicht krijgen.

8 Conclusies

Zowel de methode op basis van vaste weegfactoren als de Overals-methode kunnen bruikbare indices opleveren, die voldoen aan de criteria die in hoofdstuk 1 zijn gesteld. Het voordeel van de methode van vaste weegfactoren is dat de interpretatie wat eenvoudiger is. De index kan worden geïnterpreteerd als het percentage tekorten. Daar staat tegenover dat deze vorm van weging minder goede resultaten oplevert, omdat ook indicatoren die slechts in beperkte mate met sociale uitsluiting samenhangen toch een hoog gewicht kunnen krijgen. Een ander nadeel is dat voor deze methode een drempelwaarde voor uitsluiting moet worden vastgesteld, zowel per afzonderlijke dimensie als voor de totale index voor sociale uitsluiting. De resultaten zijn weinig robuust voor de keuze van de drempelwaarde. Bij het aggregeren van de indices voor de afzonderlijke dimensies is daarom gekozen voor de variant waarbij geen drempelwaarde per dimensie is vastgesteld. Dit betekent wel dat deze methode nu geen rekening meer houdt met de verdeling van de gebreken in de populatie, terwijl juist dat aspect als een belangrijk voordeel van deze methode is genoemd. Dit voordeel ten opzichte van de Overals-methode komt daarmee te vervallen. Om toch een cijfer te kunnen presenteren over het percentage dat als sociaal uitgesloten kan worden beschouwd, kunnen (net als bij de index op basis van de Overals-methode), na normalisatie, individuen met een score hoger dan een bepaalde standaard afwijking (bijvoorbeeld een standaardafwijking van 1) als sociaal uitgesloten worden geclassificeerd. Deze grens blijft echter willekeurig, maar dat is bij beide methodes het geval.

De Overals-methode is wellicht iets minder gemakkelijk te interpreteren dan de methode op basis van vaste weegfactoren, maar kent weer andere voordelen.[1] Het belangrijkste voordeel is dat Overals een betere weging van de indicatoren kent, waarbij de indicatoren die weinig bijdragen aan het latente concept sociale uitsluiting, een lager gewicht krijgen. De methode op basis van vaste weegfactoren heeft dit 'correctiemechanisme' niet, waardoor bepaalde indicatoren te zwaar meetellen in de index. Overals is minder gevoelig voor de individuele indicatoren die voor de indexconstructie worden opgenomen. De analysetechniek bepaalt in welke mate een indicator bijdraagt aan de index. Een belangrijk voordeel is ook dat Overals (via de categoriekwantificaties) informatie geeft over de richting waarin de indicatoren een bijdrage leveren. Hierdoor kunnen indicatoren die niet volgens de verwachte richting

1 Overigens kan onderscheid worden gemaakt tussen de interpretatie van de methode en de interpretatie van de resultaten. Voor beleidsmakers en journalisten is het laatste waarschijnlijk belangrijker dan het eerste.

met sociale uitsluiting samenhangen uit de analyse worden verwijderd, waardoor de index verbetert.

Als we de score voor wel of niet sociaal uitgesloten zijn volgens Overals vergelijken met dezelfde score op basis van vaste weegfactoren, dan wordt duidelijk dat een deel van de personen een verschillende classificatie krijgt: volgens de ene index is een deel wel en volgens de andere niet sociaal uitgesloten. Omdat Overals een betere weging kent en omdat deze index beter wordt verklaard door de risicofactoren, concluderen we dat de classificatie volgens Overals de voorkeur heeft.

De kwaliteit van een samengestelde index voor sociale uitsluiting is uiteraard niet alleen afhankelijk van de gebruikte analysetechnieken. Een ander belangrijk criterium, dat eigenlijk aan de analysetechniek voorafgaat, is de kwaliteit van de indicatoren op basis waarvan de index wordt berekend. Het gaat daarbij om de vraag of het theoretische concept van sociale uitsluiting adequaat is geoperationaliseerd.

Operationalisering van het concept met behulp van EU SILC bleek op onderdelen niet goed mogelijk. Om de indicatoren voor sociale uitsluiting in EU SILC te verbeteren, is nadere rapportage gewenst.

Bijlage A Bijlage bij hoofdstuk 6

A.1 Een index voor sociale uitsluiting op basis van Overals (alle indicatoren)

In tabel A.1.1 is een Overals-analyse opgenomen waarin alle indicatoren opgenomen zijn. Deze Overals-oplossing heeft een eigenwaarde van 0,49. De loss voor de dimensie sociale participatie is 0,47, voor materiële deprivatie 0,35 en voor sociale grondrechten 0,70. Alleen de vetgedrukte indicatoren zijn opgenomen in de uiteindelijke index. De overige indicatoren zijn om verschillende redenen uit de uiteindelijke index weggelaten; bijvoorbeeld omdat hun bijdrage aan de index gering was (zie de kolom 'gewicht') of omdat hun bijdrage anders was dan verwacht (zie de laatste kolom).

Tabel A.1.1
Overals: alle indicatoren

Dimensie 1: sociale participatie		**gewicht**	**kwantificaties lopen niet volgens verwachting**
PS010	aantal keren naar de bioscoop geweest	-0,015	
PS020	aantal keren naar livevoorstellingen geweest	-0,259	
PS030	aantal keren een culturele plek bezocht	-0,275	
PS040	aantal keren een livesportevenement bijgewoond	-0,121	
PS050	frequentie van samenkomst met familieleden	-0,135	
PS060	frequentie van samenkomst met vrienden	-0,157	
PS070	frequentie van contact met familieleden	-0,116	
PS080	frequentie van contact met vrienden	0,235	x
PS090	mogelijkheid om familie, vrienden of buren om hulp te vragen	-0,268	
PS100	deelname aan informele vrijwillige activiteiten	0,073	x
PS110	deelname aan activiteiten van politieke partijen of vakbonden	-0,014	
PS120	deelname aan activiteiten van professionele organisaties	-0,036	
PS140	deelname aan activiteiten van recreatieve groepen of organisaties	-0,162	
PS150	deelname aan activiteiten van liefdadigheidsorganisaties	-0,010	x
PS160	deelname aan activiteiten van andere groepen of organisaties	0,026	x
Dimensie 2: materiële deprivatie			
HS010	betaalachterstanden op hypotheek of rentebetalingen	-0,009	
HS020	betaalachterstanden op water/gas of elektriciteitsrekeningen	-0,100	
HS030	betaalachterstanden op afbetalingen of andere leningen	0,000	
HS040	vermogen om jaarlijks een week vakantie buitenshuis te betalen	-0,283	
HS050	vermogen om om de dag een maaltijd met vlees, kip of vis (of een vegetarisch equivalent) te betalen	-0,104	

Tabel A.1.1 (vervolg)

Dimensie 2: materiële deprivatie		gewicht	kwantificaties lopen niet volgens verwachting
HS060	vermogen om onverwachte financiële uitgaven aan te kunnen	-0,188	
HS080	bezit van een kleuren-tv	-0,011	
HS090	bezit van een computer	0,003	
HS100	bezit van een wasmachine	-0,008	
HS110	bezit van een auto	-0,071	
HS120	vermogen om rond te komen	-0,244	
HS140	financiële last van de woonkosten	-0,158	
HH050	vermogen om het huis voldoende te verwarmen	-0,094	
HS150	financiële last van schuldafbetalingen	-0,002	
Dimensie 3: sociale grondrechten: toegang tot instanties; een veilige en goede leefomgeving			
PH040	onvervulde behoefte aan medisch onderzoek of behandeling	-0,236	
PH060	onvervulde behoefte aan tandheelkundig onderzoek of behandeling	-0,168	
HH040	lekkend dak, vochtige wanden/vloeren/fundering of rotte kozijnen en vloeren	-0,247	
HS160	woning te donker (ja/nee)	-0,206	
HS170	lawaai van de buren of de straat (ja/nee)	-0,119	
HS180	vervuiling of andere milieuproblemen (ja/nee)	-0,132	
HS190	criminaliteit, geweld of vandalisme in de buurt (ja/nee)	-0,101	

Samengestelde indicatoren

In de uiteindelijke index voor sociale uitsluiting zijn de indicatoren ps050, ps060, ps070 en ps080 samengenomen. Deze vier indicatoren hebben betrekking op sociale contacten die mensen hebben met familie en vrienden. Twee gaan over alle vormen van contact, dus inclusief bellen, de twee andere gaan over het daadwerkelijk ontmoeten van familie en vrienden. In salle vier de gevallen zijn er zes antwoordmogelijkheden, die lopen van dagelijks, via enkele keren per maand, tot nooit. We hebben de indicatoren samengenomen, omdat mensen die veel contact hebben met familie minder tijd over houden voor contact met vrienden, en omgekeerd. Dat blijkt ook uit de categoriekwantificaties, die 'vreemd' doen: als we de vier indicatoren afzonderlijk opnemen, dan leidt veel contact met vrienden tot meer sociale uitsluiting.

De samengestelde 'contactvariabele' telt het aantal keren dat minimaal 'wekelijks contact' is geantwoord. Deze telvariabele is vervolgens gehercodeerd tot twee categorieën: iemand heeft wel wekelijks contact of iemand heeft niet wekelijks contact met vrienden of familie.

Verder zijn de variabelen die betrekking hebben op betalingsachterstanden (HS010, HS020 en HS030) samengenomen tot één nieuwe variabele 'betalingsachterstanden'. De reden hiervoor is dat betalingsachterstanden relatief weinig voorkomen; deze indicatoren zouden de uiteindelijke oplossing daardoor (te veel) kunnen overheersen.

Deze nieuwe variabele heeft twee categorieën: iemand heeft wel betalingsachterstand (op minstens één van de oorspronkelijke variabelen) of iemand heeft geen betalingsachterstand.

A.2 Eén latente dimensie

In het tweede deel van de bijlage bekijken we of het mogelijk is om meer dan één latente dimensie uit de Overals-analyse zinvol te interpreteren. In de tabellen A.2.1 en A.2.2 worden, van de negentien indicatoren die we in de analyse gebruiken, de gewichten en de componentladingen weergegeven voor vier dimensies. De eigenwaarde van de eerste dimensie is hoger dan die van de overige drie dimensies, maar het verschil is gering.

In tabel A.2.1 met gewichten is te zien dat de gewichten niet op alle dimensies gelijk zijn en zelfs niet allemaal op dezelfde manier meedoen. Zo draagt ps040c positief bij aan de eerste en de vierde dimensie en negatief aan de tweede en derde dimensie. Aangezien de gewichten vergelijkbaar zijn met de bèta's uit een regressieanalyse, betekent dit dat voor de eerste en vierde dimensie het bezoeken van sportwedstrijden leidt tot een hogere score, en in de tweede en derde dimensie tot een lagere score. Voor sociale uitsluiting verwachten we een positieve bijdrage: bezoek van sportwedstrijden leidt tot minder sociale uitsluiting. Alleen op de eerste dimensie doen alle indicatoren in dezelfde richting mee.

In tabel A.2.2 met de componentladingen zijn (in grote lijnen) dezelfde verschillen te zien als in de tabel met gewichten. De componentladingen, vergelijkbaar met correlatiecoëfficiënten, kunnen worden gebruikt om de latente dimensies te duiden: immers: hoe hoger de correlatie, hoe meer de latente dimensie aan de hand van die indicator kan worden geïnterpreteerd. Te zien is dat alleen op de eerste dimensie alle indicatoren redelijk tot goed meedoen.

Gelet op deze bevindingen is geen zinvolle inhoudelijke interpretatie te geven, behalve aan de eerste dimensie.

Tabel A.2.1

Overals: gewichten[a]

		1	2	3	4
	eigenwaarde	0,48	0,39	0,37	0,36
PS020c	aantal keren naar live optredens geweest	0,29	0,27	-0,30	0,04
PS030c	aantal keren een culturele plek bezocht	0,34	0,36	0,19	-0,37
PS040c	aantal keren een live sport evenement bijgewoond	0,12	*-0,14*	-0,37	0,24
week2	wekelijks contact met familie/vrienden	0,06	0,07	0,02	0,17
PS090	mogelijkheid om familie, vrienden of buren om hulp te vragen	*0,33*	-0,47	-0,04	-0,27
PS140	deelname aan activiteiten van recreatieve groepen of organisaties	0,18	0,11	0,23	0,20
DHS040	vermogen om jaarlijks een week vakantie buitenshuis te betalen	0,38	0,20	-0,18	-0,25
DHS050	vermogen om om de dag een maaltijd met vlees, kip of vis (of een vegetarische equivalent) te betalen	0,13	-0,23	*-0,18*	*-0,31*
DHS060	vermogen om onverwachte financiële uitgaven aan te kunnen	0,21	0,17	*-0,04*	*0,48*
arrears2	heeft min 1 achterstand	*0,09*	*-0,27*	0,65	-0,11
HS120b	vermogen om rond te komen	*0,17*	0,51	0,14	-0,25
HS140b	financiële last van woonkosten	0,20	-0,22	-0,02	0,32
DHH050	vermogen om het huis voldoende te verwarmen	0,12	-0,23	-0,07	-0,14
DHH040	lekkend dak, vocht in de woning of rotte kozijnen en vloeren	0,24	-0,04	0,22	0,29
DHS160	woning te donker	0,19	-0,04	*-0,21*	*0,37*
DHS180	vervuiling of andere milieuproblemen	0,13	-0,13	0,13	0,19
DHS190	criminaliteit, geweld of vandalisme in de buurt	0,09	-0,18	-0,06	0,12
DPH040	onvervulde behoefte aan medisch onderzoek of behandeling	0,26	-0,29	-0,27	-0,28
DPH060	onvervulde behoefte aan tandheelkundig onderzoek of behandeling	0,16	*-0,15*	0,51	-0,03

a Alle indicatoren zijn zo gecodeerd dat een hogere score op de indicator naar verwachting bijdraagt aan sociale uitsluiting.Zo kent de indicator 'bezoek aan voorstellingen' vier antwoordcategorieën, variërend van (heel) vaak tot nooit.

Tabel A.2.2

Overals: componentladingen[a]

		1	2	3	4
PS020c	aantal keren naar liveoptredens geweest	0,48	0,36	-0,24	-0,03
PS030c	aantal keren een culturele plek bezocht	0,49	0,43	0,11	-0,33
PS040c	aantal keren een livesportevenement bijgewoond	0,23	**-0,09**	-0,35	0,27
week2	wekelijks contact met familie/vrienden	0,16	0,08	0,00	0,15
PS090	mogelijkheid om familie, vrienden of buren om hulp te vragen	0,40	-0,42	-0,06	-0,25
PS140	deelname aan activiteiten van recreatieve groepen of organisaties	0,32	0,14	0,12	0,21
DHS040	vermogen om jaarlijks een week vakantie buitenshuis te betalen	0,67	0,12	-0,10	-0,09
DHS050	vermogen om om de dag een maaltijd met vlees, kip of vis (of een vegetarisch equivalent) te betalen	0,36	-0,26	-0,15	-0,28
DHS060	vermogen om onverwachte financiële uitgaven aan te kunnen	0,59	0,15	0,04	0,28
arrears2	heeft min 1 achterstand	0,34	**-0,23**	0,57	-0,03
HS120b	vermogen om rond te komen	**0,36**	0,50	0,14	-0,13
HS140b	financiële last van woonkosten	0,52	-0,11	0,03	0,24
DHH050	vermogen om het huis voldoende te verwarmen	0,35	-0,25	-0,10	-0,16
DHH040	lekkend dak, vocht in de woning of rotte kozijnen en vloeren	0,28	-0,08	0,23	0,34
DHS160	woning te donker	0,22	-0,07	**-0,19**	**0,41**
DHS180	vervuiling of andere milieuproblemen	0,16	-0,16	0,14	0,23
DHS190	criminaliteit, geweld of vandalisme in de buurt	0,16	-0,22	-0,01	0,18
DPH040	onvervulde behoefte aan medisch onderzoek of behandeling	0,28	-0,31	-0,24	-0,26
DPH060	onvervulde behoefte aan tandheelkundig onderzoek of behandeling	0,20	**-0,19**	0,50	-0,02

a Alle indicatoren zijn zo gecodeerd dat een hogere score op de indicator naar verwachting bijdraagt aan sociale uitsluiting. Zo kent de indicator 'bezoek aan voorstellingen' vier antwoordcategorieën, variërend van (heel) vaak tot nooit.

A.3 Sociale uitsluiting bij bevolkingsgroepen

Tabel A.3.1

Sociale uitsluiting bij bevolkingsgroepen op basis van verschillende gewichtensets[a]

	gewichten op basis van ALLEN	gewichten op basis van OUDEREN	gewichten op basis van VROUWEN	gewichten op basis van inwoners uit de G4
leeftijd in 3 klassen				
1 18-34 jaar	0,03	0,03	0,03	0,00
2 35-54 jaar	-0,01	-0,01	-0,02	0,02
3 ≥ 55 jaar	-0,01	-0,01	0,00	-0,02
leeftijd in 7 klassen				
1 18-24 jaar	-0,11	-0,14	-0,10	-0,17
2 25-34 jaar	0,06	0,07	0,06	0,03
3 35-44 jaar	0,07	0,05	0,06	0,07
4 45-54 jaar	-0,11	-0,08	-0,12	-0,03
5 55-64 jaar	0,03	0,04	0,03	0,06
6 65-74 jaar	0,09	0,09	0,09	0,06
7 ≥ 75 jaar	-0,19	-0,21	-0,15	-0,26
opleiding				
0 geen	-1,13	-1,12	-1,07	-1,05
1 basisonderwijs	-0,63	-0,64	-0,58	-0,64
2 lager secundair	-0,25	-0,26	-0,23	-0,25
3 hoger secundair	0,05	0,02	0,05	0,00
4 hoger, niet tertiair	-0,02	-0,02	-0,03	0,06
5 tertiair, 1e fase	0,43	0,47	0,39	0,48
6 tertiair, 2e fase	0,97	1,00	0,89	0,89
geslacht				
man	0,08	0,08	0,06	0,08
vrouw	-0,07	-0,07	-0,06	-0,07
geboorteland				
1 geboren in Nederland	0,05	0,05	0,05	0,04
2 geboren in ander westers land	-0,38	-0,25	-0,35	-0,30
3 geboren in niet-westers land	-0,96	-0,86	-0,93	-0,75

Tabel A.3.1 (vervolg)

	gewichten op basis van ALLEN	gewichten op basis van OUDEREN	gewichten op basis van VROUWEN	gewichten op basis van inwoners uit de G4
samenstelling huishouden				
1 eenpersoonshuishouden	-0,25	-0,21	-0,23	-0,19
2 paar	0,29	0,28	0,27	0,24
3 paar met uitsluitend minderjarige kinderen	0,17	0,12	0,15	0,14
4 paar met minderjarige en meerderjarige kinderen	0,06	0,02	0,06	0,03
5 paar met uitsluitend meerderjarige kinderen	0,06	0,04	0,06	-0,03
6 eenoudergezin met uitsluitend minderjarige kinderen	-1,27	-1,17	-1,19	-1,06
7 eenoudergezin met minderjarige en meerderjarige kinderen	-0,92	-0,94	-0,83	-0,92
8 eenoudergezin met uitsluitend meerderjarige kinderen	-0,38	-0,42	-0,37	-0,33
laag inkomen				
niet	0,12	0,11	0,12	0,10
wel	-1,21	-1,11	-1,15	-0,96
G4-gemeentes				
niet	0,02	0,01	0,02	0,00
wel	-0,15	-0,07	-0,15	-0,02

a Het gemiddelde is 0. Waarden kleiner dan 0 duiden op sociale uitsluiting.

A.4 *Sociale uitsluiting bij bevolkingsgroepen: score op de totale index en op de drie dimensies*

Tabel A.4.1

Sociale uitsluiting bij bevolkingsgroepen op basis van de totale index en uitgesplitst naar de drie dimensies[a]

	totale index voor sociale uitsluiting	**dimensie sociale participatie**	**dimensie materiële deprivatie**	**dimensie sociale grondrechten**
leeftijd in 3 klassen				
1 18-34 jaar	0,03	0,10	0,01	-0,07
2 35-54 jaar	-0,01	0,06	-0,05	-0,03
3 ≥ 55 jaar	-0,01	-0,12	0,05	0,06
leeftijd in 7 klassen				
1 18-24 jaar	-0,11	-0,11	-0,02	-0,03
2 25-34 jaar	0,06	0,15	0,02	-0,08
3 35-44 jaar	0,07	0,13	0,00	-0,03
4 45-54 jaar	-0,11	-0,02	-0,11	-0,02
5 55-64 jaar	0,03	0,00	0,00	0,04
6 65-74 jaar	0,09	-0,03	0,10	0,07
7 ≥ 75 jaar	-0,19	-0,43	0,06	0,10
opleiding				
0 geen	-1,13	-0,85	-0,88	0,11
1 basisonderwijs	-0,63	-0,53	-0,40	0,02
2 lager secundair	-0,25	-0,22	-0,16	0,02
3 hoger secundair	0,05	0,03	0,03	0,00
4 hoger, niet tertiair	-0,02	0,07	-0,02	-0,08
5 tertiair, 1e fase	0,43	0,36	0,28	-0,02
6 tertiair, 2e fase	0,97	0,75	0,50	0,14
geslacht				
man	0,08	0,03	0,07	0,02
vrouw	-0,07	-0,02	-0,06	-0,01
geboorteland				
1 geboren in Nederland	0,05	0,02	0,05	0,01
2 geboren in ander westers land	-0,38	-0,07	-0,37	-0,11
3 geboren in niet-westers land	-0,96	-0,41	-0,85	-0,12

Tabel A.4.1 (vervolg)

	totale index voor sociale uitsluiting	dimensie sociale participatie	dimensie materiële deprivatie	dimensie sociale grondrechten
samenstelling huishouden				
1 eenpersoonshuishouden	-0,25	-0,06	-0,25	-0,04
2 paar	0,29	0,05	0,30	0,07
3 paar met uitsluitend minderjarige kinderen	0,17	0,12	0,11	0,02
4 paar met minderjarige en meerderjarige kinderen	0,06	-0,01	0,10	-0,02
5 paar met uitsluitend meerderjarige kinderen	0,06	-0,09	0,14	0,05
6 eenoudergezin met uitsluitend minderjarige kinderen	-1,27	-0,31	-1,19	-0,32
7 eenoudergezin met minderjarige en meerderjarige kinderen	-0,92	-0,22	-0,98	-0,12
8 eenoudergezin met uitsluitend meerderjarige kinderen	-0,38	-0,28	-0,27	
laag inkomen				
niet	0,12	0,04	0,12	0,02
wel	-1,21	-0,39	-1,17	-0,18
G4-gemeentes				
niet	0,02	-0,01	0,02	0,02
wel	-0,15	0,05	-0,13	-0,13

a Het gemiddelde is 0, de standaardafwijking is 1. Waarden kleiner dan 0 duiden op sociale uitsluiting of een slechte score op de dimensie.

A.5 *Drie voorbeelden van categoriekwantificaties: voor allen, voor vrouwen en voor inwoners van de G4*

In tabel A.5.1 zijn feitelijk niet de categriekwantificaties opgenomen, maar de categoriecoördinaten: dit zijn de kwantificaties vermenigvuldigd met het gewicht. Daardoor staat het teken in de goede richting en is interpretatie gemakkelijker: de indicatoren zijn geordend van niet uitgesloten (vaak naar liveoptredens) naar wel uitgesloten (nooit naar liveoptredens). De enige uitzondering hierop vormt de contactvariabele 'week2'.

Tabel A.5.1
Voorbeelden van categoriekwantificaties

		allen	vrouwen	G4
PS020c	aantal keren naar liveoptredens geweest	0,25	0,25	0,13
		0,42	0,43	0,18
		0,19	0,18	0,10
		-0,32	-0,33	-0,22
PS030c	aantal keren een culturele plek bezocht	0,38	0,30	0,67
		0,43	0,37	0,53
		0,23	0,24	0,36
		-0,35	-0,32	-0,78
PS040c	aantal keren een livesportevenement bijgewoond	0,19	0,28	0,01
		0,17	0,08	0,29
		0,06	-0,04	0,22
		-0,10	-0,06	-0,10
week2	wekelijks contact met familie/vrienden	-0,19	-0,34	-0,42
		0,02	0,02	0,03
PS090	mogelijkheid om familie, vrienden of buren om hulp te vragen	0,05	0,05	0,02
		-2,20	-2,37	-0,55
PS140	deelname aan activiteiten van recreatieve groepen of organisaties	0,18	0,18	-0,01
		-0,17	-0,16	0,01
DHS040	vermogen om jaarlijks een week vakantie buitenshuis te betalen	0,12	0,11	0,17
		-0,92	-0,70	-1,01
DHS050	vermogen om om de dag een maaltijd met vlees, kip of vis (of een vegetarisch equivalent) te betalen	0,02	0,03	0,01

Tabel A.5.1

Voorbeelden van categoriekwantificaties (vervolg)

		allen	vrouwen	G4
		-0,91	-1,16	-0,41
DHS060	vermogen om onverwachte financiële uitgaven aan te kunnen	0,08	0,08	0,17
		-0,37	-0,32	-0,51
arrears2	heeft min 1 achterstand	0,02	0,01	0,02
		-0,43	-0,15	-0,30
HS120b	vermogen om rond te komen	0,38	0,30	0,52
		0,12	0,15	-0,06
		-0,08	-0,08	-0,31
		-0,31	-0,22	-0,21
		-0,48	-0,51	0,06
		-0,45	-0,61	0,40
HS140b	financiële last van woonkosten	0,06	0,12	-0,10
		0,06	0,00	0,25
		-0,41	-0,41	-0,38
DHH050	vermogen om het huis voldoende te verwarmen	0,01	0,02	0,02
		-0,85	-1,01	-0,91
DHH040	lekkend dak, vocht in de woning of rotte kozijnen en vloeren	0,10	0,12	0,11
		-0,60	-0,68	-0,48
DHS160	woning te donker	0,04	0,04	0,04
		-0,85	-0,75	-0,62
DHS180	vervuiling of andere milieuproblemen	0,05	0,07	0,00
		-0,32	-0,43	0,01
DHS190	criminaliteit, geweld of vandalisme in de buurt	0,04	0,04	-0,04
		-0,23	-0,20	0,10
DPH040	onvervulde behoefte aan medisch onderzoek of behandeling	0,03	0,04	0,00
		-2,11	-2,06	-0,11
DPH060	onvervulde behoefte aan tandheelkund(ig onderzoek of behandeling	0,04	0,04	0,04
		-0,61	-0,62	-0,38

Literatuur

Alcock, P. (1991). *Understanding poverty.* London: MacMillan Press.

Atkinson, T., B. Cantillon, E. Marlier en B. Nolan (2002). *Social indicators: the EU and Social Exclusion.* Oxford: Oxford University Press.

Atkinson, T., B. Cantillon, E. Marlier en B. Nolan (2005). *Taking forward the EU Social Inclusion Process; An independent Report Commissioned by the Luxembourg Presidency of the Council of the European Union.* Geraadpleegd oktober 2008 via www.ceps-lu/eu2005.lu/inclusion.

Bailey, N. (2006). Does work pay? Employment, poverty and exclusion from social relations. In: C. Pantazis, D. Gordon en R. Levitas (red.), *Poverty and social exclusion in Britain; The millennium survey* (p. 163-189). Bristol: The Policy Press.

Bartolomew, D. J. , Knott, M. (1999). *Latent Variable Models and Factor Analysis, Kendall's Library of Statistics 7.* London : Wiley.

Berghmann, J. (1995). Social exclusion in Europe: Policy Context and analytical framework. In: G. Room (red.), *Beyond the Threshold* (p. 10-28). Bristol: Policy Press.

Berghman, J. (1997). The resurgence of poverty and the struggle against exclusion: A new challenge for social security in Europe? In: *International Social Security Review*, jg. 50, nr. 1, p. 3-21.

Bijl, Rob, Jeroen Boelhouwer en Evert Pommer (2007). *De sociale staat van Nederland 2007.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Bhalla, A. en F. Lapeyre (1997). Social exclusion: Towards an Analytical and Operational Framework. In: *Development and Change*, jg. 28, nr. 3, p. 413-433.

Bossert, W., C. D'Ambrosio en V. Peragine (2004). *Deprivation and social exclusion.* Montreal (Canada): CIREQ, Universiteit van Montreal (Cahier 02-2004).

Bossert, W., C. D'Ambrosio en V. Peragine (2007). *Deprivation and Social Exclusion.* In: *Economica*, jg. 74, nr. 296, p. 777-803.

Burchardt, T., J. LeGrand en D. Piachaud (2002). *Degrees of exclusion: Developing a Dynamic, Multidimensional Measure.* In: J. Hills, J. Le Grand en D. Piachaud (red.), *Understanding Social Exclusion* (p. 30-43). Oxford: Oxford University Press.

Burg, E. van den, en J. de Leeuw (1987). *Nonlinear Canonical Correlation Analysis with k sets of variables.* Enschede: Universiteit Twente (Research Report 87-8).

Calandrino, M. (2003). *Low-Income and Deprivation in British families. An exploratory analysis of the 'consistent poverty' approach to poverty measurement using data for Great Britain from the families and children studies.* Plaats: Department of Work and Pensions (Working Paper No. 10).

DeWilde, C. (2004a). The multidimensional Measurement of Poverty in Belgium and Britain, A Categorical Approach. In: *Journal of Social Indicators*, jg. 68, nr. 3, p. 331-369.

DeWilde C. (2004b). *Vormen en trajecten van armoede in het Belgische en Britse welvaartsregime. Multidimensionale armoededynamieken bestudeerd vanuit de sociologie van de levensloop* (proefschrift). Antwerpen: Universiteit Antwerpen.

DeWilde, C. en P. Raeymaeckers (2008). *Multidimensionele armoede in Europa. Individuele en institutionele determinanten.* Leuven/Voorburg: Acco.

Devicienti, F. en A. Poggi (2007). *Poverty and social exclusion: Two sides of the same coin or dynamically interrelated processes?* ((voorlopig) paper gepresenteerdd op de workshop Dynamic analysis using panel data: applications to poverty and social exclusion, op 25 juni 2007). Turijn: Laboratoriu R. Revelli (Working Paper no. 62).

Durkheim, E. (1897). *Le Suicide; Étude de Sociologie.* Paris: Félix Alcan.

Engbersen, G. en E. Snel (1996). De wetenschappelijke bestudering van armoede. In: G. Engbersen, C. Vrooman en E. Snel (red.), *Arm Nederland: het eerste jaarrapport armoede en sociale uitsluiting* (p. 9-30). Amsterdam: Amsterdam University Press.
Europese Commissie (2002). *Joint Report on Social Inclusion 2001.* Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
European Communities (2004). *Facing the challenge: the Lisbon strategy for growth and employment. Report from the High Level Group chaired by Wim Kok.* Luxemburg: European Communities.
Eurostat (1998). Recommendations on social exclusion and poverty statistics. Luxemburg: uitgever (Document CPS 98/31/2) (//www1.ibge.gov.br/poverty/pdf/eurostat1.pdf)
Eurostat (2000). *European Social Statistics: Income, poverty and social exclusion.* Luxemburg: Office for official Publications of the European Communities.
Foster, J., J. Greer, en E. Thorbecke (1984). A Class of Decomposable Poverty Measures. In: *Econometrica*, 52, p. 761-766.
Godschalk, J.J. (1985). *Een tweedeling van de samenleving?* Den Haag: Organisatie voor Strategisch Arbeidsmarktbeleid (voorstudie no. 10).
Goodin, R.E., B. Headey, R. Muffels en H.-J. Dirven (1999). *The real worlds of welfare capitalism*. Cambridge: Cambridge University Press.
Gough, I. (1997). Social aspects of the European model and its economic consequences. In: W. Beck, L. van der Maesen en A. Walker (red.), *The Social Quality of Europe* (p. 79-96). Den Haag: Kluwer Law International.
Hair, J., R. Anderson, R. Tatham en W. Black (1998). *Multivariate Data Analysis*. New Jersey: Prentice Hall.
Halleröd, B., D. Larsson, D. Gordon en V.R.M. Ritakallio (2006). Relative deprivation: a comparative analysis of Britain, Finland and Sweden. In: *Journal of European Social Policy*, jg. 16, nr. 4, p. 328-345.
Jäntti, M. en S. Danziger (2000). Income poverty in advanced countries. In: A.B. Atkinson en F. Bourguignon (red.), *Handbook of Income Distribution* (editie 1, deel 1, p. 261-307). Amsterdam: Elsevier.
Jehoel-Gijsbers, G. (2004). *Sociale uitsluiting in Nederland.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
Jehoel-Gijsbers, G. en C. Vrooman (2007). *Explaining social exclusion. A theoretical model tested in the Netherlands.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
Jehoel-Gijsbers, G. en C. Vrooman (2008a). *Social exclusion of the elderly. A comparative study of EU Member States.* Brussel: CEPS (ENEPRI Research Report No. 57. AIM WP8.1) (www.enepri.org of shop.ceps.eu).
Jehoel-Gijsbers, G. en C. Vrooman (2008b). Sociale uitsluiting in Nederland en Europa. In: P. Schnabel, R. Bijl en J. de Hart (red.), *Betrekkelijke betrokkenheid; Studies in sociale cohesie. Sociaal en Cultureel Rapport 2008* (p. 237-258). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
Koning, J. de, en H. Mosley (red.) (2001). *Labour Market Policy and Unemployment: Impact and Process Evaluations in Selected European Countries.* Cheltenham: Edward Elgar Publishers.
Lautenbach, H., C. Siermann en G. Jehoel-Gijsbers (2005). Armoede en sociale uitsluiting onder ouderen. In: C. Vrooman, H.J. Dirven, A. Soede en R. Trimp (red.), *Armoedemonitor 2005* (p. 103-136). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/Centraal Bureau voor de Statistiek.
Levitas, R. (2006). The concept and measurement of social exclusion. In: C. Pantazis, D. Gordon en R. Levitas (red.), *Poverty and social exclusion in Britain; The millennium survey* (p. 123-160). Bristol: The Policy Press.

Manisera, M., E. Dusseldorp en A.S.J. van der Kooij (2006). *Identifying the component structure of job satisfaction by categorical principal component analysis*. Brescia: Universiteit van Brescia, Department of Quantitative Methods.
Moisio, P. (2001). *A latent class application to the measurement of poverty*. Luxemburg: CEPS/INSTEAD (IRISS-C/Working Paper, 2001-8).
Muffels, R. (2004). Sociale uitsluiting in de welvaartsstaat. In: W. Arts, H. Entzinger en R. Muffels (red.), *Verzorgingsstaat vaar wel* (p. 139-158). Assen: Van Gorcum.
Muffels, R.J.A. (2008). Sociale uitsluiting en sociale dynamiek. In: M. Mol, H.J. Dirven en R. van der Bie (red.), *Dynamiek in de sociale statistiek. Nieuwe cijfers over de sociaaleconomische levensloop* (p. 125-135). Voorburg/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
Nolan, B. en C. Whelan (1996). *Resources, Deprivation and Poverty*. Oxford: Oxford University Press.
Oyen, E. (1997). The Contradictory Concepts of Social Exclusion and Social Inclusion. In: C.Gore en J.B. Figueiredo (red.), *Social Exclusion and Anti-Poverty Policy*. Genève: International Institute of Labour Studies.
Pantazis, C., D. Gordon en R. Levitas (red.) (2006). *Poverty and social exclusion in Britain; The millennium survey*. Bristol: The Policy Press.
Papadopoulos F. en P. Tsakloglou (2001). *Indicators of Social Exclusion in EUROMOD*. Athene: University of Economics and Business (EUROMOD Working Paper EM8/01).
Papadopoulos F. en P. Tsakloglou (2005). *Social Exclusion in the EU. A capability-based approach*. Londen: European Institute/London School of Economics (EI Working paper 2005-01).
Paugam, S. en H. Russell (2000). The Effects of Employment Precarity and Unemployment on social isolation. In: D. Gallie en S. Paugam (red.), *Welfare Regimes and the Experience of Unemployment in Europe* (p. 243-264). Oxford: Oxford University Press.
Poggi, A. (2004). *Measuring Social Exclusion Using the Capability Approach* (working paper). Barcelona: Universitat Autonoma de Barcelona.
Poggi, A. (2007a). Does Persistence of Social Exclusion exist in Spain? In: *Journal of Economic Inequality*, jg. 5, nr. 1, p. 53-72.
Poggi, A. (2007b). Social exclusion mobility in Spain 1994-2000, Research in economic inequality. In: *Research in economic inequality*, jg. 14, p. 71-94
Poggi, A. en X. Ramos (2007). *Empirical Modeling of Deprivation Contagion among Social Exclusion Dimensions (Using MCMC methods)*. Bonn: IZA (Discussion Paper No. 2614).
Room, G. (1992). National policies to combat social exclusion (Second Annual Report of the European Community Observatory on Policies to Combat Social Exclusion). Brussel: Europese Commissie.
Room, G. (1995). Poverty in Europe. Competing paradigms of analysis. In: *Policy and Politics*, jg. 23, nr. 2, p. 103-113.
Room, G. (1997). Social Quality in Europe: Perspectives on Social Exclusion. In: W. Beck, L. van der Maesen en A. Walker (red.). *The Social Quality of Europe*. Den Haag: Kluwer Law International.
Runciman, W.G. (1966). *Relative Deprivation and Social justice*. New York: Routledge.
Saraceno, C. (2001). *Social exclusion, Cultural Roots and Diversities of a Popular Concept* (paper gepresenteerd tijdens de conferentie Social exclusion and children, op 3-4 mei 2001, gehouden in the Institute for Child and Family Policy. Columbia: Columbia University.
Sen, A. (1985). A sociological approach to the measurement of poverty; a reply to Professor Peter Townsend. In: *Oxford Economic Papers*, jg. 37, p. 669-676.

Sen, A. (1992). *Inequality re-examined*. Cambridge (Mass.): Sage.
Sen, A. (1993). Capability and well-being. In: M. Nussbaum en A. Sen (red), *The quality of life. A study prepared for the World Institute for Development Economics Research (WIDER) of the United Nations University* (p. 30-53). Oxford: Clarendon Press.
Sen, A. (1997). *Inequality, Unemployment and Contemporary Europe.* In: *International Labour Review*, jg 136, nr. 2, p. 155-171.
Sen, A. (2000). *Social exclusion: Concept explanation and scrutiny.* Manilla (Filippijnen): Asian Development Bank (Social Development Papers no. 1).
Silver, H. (1994). Social exclusion and social solidarity: three paradigms. In: *International Labour Review*, jg. 133, nr. 5-6, p. 531-578.
Social Exclusion Unit (2001). *Preventing social exclusion: Report by the Social Exclusion Unit.* Geraadpleegd november 2007 via www.cabinet-office.gov.uk/seu/index.htm.
Somerville, P. (1998). *Explanations of Social Exclusion: Where does Housing fit in?* In: *Housing Studies*, jg. 13, nr. 6, p. 761-780.
SZW (2001). *Nationaal Actieplan ter bestrijding van armoede en sociale uitsluiting 2001.* Den Haag: ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.
Todman, L.C. (2004). *Reflections on Social Exclusion* (paper). Milaan: Universiteit van Milaan, Department Sociologie and Maatschappelijk Onderzoek.
Townsend. P. (1979). *Poverty in the United Kingdom.* Harmondsworth: Penguin.
Tsakloglou, P. en F. Papadopoulos (2001). *Identifying population groups at high risk of social exclusion: Evidence from the ECHP.* Bonn: IZA (IZA DP No. 392).
Vogelesang, A.W., P.J.G. Verhoef en S. Oppe (2000). *Canonische data-analyses.* Leidschendam: Stichting Wetenschappelijk Onderzoek Verkeersveiligheid SWOV (D-2000-3).
Vrooman, C. en E. Snel (1999). Op zoek naar de "echte armen" ('Looking for the truly poor'). In: G. Engbersen, J.C. Vrooman en E. Snel (red.), *Armoede en Verzorgingsstaat: vierde jaarrapport armoede en sociale uitsluiting* (p. 15-47). Amsterdam: Amsterdam University Press.
Walker, R., M. Tomlinson en G. Williams (2007). Multi-dimensional measurement of poverty and well-being: A UK case study. Paper gepresenteerd op het 34e CEIES seminar, Helsinki.
Whelan, C.T. en B. Maître (2006). *Measuring Material Deprivation with EU SILC: Lessons from the Irish Survey.* Dublin: ESRI (Working Paper No 172).
WRR (1996). *Tweedeling in perspectief.* Den Haag: Sdu.

Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau

Werkprogramma

Het Sociaal en Cultureel Planbureau stelt twee keer per jaar zijn Werkprogramma vast. De tekst van het lopende programma is te vinden op de website van het SCP: www.scp.nl.

SCP-publicaties

Onderstaande lijst bevat een selectie van publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Deze publicaties zijn verkrijgbaar bij de boekhandel, of via de website van het SCP. Een complete lijst is te vinden op deze website: www.scp.nl.

Sociale en Culturele Rapporten

Investeren in vermogen. Sociaal en Cultureel Rapport 2006. ISBN 90-377-0285-6
Betrekkelijke betrokkenheid. Studies in sociale cohesie. Sociaal en Cultureel Rapport 2008.
ISBN 978-90-377-0368-9

SCP-publicaties 2008

2008/1 *Vrijwillig verzorgd. Over vrijwilligerswerk voor zorgbehoevenden en mantelzorgers buiten de instellingen* (2008). Jeroen Devilee. ISBN 978-90-377-0353-5
2008/2 *Vroeger was het beter.* Nieuwjaarsuitgave 2008 (2008). ISBN 978-90-377-0344-3
2008/3 *Facts and Figures of the Netherlands. Social and Cultural Trends 1995-2006* (2008). Theo Roes (ed.). ISBN 90-377-0211-8
2008/4 *Nederland deeltijdland. Vrouwen en deeltijdwerk* (2008). Wil Portegijs en Saskia Keuzenkamp (red.). ISBN 978-90-377-0346-7
2008/5 *Het dagelijks leven van allochtone stedelingen* (2008). Andries van den Broek en Saskia Keuzenkamp (red.). ISBN 978-90-377-0336-8
2008/6 *De openbare bibliotheek tien jaar van nu* (2008). Frank Huysmans en Carlien Hillebrink. ISBN 978-90-377-0351-1
2008/7 *De openbare bibliotheek tien jaar van nu. De hoofdlijnen* (2008). Frank Huysmans en Carlien Hillebrink. ISBN 978-90-377-0373-3
2008/8 *The future of the Dutch public library: ten years on* (2008). Frank Huysmans en Carlien Hillebrink. ISBN 978-90-377-0380-1
2008/9 *De virtuele cultuurbezoeker. Publieke belangstelling voor cultuurwebsites* (2008). Jos de Haan en Anna Adolfsen. ISBN 978-90-377-0357-3
2008/10 *Gestruikeld voor de start. De school verlaten zonder startkwalificatie* (2008). Lex Herweijer. ISBN 978-90-377-0339-9
2008/11 *Sociale veiligheid ontsleuteld. Veronderstelde en werkelijke effecten van veiligheidsbeleid* (2008). Lonneke van Noije en Karin Wittebrood. ISBN 978-90-377-0349-8
2008/12 *Grijswaarden. Monitor ouderenbeleid 2008* (2008). Cretien van Campen (red.). ISBN 978-90-377-0376-4
2008/13 *Overwegend onderweg. De leefsituatie en de mobiliteit van Nederlanders* (2008). Lucas Harms. ISBN 978-90-377-0377-1
2008/14 *De sociale pijler. Ambities en praktijken van het grotestedenbeleid* (2008). Jeroen Hoenderkamp. ISBN 978-90-377-0378-8
2008/15 *De school bestuurd. Schoolbesturen over goed bestuur en de maatschappelijke opdracht van de school* (2008). Monique Turkenburg. ISBN 978-90-377-0338-2

2008/16 *Weinig over de schreef. Een onderzoek naar onwenselijk gedrag in de breedtesport* (2008). Annet Tiessen-Raaphorst, Jo Lucassen, Remko van den Dool, Janine van Kalmthout. ISBN 978-90-377-0360-3

2008/17 *Meedoen en gelukkig zijn. Een verkennend onderzoek naar de participatie van mensen met een verstandelijke beperking of chronisch psychiatrische problemen* (2008). M.H. Kwekkeboom en C.M.C. van Weert. ISBN 978-90-377-0369-6

2008/18 *Values on a grey scale. Elderly Policy Monitor 2008* (2008). Crétien van Campen (red.). ISBN 978-90-377-392-4

2008/19 *Overgebleven dorpsleven. Sociaal kapitaal op het hedendaagse platteland* (2008). Lotte Vermeij (SCP) en Gerald Mollenhorst (UU). ISBN 978-90-377-0367-2

2008/20 *Het platteland van alle Nederlanders. Hoe Nederlanders het platteland zien en gebruiken* (2008). Anja Steenbekkers, Carola Simon, Lotte Vermeij, Willem-Jan Spreeuwers. ISBN 978-90-377-0366-5

2008/21 *Portretten van Mantelzorgers* (2008). Sjoerd Kooiker en Alice de Boer. ISBN 978-90-377-0347-4

2008/22 *De staat van de publieke dienst. Het oordeel van de burger over de kwaliteit van overheidsdiensten* (2008). Evert Pommer, Hetty van Kempen en Evelien Eggink. ISBN 978-90-3770370-2

2008/23 *Maten voor gemeenten 2008* (2008). Bob Kuhry, Jedid-Jah Jonker, Frans Knol, Ab van der Torre, m.m.v. Bureau Zenc. ISBN 978-90-377-0396-2

2008/24 *Verdeelde tijd. Waarom vrouwen in deeltijd werken* (2008). Wil Portegijs, Mariëlle Cloïn, Saskia Keuzenkamp, Ans Merens, Eefje Steenvoorden. ISBN 978-90-377-0397-9

2008/25 *Rapportage Sport 2008* (2008). Koen Breedveld, Carlijn Kamphuis, Annet Tiessen-Raaphorst. ISBN 978-90-377-0361-0

2008/26 *Betrekkelijke betrokkenheid; Studies in sociale cohesie. Sociaal en Cultureel Rapport 2008*. Paul Schnabel, Rob Bijl, Joep de Hart. ISBN 978-90-377-0368-9

SCP-publicaties 2009

2009/1 *Nooit meer dezelfde. Gevolgen van misdrijven voor slachtoffers* (2009). Willemijn Lamet en Karin Wittebrood. ISBN 978-90-377-0402-0

2009/2 *Emancipatiemonitor 2008* (2009). Ans Merens en Brigitte Hermans (red.). ISBN 978-90-377-0406-8

2009/3 *Goede buren kun je niet kopen. Over de woonconcentratie en woonpositie van niet-westerse allochtonen in Nederland* (2009). Jeanet Kullberg, Miranda Vervoort en Jaco Dagevos. ISBN 978-90-377-0401-3

2009/4 *De jeugd een zorg. Ramings- en verdeelmodel jeugdzorg 2009* (2009). John Stevens, Evert Pommer, Hetty van Kempen, Elke Zeijl, Isolde Woittiez, Klarita Sadiraj, Rob Gilsing, Saskia Keuzenkamp. ISBN 978-90-377-0355-9

2009/5 *Mantelzorg. Een overzicht van de steun van en aan mantelzorgers in 2007* (2009). Alice de Boer, Marjolein Broese van Groenou en Joost Timmermans (red.). ISBN 978-90-377-0408-2

2009/6 *At a glance. Summaries of 16 scp research projects in 2008*. ISBN 978-90-377-0413-6

2009/7 *Vrijwilligerswerk in meervoud. Civil society en vrijwilligerswerk 5* (2009). Paul Dekker en Joep de Hart. ISBN 978-90-377-0348-1

2009/8 *Cultuurbewonderaars en cultuurbeoefenaars. Trends in cultuurparticipatie en media-gebruik* (2009). Andries van den Broek, Jos de Haan en Frank Huysmans. ISBN 978-90-377-0400-6

2009/9 *Migrant Education in the Netherlands* (2009). Lex Herweijer. ISBN 978-90-377-0433-4

2009/10 *Gelukkig voor de klas?. Leraren voortgezet onderwijs over hun werk*. Ria Vogels. ISBN 978-90-377-0340-5

SCP-essays

1 *Voorbeelden en nabeelden* (2005). Joep de Hart. ISBN 90-377-0248-1
2 *De stem des volks* (2006). Arjan van Dixhoorn. ISBN 90-377-0265-1
3 *De tekentafel neemt de wijk* (2006). Jeanet Kullberg. ISBN 90-377-0261-9
4 *Leven zonder drukte* (2006). Tjirk van der Ziel met een naschrift van Anja Steenbekkers en Carola Simon. ISBN 90-377-0262-7
5 *Otto Neurath en de maakbaarheid van de betere samenleving* (2007). Ferdinand Mertens. ISBN 978-90-5260-260-8

Overige publicaties

Ondersteunende voorzieningen (2008). Roelof Schellingerhout. ISBN 978-90-3770354-2
Wel of niet aan het werk (2008). Patricia van Echtelt en Stella Hoff . ISBN 90-377-0364-1
Ontwikkeling van AWBZ*-uitgaven 1985-2030* (2008). Evelien Eggink, Evert Pommer en Isolde Woittiez. ISBN 90-377-0365-8
Veranderlijkheid van opvattingen over de EU (2008). Charlotte Wennekers. ISBN 978-90-377-0382-5
Advies over het macrobudget huishoudelijke WMO-hulp voor 2009 (2008). Evert Pommer, Ab van der Torre. ISBN 90-377-0383-2
Informatievoorziening integratie niet-westerse allochtonen. Inventarisatie van de beschikbare bronnen en voorstellen voor verbetering (2008). Jaco Dagevos en Mérove Gijsberts. ISBN 978-90-377-0388-7
De ongrijpbare nonrespondent (2008). Josine Verhagen. ISBN 978-90-377-0359 7.
Europa's buren. Europees nabuurschapsbeleid en de publieke opinie over de Europese Unie (2008). Paul Dekker, Albert van der Horst, Suzanne Kok, Lonneke van Noije en Charlotte Wennekers. ISBN 978-90-377-0381-8
Minderheden meer gewicht. Over overgewicht bij Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen en het belang van integratiefactoren (2008). Jaco Dagevos en Hans Dagevos. ISBN 978-90-377-0394-8
Maatschappelijke organisaties in beeld. Grote ledenorganisaties over actuele ontwikkelingen op het maatschappelijk middenveld (2008). Esther van den Berg en Joep de Hart. ISBN 978-90-377-0391-7
Dubbele nationaliteit en integratie (2008). Jaco Dagevos. ISBN 978-90-377-0398-6
Werk en tevredenheid onder chronisch zieken met een langdurig lichamelijke beperking (2008). Mieke Cardol, Mieke Emmen en Mieke Rijken (Nivel), met medewerking van Cretien van Campen (SCP). ISBN 978-90-377-0409-9
Continu Onderzoek Burgerperspectieven. Kwartaalbericht 2008. Deel 1 (2008). Paul Dekker en Eefje Steenvoorden. ISBN 978-90-377-0384-9
Continu Onderzoek Burgerperspectieven. Kwartaalbericht 2008. Deel 2 (2008). Paul Dekker en Eefje Steenvoorden. ISBN 978-90-377-0393-1
Continu Onderzoek Burgerperspectieven. Kwartaalbericht 2008. Deel 3 (2008). Paul Dekker, Tom van der Meer en Eefje Steenvoorden. ISBN 978-90-377-0410-5
Wmo Evaluatie. Eerste tussenrapportage. De invoering van de Wmo: gemeentelijk beleid in 2007 (2008). Gijs van Houten, Mathijs Tuynman en Rob Gilsing. ISBN 978-90-377-0390-0
Wmo Evaluatie. Tweede tussenrapportage. Ondersteuning en participatie van mensen met een lichamelijke beperking (2009). Anna Maria Marangos, Mieke Cardol en Mirjam de Klerk. ISBN 978-90-377-0399-3
M/V. SCP*-nieuwjaarsuitgave 2009* (2009). ISBN 978-90-377-0411-2
Definitief advies over het Wmo-budget huishoudelijke hulp voor 2009 (2009). Evert Pommer, Ab van der Torre, Evelien Eggink. ISBN 978-90-377-0415-0

TBO/eu en TBO/nl. Een vergelijking van twee methoden van tijdbestedingsonderzoek (2009). Carlijn kamphuis, Remko van den Dool, Andries van den Broek, Ineke Stoop, Patty Adelaar, Jos de Haan. ISBN 978-90-377-0423-5

Kunnen alle kinderen meedoen? Onderzoek naar de maatschappelijke participatie van arme kinderen (2009). Gerda Jehoel-Gijsbers. ISBN 978-90-377-0416-7

Continu Onderzoek Burgerperspectieven. Kwartaalbericht 2009. Deel 1 (2009). Eefje Steenvoorden, Peggy Schijns en Tom van der Meer. ISBN 978-90-377-0417-4

Werken en weldoen. Kiezen voor betaalde en onbetaalde arbeid (2009). Ingrid Ooms, Jedid-Jah Jonker, Ab van der Torre. ISBN 978-90-377-0403-7

Genoeg om van te leven. Focusgroepen in discussie over de minimale kosten van levensonderhoud (2009). Stella Hoff, Arjan Soede, Cok Vrooman, Corinne van Gaalen, Albert Luten, Sanne Lamers. ISBN 978-90-377-407-5

Sociale uitsluiting: een meetinstrument (2009). Gerda Jehoel-Gijsbers, Wendy Smits, Jeroen Boelhouwer, Harry Bierings. ISBN 978-90-377-0427-3